

S A S

VEGYES TÁRGYU

I R A T O K

A Z

OLVASNI ÉS TUDNI MÉLTÓ

MINDEN ÁGAIBÓL.

TÖBB TUDÓSOKKAL EGYESÜLVE

KIADTA

THAISZ ANDRÁS.

IV. KÖTET.

PESTEN,

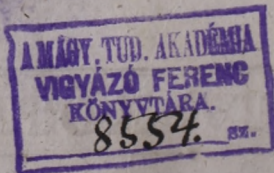
KÖNYVÁROS WIGAND OTTO SAJÁTJA.

Megjelent Junius 30. 1831.

304278

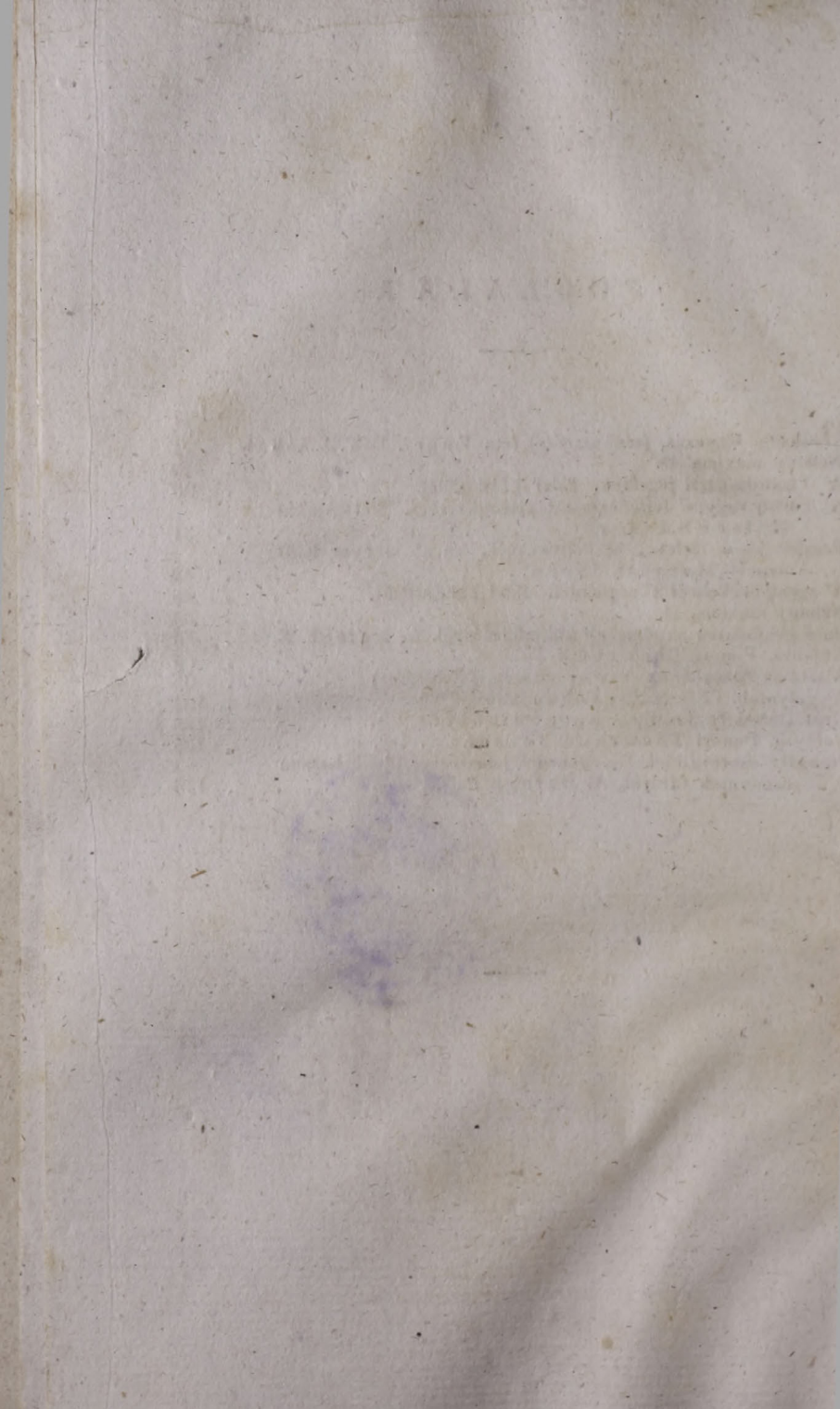
Csak mindenoldalu vizsgálat által lehetni fel az igazságot, 's ez csak a' gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat. Hol a' beszéd korlátos, ott rab a' nyelv 's csak rabként szól.

*Gróf Szécheny István
Hitel.*

FOGLALAT.

	lap.
Örökségi Egyezés. (első osztály) Irta Vogel. E. T. A. Jakab	1
Nehány maxima. D.	19
A' Visztula-parti jég-örek. Edvi Illés-Pál.	20
A' Tolvaj vagy a' felfedezettett méregkeverés. Fel-Apáthi Molnár Sándor.	31
Feszler birói itélete, a' könyvekről, és a' magyar hadi népről. Horváth János.	44
A' szent berkekről a' régiéknél. Edvi Illés-Pál.	45
Nehány maxima. D.	54
Futó gondolatok az elmebeli különféleségről. A. Balogh. S.	55
Gigkara. Ponor Thewrewk József.	65
Kisétálás Posonból az austriai határra. (Folytatás)	65
A' gályarab. (Vége.) Zschokke után D****	104
Gróf Desewffy Joséfhoz. Szentmihályi.	135
Foldysa. Ponor Thewrewk József.	135
Némelly észrevételek Dr. Schedel jelentésere a' közhasznu esmeretek táráról. A. Balogh Pál.	136

Örökségi Egyezés.

(Der Erbvertrag.)

Dráma, két osztályban.

(Irta Vogel E. T. A.)

Első osztály,

A' gonosztett.

Személyek:

Farkas, runsitteni báró, elsőszülött. — 28 esztendő.

Hubert, az öccse — 26 esztendő.

Falkenhorsti Benno, barátjok — 30 esztendő.

Dániel, várporkoláb — 59 esztendő) Runsittenen.

Ferencz, fő vadász — 40 esztendő)

Játékhelye: runsitteni vár, a' nyugoti tenger mellett. Történet ideje: 1520 esztendő.

(Mindnyájan egészen fekete gyász ruhában vannak.)

Első jelenés.

(Rövid, csak két színpal hosszúságú gothus szoba, hátul három ajtóval, mellyek közül a' középső szembetünőleg nagyobb, és kétfelé nyíló; — rajta, 's a' körülötte lévő deszkázaton varázsjegyek látszanak. Ezeken kívül van még két oldal-ajtó, 's a' jobbik a' vár udvarába, a' bal pedig annak belsejébe vezet. — Két régi ízlésű gazdag asztalon, kettős arany gyertyatartókban viasz gyertyák égnek, 's mindenik asztal mellett egy gazdag karszék áll.)

Benno. Ferencz.

(a' balfelől való ajtón jönnek.)

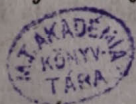
Ferencz (elől-gyertyával.)

Nemes vitéz! im itt azon szoba —

Benno (körültekint, — elevenséggel.)

Most már egészen fellelem magam?

(a' hátulsó jobbik ajtóra mutat)

Álvószobája ott volt Rodrigónak —
(a' balajtóra)

Könyvtára itt —
(a' közbülsőre)

és e' csudálatos

Módon kifestett ajtó, egy szoros
Tornáczon által a' csillagvigyázó
Toronyba visz.

Ferencz. Melly most tornácczal együtt
Iszonyu köomladékba van temetve,
Ugy hogy csak egy pár lépést sem tehetsz
Tul e' nagy ajtón, hogy belé ne bukjal
Egy negyven ölnyi mélységű gödörbe.

Benno. Illy véghetetlen mélységnek csak a'
Meggondolása is szédít: — az utja
Kétség kívül jól elrekesztve lesz?

Ferencz. Erősen el van zárva a' nagy ajtó,
És kulcsa hozzá nicsen senkinek
Csak Dánielnek.

Benno. Szólj, ugyan mikép
Történhetett, hogy e' roppant torony,
Mellyet az öreg csak harmincz év előtt
Épít, melly úgy látszék, végtelen
Időkre álla fel, — most hirtelen,
Földrezenés, vagy más illy tűnemény
Nélkül, halomba dült?

Ferencz. Hogy eshetett?
Ha életemben állna is, bizony
Nemes vitéz, én meg nem mondhatom;
De hogy valóban meg történt, szemünk
Nyilván mutatja

(gondolkodva)

Nagy, 's csudára méltó

Az ur hatalma, melly egy percz alatt
Meggémisíti a' mit nem szeret.

Benno. (elszörnyedve) Hát gondolod, hogy — ?

Ferencz. Rosz neven ne vedd
Nagyságos ur, — azt tartom én, soha
Ne kutasson ember rejtett dolgokat. —
Ne tűnődj; és ne kérkedj, — nyugtalan
Ne kérj világot, — vagy makacsul ne próbáld
Megtudni azt, mit a' mindenható
Örök homállyal tőled elfedett.
Tisztet szerint tégy mindig, 's szent hitedhez
Bizz, melly vigasztalással tölti-be
A' szivet, és ugy lelki csenedet
Még a' pokol sem fogja bántani.

Benno. Ugy van barátom, ezt már szivesen
Hallom.

Ferencz. De urunknál másképen vala,
Ki nappal éjjel a' toronyban ült,
'S titkos dologban jára, ott akarván
A' csillagoknak körforgásiból
Olvadni, mint lehetne e' világon
Boldog, de bár mi próbákat tevé,
Még sem mosolyga a' megelekedés
Arany gyümölcse itt reá soha.

Benno. Szegény öreg ur.

Ferencz. Olly néma és komor
Vólt életében is mindig, mikép most
Nyugszik koporsójában. A' cselédnek
Jó dolga vólt; de még is reszketett,
Kinek közeledni hozzá kelle, és
Csak Dániel volt bátor, minthogy őt
Kíváncsisága addig ingerelte,
Mig vakmerő szemekkel a' torony
Váz rejtekébe nem pillanthatott;
'S így lett, hogy őtet a' báró azontul
Mindig körülte tartá, bár előbb
Haragudt reá, mert a' kisebb fíját
Inkább szerette ez, mint a' nagyobbat;
'S talán hibás még abban is, hogy olly
Erős gyökeret vert a' testvér-gyűlölés.

Benno. Természet ellen van, 's veszélyt hozand
E' két fíjának ingerelt haragja.
Azért siettem én, atyjok halálát
Értvén, ha tán baráti szívvél és
Szóval lehetne a' boszusokat
Békére hozni a' kimult felett.

Ferencz. Csak előszülötti jus ne volna, mellyet
Az öreg kimult ur háza fényinek
Örök fenállására alkotott:
De mindig izról izre gyujtja az
E' vérgyűlölést, és ellenkezést,
Mig egy szelid 's jámbor szívü atya
A' régi sebire nem hoz irt, 's örökjét
Ugy mint szerelmét a' fíjak között
Megosztja.

Benno. Jó vadász, ha szód való
E' ház javának vége ugy örökre;
Mert hol született olly ur, ki nem vala
Uralkodásra és parancsra vágyó,
'S tulajdonát kész lenne veszteni?

Ferencz. Annyit tudok, hogy urunk Farkas, soha
Nem osztozik — meg öccsivel.

Benno. De hol

Marad Aubert? már a' temetkezés
Közelget, egybe tizenegy óra lesz.

(egy toronyóra 11-et üt)

Ferencz. (hirtelen megdöbben 's reszketve)

Oda át — a' kápolnában — épen üt —

Benno. (részvevőleg)

Ember mi lelt? de sáppadsz, térdeid
Látom remegnek, és mozdulni sem tudsz.

Ferencz. Ne hajts rá; vége lesz mihelyt utolsót

Üt. — Én egeknek hála, sem beteg,
Sem gyáva nem vagyok; de ezen harangszó

Eszembe hozza, mint varázs ajak

Dörgő ledültét a' toronymak: ez

Ma harmad éjje, épen illy időben

Történt; — hogy a' tizenegyet elveré,

Egyszerre mint a' végítéleten

Olly csattanás dördüle, melyre a' vár

Megreszketett még talpkövében is,

'S rá egy halálos csend irtóztatóbban

Ábrázoló mi eshetett? Magunkhoz

Jövének azonban a' megijjedés

Kinját legyőzvének csakhamar, 's kiki

Sebes futással erre arra a'

Garádicson fel és alá rohant,

Mi? merre? hol? mind összevissza így

Sikóltva. Dániel felrántja az

Ajtót, — jaj Isten! a' nagyságos ur

Szétzúzva a' toronyban. — En az alvó

Szobába, — 's mit látok? merőn, kevélyen

Ült mécese mellett, mint egyébkor is,

Mindig, szokása volt. Vonásain

Komoly tekintet, 's méltóság vegyült,

De hideg, mint kőkép. Lelke felrepült,

S' a' rémitő torony halomba dült;

Azért ha hallom e' harang szavát,

Minden tagomat borzongás futja-át.

Benno. Bizony megérthetetlen! tudja-e

Farkas?

Ferencz. Ma reggel, hogy megérkezett,

El kelle mindent mondanom neki.

Benno. 'S mit szóla rá?

Ferencz. Uram! ne kinszeríts

Ismétlenem, mit apja, Dániel,

'S az öccse ellen monda mérgiben.

Most a' halott körül van; bár az ég
 Adná, szelidebb érzetekre hozza
 E' látvány, mig el nem jó Hubert,
 Ki egy haszonbérlelőhöz szálla-be,
 'S elsőszülött ur bátyját látni sem
 Akarja, mig a' temetés nem kívánja.

Benno. Fordítsa isten e' testvérgyűlölést
 Hamar szeretetre és megegyezésre.

Második jelenés.

Előbbiek. Farkas.

Farkas. (*a' balajtón belépvén, Ferenczhez.*)
 Hol Dániel? mért távozik csak ő
 Előlem új urától? nem kíván
 Hódolni? bár mind porkolábnak, azt
 Előre kellett volna tennie.

Ferencz. Nagyságos ur, bocsáss meg e' szegény
 Öregnek, ő nagyon szivére vette
 Atyád halálát.

Farkas. Hm! azt gondolod?
 Nem az, hogy meghalálozott atyám,
 Szállott szivére olly nagyon, hanem
 Hogy élek én még és előszülött
 Vagyok, felette és kedvelt Hubertjén
 Úr, és azért bűnét érezve a'
 Vén róka reszket az oroszlán dühétől,
 'S barlangba buvik tőle. — Hivd- elő!

Ferencz. Óh légy kegyelmes, gondold, ő atyádat
 Szolgáltatta hiven negyven évekig.

Farkas. Nem! hadd lakoljon érte a' gonosz,
 Hogy oktalan tanácsdal a' fíjú
 'S atya közé lépett. Mond jőjjön nyomon.
 Helyét ezennel elveszem, 's tovább
 Te hiv leéndesz váram porkolábjá.

Ferencz. Mentsen-meg isten egy másik helyétől
 Ki megfelelhet annak. — Dániel
 Ötven kilencz esztendő's agg korában
 Kivándoroljon a' várból? Uram,
 Inkább parancsold, hogy töretlen utján
 Kövessem őtet, mint helyén legyek,
 'S midőn örömben uszom, őt segítsék
 'S kenyér nélkül sinlődni lássam. Illy tett
 Ritkán hoz áldást: én pedig ki még
 A' fő valóban, Istenben hívek
 Nagyon szeretném tiszta szívemet,

'S fejemet törődés kinja nélkül egykor
Halálos ágyamon lehajtani.

(balról el.)

Harmadik jelenés.

Farkas. Benno.

Benno. Mérséklenéd heves boszudat a'
Szegény örege!

Farkas. Mit tegyek vele
'S felőle mit tartsak? Tudom, Nemes
Barátom elhidd, házunk ördöge
Ő volt, ki szülte e' gyülölködést,
Melly szét szakaszt minket testvéreket.
Ő tette, hogy hat esztendő előtt
Atyánk magától eltaszítva, és
Hubertet Észak tulsó szélire,
Engem Helvétziába kergetett.

Benno. Megfoghatatlan az nekem, hogy illy
Nagy meszszeségről mind a' ketten egy
Napon, 's egyetemben érkezétek-el.

Farkas. (egy levelet kivéven, általadja.)
Atyám írása, — bár részint mese,
Talám ezen mesét megfejtheti.

Benno. (olvas) „Hólt testemet October 1-sőjén 1520. éj-
„félkor viszik kriptába: akkorra elvárlak.” —
Megborzadok rá.

Farkas. Épen két hete
Vevém ez irást, és kétségkívül
Hasonlót vett Hubert is résziről.

Benno. Atyátok e' szerint előre tudta
Halála napját?

Farkas. Nem kételkedem.

Benno. 'S azt végezé, hogy meghült testinél
Mind béke zálogánál nyujtsatok
Testvéri módra egymásnak kezét.
Kivánatát ne késsetek tehát,
Melly e' levélből szól, fijuikép
És engedelmesen betölteni,
'S ön sziveteknél fogva is, nemes
Szomját ne késsetek oh enyhíteni.

Farkas. Én ugy teszek mint kell, — olvasd tovább.

Benno. (olvas) „Ha a' gazdag Cobourg grófnét, kit hit-
„vesednek választottam, is megveded, — ha kába szerel-
„medet azon Sz. Váli szegény leányhoz Juliához, tovább

„is fentartod, 's a' vele kötött házassági frigyet fel nem
 „bontod: ugy megátkoz atyád — Rodrig.”

Farkas. (*viszszaveszi a' levelet.*)

Óh ez valóban jó szívű apa,
 Ki a' fijának átokkal tetézett
 Nem engedés és vétkes hitszegés közt
 Választani enged. Részemről ugyan
 Könnyen tehetném, mit tőlem kíván,
 Mert hitvesem, ki születésemet
 Nem ismeré, álnévre esküdött
 Hozzám, 's azért nem volnék kénytelen
 Elcsapni őt, csak visszatérni hozzá
 Nem kellene, 's hamisnak mondani
 A' szent kötést, és meghazudni szómat,
 'S megkérni rá a' gazdag gróf kisaszszonyt:
 Atyámnak átka rólam így hamar
 Hárítva lenne. Akkor Julia
 Rangom, 's nevemnek fénysugarítól
 Vakulva, nékem, a' ruasitteni
 Bárónak épen nem merné soha
 Szememre vetni a' gyalázatot,
 'S attól, ki elrabolta jó nevét,
 'S egész világ csufjára a' szegény
 Gunyhók előtt koldulni hagyta kis
 Fijával, — ah! tulajdon gyermekemmel —
 Nem merne kérni csak kegyelem kenyért is.

Benno. (*álmélkodaya.*) Mi? hát te egy fijunak atyja vagy?

Farkas. (*Bennóra nem ügyelve, nevekedő tüzzel.*)

Nem! — óh nemes, hív szenvedő! te már
 Kiálltad a' kint: a' fájdalokat
 Örömré változtatni, — e' jutalmat
 Meg kell szereznünk. És hol is lehetne
 Édesb dicsőség e' földön nekem,
 Mint ott kesergő Juliám szeméről
 A' bús csengés tisztán sirt könyét
 Illy uri méltóság sugározó
 Napjával felszáritni, és soha
 Nem is remélt boldogság kényivel
 Egy pillanatban felderíteni?
 Hű szív, ha mejjén hű férjednek ismét
 Pihenni fogsz, ránk boldogokra az
 Ég is mosolygva néz alá; 's az átok,
 Mit a' bigótság olly veszélyhozónak
 'S halálosnak hiszen, többé nem árt. —
 Ki megczáfol, — halálban biztomat
 Gunyolva, álnokul orozza el,
 'S isten felől hiedelmem elragadja.

Benno. A' jó szerencsén épített hitedben
Kész szívvvel hagylak meg; ki is kívánná
Egy szép reménynek örömét elrabolni?
De érdemeld meg azt: kössél öcséddel
Békét, 's mit ő testvérikép kíván
Mint bátyja add ki.

Farkas. *(mindig indulattal.)*

Soha sem! megtanultam

Írásból rég, hogy többé vele
Békére lépni nem lehet. — Tudod
Mit kére? hogy könnyelműleg csinált
Roppant adósságát fizessem én,
És erre a' javakból száz ezer
Forinton is felül kíván.

Benno. Atyátok,

Mondják, temérdek pénzt hagyott.

Farkas. De nem

Készen, sőt fájdalom, kincstárait
Űrülve leltem, mert a' drága játék,
A' csillagokból álmodásra vett
Költséges eszközök, még éltiben
Mind elvivék kész penzeit.

Benno. De még is

Azt tartom én, méltó lesz megkeresni,
Ha a' toronyban, mellyet egy halandó
Sem esmert, kincs elrejtve nincsen e?

Farkas. Bár volna! de ki ásná fel azt, ha olly mély
Gödörbe 's omladékba van temetve?

Benno. Lesz arra mód.

Farkas. No hát jer egybe most

Vizsgáljuk, én még úgy sem láttam a'
Pusztulást.

Benno. Mit fogsz látni éjszaka?

Farkas. A' hold világol déli nap gyanánt
'S nem is tudok már ellent állani
Vágyamnak, hogy mi belső borzadással
Rémiti a' lelket ne lássam.

Benno. A'

Kulcs Dánielnél van.

Farkas. Jó épen ő.

Benno. Ne menj azon szörnyű gödör felé,
Hidd el, valóban féltem éltedet.

Farkas. Nevetve, szédülés és félelem
Nélkül tekintek én a' legmagasb
Szirtfal csucsaról, mellyre a' vadászat
Csalt fel, gyakorta olly irtózatossá
Mélységbe, mellynek meg sem látható

Aljára, bárha délen álla is,
Be nem süttött a' nap sugár soha.

Negyedik jelenés.

Előbbiek. Dániel.

Dániel (*a' Ferencz által nyitva hagyott bal ajton jő.*)
Uram! felőlem kérdezél?

Farkas. Nem én —
Rád semmi gondom.

Dániel. (*megütközve*) Ugy mondá pedig
Ferencz.

Farkas. Talán csak emlékeztetett,
Mivel nekem mint urnak tartozol.

Dániel. Uram, ne kételd, hogy mint porkoláb —

Farkas. (*szavába vág.*)
Halgass, elég már. Tisztedről utóbb, —
Most nyisd fel a' toronynak ajtaját.

Dániel. (*megijjedve.*)
Nyissam ki?

Farkas. Lódulj, mert —

Dániel. Uram!

Farkas. Mi kell?

Dániel. Kimélj meg; mert azon ajtó megett
Veszély, rijasztó irtózat, halál
Leselkedik, 's előbb rakasdbe fallal,
Hogysem magadat talán szükségtelen —

Farkas. (*gunyolva.*) Ha bár öcsém eltéről volna is
Szó, jobban el nem rettenél, — talán
Félsz, hogy len a' gödörben pénzt lelek?
De már azért, mert rettegsz, még előbb
Vágyok lenézni a' zordonba. — Nyisd ki!

Dániel. (*eltökélve.*)
Nem! én azt nem teszem —

Farkas. (*tüzesen.*) Te ellenem
Mersz szólni?

Benno. (*engesztelőleg.*) Inkább majd máskorrahagyd

Farkas. (*legnagyobb dühvel.*)
Rabszolga, tüstént tedd parancsodat.

Dániel. (*előtte letérdel.*)
Uram! ne vesd meg egy kérésemet,
Hagyd zárva azt az ajtót: mert bizony
Csak két, de sőt csak egy lépésre is
A' mérhetetlen mélység szélén állsz.

Farkas. (*dühösen.*) A' mellybe téged mint várom rühes.
Ebét lelökni kedvem volna.

(ekkor mejjbe rngja Dánielt, mellyre az eles kiáltással ös-
szerogyik.)

Benno. (Farkast tartóztatja) Farkas!

Szelidülj. —

Farkas. Add ide mind a' kulcsokat.

Dániel. (félrenézve általad egy csomó kulcsot, 's felvân-
czorog.)

Farkas. Mellyk? mutasd, — hát nem fogsz szólni?

Dániel. (feláll, 's megmutat egy nagy kulcsot, azután resz-
kető, tévedezett, 's belső dühét eláruló hangon magában.)

Neken halálos egy csapást adál,

'S porig tapodtál, ugy ugy — megtapodtál.

Megyek: míg eljő veszted, lelkedért

Imádkozom.

(menni akar.)

Benno. (lassan Farkashoz) Szólj egy jó szót neki.

Farkas. (hirtelenségén való boszorkodását elfojtva.)

Maradj itt Dániel.

Dániel. Bocsáss el.

Farkas. (parancsalólag) Itt fogsz

Maradni, jőj ide.

Dániel. Mit parancsol a'

Nagyságos ur?

Farkas. Ha tán nagyon kemény

Valék irántad, véremnek bocsásd meg,

Melly ellenállás árnyékára is

Felfortyan.

Dániel. (gunyolólag) Ugy van: a' felingerelt vér

Bárnyban is tigris dühöt teremt;

De semmi! — mit tevé, helyes; te ur vagy

Én szolga....

Farkas. (újra fellobban) A' ki még haragja mérgét

Táplálja akkor is, ha már vele

Kegyünket éreztetjük: az szemem

Előt rossz ember.

(az ajtóhoz siet, 's kinyitja.)

Benno. Hirtelen ne lépj be.

Dániel. (a' játékszin elején magában.)

Bár lenne végső vakmerőködésed!

Farkas (felnyitotta az ajtót, — látszik a' telt hold, 's

a' körülfekvő hegyek megvilágított csucsai.)

Nó lássd, a' tiszta hold sugáritól

Egész vidék meg van világosítva.

(a' mélységhez megy.)

'S mélyen le a' toronynak omladék

Sirjába is fény ömlik.

Benno. (szorongva) Olly közel

Hogy állsz?

Dániel. *(magában)* Borulj be hold, 's ti szélveszek
Sujtsátok őt a' szikla torkolatba.

Farkas. *(a' mélységbe halgatözva.)*

Hah! mint nyöszörg len. — Egy isméretes
Hang mintha ezt kiálná: átkomat
Gunnal ne illesd...

Benno. *(eröltetve)* Óh jer vissza, kérlek.

Farkas. *(elérőhan)* Hát, érzetinket ilyen képzelődés
Munkálta álom, melly csak szót ada
A' hangnak, úgy el kábithatja e,
Hogy mit halott nyelv nem mondhat soha
Világosan gondoljuk hallani?

(kinyitja a' levelet.)

Nem! — lásd atyám! igaz fíjad vagyok,
Én átkodat nem gunyolom;

(széllyel tépi a' levelet.)

de azt

Tisztelni nem lehet; vedd vissza hát
Azt mint atya, 's ne mérgeledj reám.

(a' holdra fellegek vonulnak keresztül, 's szélvész támad)

Ne rontsd le földi boldogságomat
Ki boldogabb vagy ott fen, — és utolsó
Pillantatom, lehelletem fiujukép
Tisztelni fog.

(a' gödörhöz fut, a' széttépett darabokat beveti, 's felkiált)

Vedd vissza, vissza!

*(Egy lélek hang a' mélységből jajt kiált, — a' hold beseté-
tedik, szélvész dühösködik. Farkas kirohan, — az ajtó szár-
nyak magoktól becsapódnak, 's hirtelen ismét csendesség lesz)*

Hah!

Mi ez? — Nem egy siket jaj szóla e
Az omladékból, és a' holdvilág
A' rémszavára nem borult e be?

(magát öszveszedve)

Én esztelen! ki itt kísértetet
Látok, pedig csak a' szélvész vala,
Melly a' sziklákba ütközik. Vagy e'
Hang tán jelenti, hogy len a' verem
Alján, miként tündérbányában az
Arany, leásott kincs van, és atyám
Arnyéka örzi.

(Dánielhez tüzesen)

Ember szólj valót,

Mit tudsz atyámnak gyűjtött kincsiről?

Dániel. *(szemét földre egy pontra meresztve.)*

Még lelke tébolyg, 's jajt kialta, mert
Hogy égbe menjen, eddig meg nem ért.

Farkas. Hát félre vágsz az utból, mellyet e'

Kérdés mutat?

Benno. *(Forkast félre vonja, 's lassan)*

Jobb, hogy szelid szavakkal

Nyerd őt meg, úgy semmit sem halgat el.

Hagyd rám csak, én magam kikérdezem.

(Dánielhez fordul)

Jó Dániel hűségemben bizunk,

Nem mondanád e meg, ha Rodrigo

Gyűjtött e' pénzt, és hol rejtette el?

Dániel. *(a' nélkül, hogy valamellyikre nézne, halkal, maga elibe.)*

Hm! a' nagyobb kincs len van a' torony

Sirjában; ámde mást is kaptok a'

Hálószobában, csak tekintetek

Az ágy körül bal oldalt, hol kerek

A' deszka; azt nyomjátok, majd felugrik,

'S találtok egy ládában számtalan

Aranyt ezüstöt; mert kétszáz ezer

Forint bekötve ott, mit az atyai

Szeretet sugorgatott, hogy azzal is

Fizesse egy fijának tartozását.

Farkas. *(hirtelen szavába vág.)*

Mellyik fijának? én előszülött,

'S minden javakban örökös ur vagyok.

Akarta Rodrig, hogy nagyobb fija,

Mint tárgya a' testvéri gunynak, éhen

Haljon? — de már elég; mit perlek én

Kedvenczedén? — Ha még harczolni érte

Kivánsz tovább is, menj innen vele.

Ha szód való lesz, megjutalmazom

Mig élek; ámde csak ne is reméld

Hogy holnapon-tul váramban maradj.

(Bennohoz.)

Kövess barátom, menjünk a' szobába!

(az asztalór egy gyertyát vevén, a' hálószobába el.)

Benno. *(alattomban Danielhez.)*

Semmit se félj, csak bizd reám magad.

Ötödik jelenés.

Dániel.

(utánnok néz, 's midőn eltűnnek, irtózatossal kacajra fakad)

Ha, ha, ha! így vagyunk? — Ki a' rühes

Kutyával a' hiven megvédte házból, —

Hadd vesszen el bűvában, már elég

Kegyelem, hogy őt őrülnék nem kiáltjuk,
 'S irgalmasan tápláljuk, és a' helytt
 Hogy agyba ütnök, csak kegyes rugással
 Úzzük ki a' várból! — Előszülött
 Uracska! jól vigyázz magadra, mert
 Illy számolás tán még veszélyre visz.
(a' jobbik ajtó felé indul.)

Hatodik jelenés.

Dániel. Hubert.

Dániel. Isten hozott vitéz! szólj, szolga e
 Vagy ur akarsz e' lenni?

Hubert. Mit jelent
 Kérdésed, és lobbant ábrázatod?

Dániel. Olvasd szemem szavát, 's nem kell tovább
 Felelni: — lábbal utasita el
 Bátyád a' várból, és — elég magamról —
 Én Farkas urral már készen vagyok,
 Most rajtad a' sor, a' gyalázatot
 Te sem kerülöd el.

Hubert. Bódult vagy e'?

Dániel. Lehet.

Hubert. Mi? bátyám —

Dániel. Azt többé ne várd, hogy
 Kegyelme fényinél fütözz.

Hubert. Nem! engem
 Fijammal, hitvesemmel nem hagyánd
 Inségre jutni bátyám.

Dániel. Veszni hagy
 Koldus gyanánt, 's azt még előszülötti
 Tisztnek hivandja.

Hubert. Dániel!

Dániel. Magát
 Egyetlen urnak tenni vágyik, és ki
 Gátolja? nincsen olly végrendelés,
 Melly téged is felesnek tenne. — Hogy
 Atyád akaratját a' pénzről jelentém,
 Dühös haragra lobbant, 's esküdött,
 Hogy azt te rajtad soha sem tölti be,
 Sőt minthogy én baráti voltomat
 Irántad eddig olly bátran mutattam,
 Nem volt elég, hogy lábbal rugdosott,
 Hanem hogy a' mit hiven mertem érted,
 Jobban lakoljam, még el is vere
 A' várból.

- Hubert. Hallatlan dühösködés!
- Dániel. Ne hagyd vitéz, hogy veled is ennyire
Menjen.
- Hubert. Gyűlöl e ellenségesebben
Testvér akárhol emberek között?
- Dániel. Boszu [boszura, és harag haragra!
Azt tartom én az ellenség felől.
Gyalázatot csak gyáva szenved el,
'S hitvány, ki elpityergi a' gyalázást.
Azért előbb csak légy merész hogy érezd
Forró keservedet.
- Hubert. Mellynek tüzét
Az ő boszút lehellő vériben
Hűtöm ki, 's mint lovag, kardot vonok
Haragja ellen, — essék ő, vagy én!
- Dániel. Nem ugy! — Igérd, hogy pártomat fogod
Bár mit tegyek; fogadd hogy holtomig
Helyem lesz a' kastélyban; ugy mi illet,
'S ő visszazatartja, vérontás kívül
Használhatod nyugottan, hitveseddel
'S fijaddal, adj csak helyt, 's fogd pártomat.
- Hubert. Itt a' kezem, 's nemes szavani. De szólj—hogy—?
- Dániel. Csitt! jőnek, — értesitlek nem soká,
Mi lesz javadra? 'S akkor férjfiás
Szívvel viseld, mit éretted teszek.

Hetedik jelenés.

Előbbiek. Farkas. Benno.

- Farkas. *(egy nagy zacskó pénzzel felé siet.)*
Fogd Dániel!
(öcscsét meglátván, megdöbben.)
Mi? Hubert itt van?
(öszveszedi magát, 's erőltetett szívességgel)
— — — — — Isten
Hozott.
- Benno. *(Hubertet megöleli)* Szívemből üdvözellek én is.
- Farkas. *(Dánielhez)* Követlek a' bántásért,—nem kívánok
Adós maradni, vedd e' pénzt, de még
Több is tied fog lenni. Mit tevék
'S mit szenvedél, felejtsük el nyomon!
(erővel kezibe adja a' zacskót, 's Bennóhoz fordul.)
- Dániel. *(reszketve, két kézzel ragadja meg a' zacskót, 's foga közt morog.)* Arany helyet vért!
- Farkas. *(hirtelen visszafordul)*
Mit beszéle szád?

Dániel. *(fennhangon, 's eltökélve)*
 Nagyságos ur! biz én azt gondolám,
 Hogy bárha ebnek látszom is neked,
 Hiv eb vagyok még is; — hivséget egy
 Csomó arannyal venni nem lehet
 Ebtől, de hizelkedni kell neki,
 Hogy hiv örüljön lenni.
(szavát rettentő magasságra emeli, úgy hogy mind elrémülnek)

És azért

Nagy lelked illy hiu ajándokát
 Ugy megvetem mint eb.
(az ajtóhoz szalad, 's azt felrántván, leveti a' zacskót)

Lesujtom a'

Gödörbe, és vándorbotot veszek. —
 Száradjon el szám, torkom égjen el,
 Vérem csepegve szikla éleken
 Hulljon ki, vétkes lelke a' pököl
 Torkába menjen, úgy, ha én kezedből
 Akarim jószívűség zálogát
 Elvenni életemben gyáva lennék.

Nyolczadik jelenés.

Farkas. Benno. Hubert.

Farkas *(kardot ránt, 's Dániel után,)*

Hah! átkozott —

Hubert *(utját állja, 's kardját elibe tartja)*

Megállj, vagy általütlek.

Farkas. Hubert mi ez! te próbalsz vakmerőn

Nekem, 's dühömnek ellenállani?

Hubert. Én vettem őtet pártfogás alá.

Benno. *(közébe lépik)* Barátim! hát olly messze mentek e,

Hogy öszszebékélés szent könnye helytt

Testvéri vért kell látnom omlani?

Hubert. Nincs béke a' gonoszszal; — pártfogást

Esküdtem annak, — meg kell tartanom

Szómat: 's csak éltem fogytával hagyom

A' hiv cselédet el, kit vakmerőn

Marczongla, mert örökségem jusát

Védé alávaló rablás elől.

Farkas. *(dühösen)* Rablás? te mondod rablás! már ez a' szó

Testvérölést is szentséggé teszen.

Ki kardra!

Benno. *(tartoztatva)* Farkas!

Hubert. *(kardját felemelve)* Csak jer! itt vagyok.

Benno. Hubert! Barátim!

Farkas. *(eltaszítja)* Félre innen ember,
Hogy vak dühömben még —

Benno. *(ismét közikbe áll)* Gyilkolni vágytok?

Legyen meg! Ontsatok baráti vért
Döntsön le porba vért szomjuhozó
Fegyverték engem vendéget, csak a'
Boszu tüzét óltsátok; hogy ha a' vég.
Csapás után a' béke földiről
Int majd felém a' béke angyala,
Láthassalak, megkérlelő kezét
Ajánlva, testvér szivre hajlani.

(csendesség — a' testvérek leeresztett kardokkal, 's elfordított képpel állnak, — megszűröl zug egy siket harang, mellyre mindnyájan szemlátomást megdöbbennek. — Benno lekesedéssel tovább.)

Halljátok? immár a' halálharang
Sokat jelentő hangja hi atyátok
Sirjához! Oh előbb nem akartok e
Békélni? — Csak bűnben nőtt szörnyeteg
Gyujolja titkon, fojtott mérgivel
A' gyász halotti ünnepet. — Ha már
Gyülölködéstek ingerét tövestől
Nem vagytok képesek kiirtani,
Ama' halottat gunnyal gyermeki
Szerelmetek ne sértse. — Hadd vigyék
Atyátokat magában a' setét
Enyészet országába: ámde ha
Testvérek, és valódi jó fajak
Maradni akartok, úgy tegyétek el
Fegyvertéket, 's köz fájdalomra és köz
Könyekre egyesüljön szívetek.

(a' testvérek kérdőleg néznek egymásra — egy nemes érzés fogja el őket, 's hirtelen bedugván kardjaikat, egymás karjába omlanak. — Benno eláradó indulattal.)

Szivek vezére ott a' fellegekben!
Legyen nevednek hála; vége a'
Viszszálgodásnak, — áld meg, áld meg a'
Testvérek egyeségét.

Farkas. *(Huberhez)* Mindenemnek
Vedd el felét, lakj itt nálam fjjaddal
És hitveseddel, 's hogyha megmaradsz
Testvéri módra, akkor gazdagabb
Leszek, ha adtam, mint előbb valék.

Benno. Mindég nyer az, ki testvérenek ad.

Hubert. *(Farkashoz)* Lekötve nyelvem, — a' szivembe nem
Lehet tekintned; — én pirulva állok

A' férjfi előtt, kit ugy elesmerék,
'S vesztére törtem.

Benno. Fájdalom kívül,
'S hamar begyógyul a' nagylelkűség-
Ütötte seb, csak a' sértett kebel
Nemes szerelme adjon irt reá.

Hubert. *(hallatólag zokogva, Farkas nyakába borul)*
Óh bátya!

Benno. *(mind a' kettőt általölelve)*
A' láncz, mellyet olly kemény
Gyűrűbe font a' természet maga,
'S a' szeretet még erősebbekbe szőtt,
Hatalmasan, 's örökre kössön öszsze! —
Ahoz, ki adta volt lételteket;
Atyai szeretettel lelke majd leszárnyal,
'S reátok, a' kik megbékülve tértek
Temetésihez, hogy ott testvér frigyét
Esküdjetek, bő aldást osztogat.

(általkarolva tartja őket, 's velek a' bal ajtó felé indul.)

Farkas. *(a' közép ajtót megpillantván öszszeborzad, 's magát kirántván felkiált.)* Hah!

Hubert és Benno *(elszörnyedve)* Mi lelt?

Farkas. *(magát öszszeszedi, — komolyan)*
Eredjetek csak! — hagyjatok
Két perczig itt lennem magányosan,
(elfojtott sohajtással)

Mig azt mi keblemet szoritja, végzem.

Benno. Éjfél közel, — jó a' temetkezés.

Hubert. *(részeveőleg)* Engedd, hogy osszszam én is gondodat.

Farkas. E' gond nem oszlik meg, 's mázsányi terhét
Az ég is ugy könnyíti csak, ha azt
Előbb törődve kérem, hogysem a'
Halotthoz érek. Hát kiméljete meg
Kérdésitekkel. Bátran menjete meg,
'S ott várjatek, mig majd az óra üt.

Hubert. Bátyám imádkozz!

(szívesen megöleli)

Hallgasson meg Isten.

(Bennoval el.)

Kilenczedik jelenés.

Farkas.

Amen! szabad még ament mondanom?
A' felharaglott lélek, melly eme
Köomladék közt vinnyog, jaj szavát

'S átkát, fejemről még nem vette le.

(az asztalról egy gyertyatartót vesz, 's égre függesztett szemekkel.)

Mindannyi lelkek ura! ne vesd meg a'
Fijui, tiszta, szent indulatot,
Mellyel közelíteni, és könyörgeni
Hozzád merészlek! —

(a' nagy ajtó felé megy, de néhány lépés után visszatántorog)

Miért fogódom úgy el e' kapu
Láttára? Mintha véres gyilkolás
Ijjesztne vissza, akkép rettegek
Előtte. — Kába félelem! hiszen
Nem gyilkolás vár e' szárnyak megett
Reánt, — talán még új élet mosolyg
A' holdvilágtól felderült tetőkről.

(az ajtóhoz siet, 's kitarja, melyre a' szél a' gyertyát azonnal eloltja. A' játékszin egészen besetetedik, csak az ajtón keresztül látszik világosság, ott tűnik elő a' hold, melly először tiszta fényben ragyog, később veresebb 's utóljára egészen vérszinű lesz. Hallik a' fergezeg zugása, és a' szélvész vitása. Farkas a' gyertyatartót földre teszi.)

Vadul, 's iszonyuan zug a' fergezeg
A' völgy homályos erdején; de Te
Magát a'ferget, égi háboru
Haragja közben is meghallhatod:
Oh! hallj meg engem is, 's bocsásd meg a' mit
Atyám parancsa ellen vétkezém;
Hárítsd le átkát rólam, hitvesemről,
És gyermekemről. A' fiu bünét
Nézd el kegyelmesen, 's helyette számitsd
Javamra, mit tevék öcsém iránt.
Engedd kegyes füledbe hatni bus
Fohászkodásom, légy irgalmatos!
Adj jelt, hogy a' bünöst kárhoztató
Ítéletedre vonni nem fogod!

(az ajtón belől, a' mélység szélén térdre omlik, háttal ki- felé fordulva. — Szünet. — A' toronyóra 12-öt üt, — utolsó ütésekor Dániel egy lámpással a' jobbik ajtón bejö.)

Tizedik jelenés.

Farkas. Dániel.

Dániel. *(az ajtónál halgatózik, 's vigyázva körültekint.)*

Azt képzelem, hogy őt hallom vala
Beszélni itten. — Nem! mert ördöge
Elfuttatá, 's nem állhatok boszut.

De még sem illansz többé tőlem el,
 A' vérbe mártott hódra esküszöm. —
 Hah! kit tekintek ott a' rettenet
 Helyén letérdelve?

Farkas. (*imádkozva*) Lelkemet
 Kétségbe esni óh ne hagyd Uram!

Dániel. Hah! ó! — hajamnál fogva huz, hogy a'
 Szirt éliről — de most imádkozik —
 (*eltökélve*)

Rá nézve jobb, úgy még pokolba sem
 Megyen tán.

Farkas. (*lám-pását az asztalra teszi.*)
 (*meghökkenve*) Dániel! te mit mivelsz itt
 Éjféلكor?

Dániel. (*dühösen hozzáugrik, 's letaszítja*)
 Félre a' rühes kutyával!

Eredj, eredj le, csak le — csak le!

Farkas. (*esésközben*) Jaj!

Dániel. (*elszörnyedve*)
 Uram teremtöm! mit követtem el?
 (*a' lélek jajt kiált alólról Dániel kétségbe esve*)
 Gyilkoltam! óh! jaj! a' gyilkosra jaj!
 (*jobb felől elrohan Dörög, villámlik.*)

Vége az első osztálynak.

Nehány maxima.

A' vallásos férjfi úgy van istenével mint barátjával;
 a' babonás mint szolgarab despotájával.

Az emberi góg bölcsköve, azon chimaera, mellyet az önszeretet szüntelenül vaktában kerget, azon cél, mellyet minden nap kitüz, de soha el nem ér az ember, a' függetlenség.

D.

A' Visztula - parti jég - örek.

(Kivonás egy utazónak napló-könyvéből.)

Rám estvéledett, és más napra kelvén a' már közel való kereskedő-városban Danzigban kellett lennem korán reggel, ugymint utazásom végső célján. A' vendégházban olly pontosan, mint csak lehetett, kitudakoltam az utját; a' töltébe lépett hold felbátorított az éjszakai lovaglást merészolni; 's így bizvást utnak eredtem. Vigan ügetett előre paripám a' folyam eszterója hosszában. Fényesen és tisztán boltozta az ég kék sátorát; csak nyugoton állottak vastag szürke felhők, mellyek a' nap lementét elborították, és csillogó aranyos prémekkel ékeskedtek. Mártius elején volt az idő. A' jégboríték még rajt feküdt a' folyamnak széles hátán, de minden órán várták immár, hogy a' büszke özön szélt fogná szaggatni bilincseit. Nagy folyamon jég-indulást még soha éltemben nem láttam, és nem rejthettem magamban a' kívánságot, most annak tanuja lenni; ámbár eléggé értesítve voltam a' veszély felől, mellyet e' látomány magával hoz. Mindenfelé az eránt hallottam nagy aggódást, hogy ha ált talál törni az eszterón; mivel a' szigoru tél a' jégnek most irtózatot adott, és a' dagadó ár haragosan emelgeté bilincseit fölebb fölebb, úgy hogy a' magas eszteró párkányával majd nem egyarányban állott. Azonban köröskörül élénk munkásságot vettem észre; deszkákkal, palánkokkal, és más eszközökkel rakott szekerek részint a' gáthoz siettek, részint már oda érve lerakodtak. Mellettök töménytelen számu ember volt foglalatos ásókkal, lapátokkal és fejszékkel. Lovagok vágattak a' töltésen föl és alá, és az egész zsidongás valamelly

ostrom alatti erős várhoz hasonlított. — 'S valljon azt a' termékeny vidéket nem hasonlítom - e teljes jussal egy ostromlott körül táborlott erős várhoz? A' sánczok előtt a' hatalmas ellenség állt, és veszedelmes rohanással fenyegetett. A' védelmezők vele szembe kiszállottak, és dobogó szívvvel várta minden a' harcz kezdetét. — A' körül táborlás képe nekem ugyan egyszerre minden kedvemet e' tájtól elvette. „Én itt lakni nem szeretnék!” gondoltam magamban. „Melly bizonytalan itt a' birtok; melly „nagy veszéllyel jár a' kárvallás; és mindenek fölött „még, melly szomorú a' szabadság elvesztése az „ostromnak és rohanásnak idejekor! És midőn a' „hatalmas elementom birtokát visszafoglalja, mellyet a' gyarló ember tőle eldaczolt; mikor a' mellyett mind ő mind jószága oda vesz: kit vádolhat „egyebet ön magánál, úgy mint kinek telhetetlensége a' természetet olly egyenlőtlen harczra hívta?”

Már az esthajnalnak utolsó nyoma is a' főlebb főlebb nyomuló föllegben elenyészett, melly csudálatos alakokban csak hamar az egész eget elfutotta, és a' holdnak nyájas fényét, melly a' keleti domb-lánczok fölött teljes világgal lebegett, eltakarással fenyegette. Most a' szél élénkebben kezdett a' lombatlan fák közt visitani, a' felhők repültek fejem fölött mint uszkáló szikla-hegyek, és világosság 's árnyék hirtelen változkodtak a' szerint, mint amazoktól a' hold vagy elnyeelve lett, vagy sötét masz-szajokon által magának utat tört. Mind inkább csöndesebbé és magányosabbá leve utazásom; csak a' szélvész süvöltése élesztette, és a' varjuk káro-gása, mellyek a' kopasz fákról seregesen röppen-tek fel. Egyszer másszor lovas embereket láttam lámpással mellettem elszáguldozni. Jég-őrek voltak, kik a' tó-esküttek izeneteit hordták széljel. Mindannyiszor megmegugrott paripám a' szokatlan látás elől, és több ízben közel járt hozzá, hogy a' magas töltésről velem alá rohant. Az ut is mind inkább sikámlóbb lett, és én kényszerültem nagyon lassutskán lovagolni; a' fagyos éji szél ellen pedig már

köpönyegem többé nem védhetett. Helyezetem most mindenképen kellemetlen kezdett lenni, 's igen szivem szerint óhajtottam minél előbb vendégházat vagy falut érni, hogy megmerezvült tagaimat felmelegíthetném és további utazásomra kalauzt fogadhatnék. — Ugyan csak végre megcsillámlott szemembe egy kis világosság meszsze tőlem, 's véle együtt az a remény, hogy óhajtasom nem sokára teljesedik. Nem is csalatkoztam. Egy magánálló nagy ház volt az, épen tövében az eszterónak, mellynek ablakaiból a' hívogató csillám nyájasan tűzött felém. Mármár nem meszsze voltam tőle, midőn a' befelhősült holdnak gyöngén derengő világánál egy lovast esmérhettem meg, ki figyelmemet ellenálhatlanul vonta őmagára. Villám sebességgel majd hozzám közelített majd tőlem meszsze távozott, nyugtalanul vágatván az eszterón fel és alá. — Mihelyt közeletemre jött a' szélvész zugásának daczára is egész világosan hallottam valami szorultságos rivást, melly épen a' halálos inségben való ember' utolsó nyögéséhez hasonlított; a' fejr ló pedig, melly hordozta, rettenetesen hortyogott. Ambár a' lovas soha sem közelített hozzám annyira, hogy ábrázatját világosan kiesmérhettem volna; mindazáltal úgy rémlett előttem, hogy szeméit észrevehettem eléggé, mellyek két tüzes pontok módjára látszottak világítani. Mint valami tollas szörnnyetegnek szárnya, úgy csapkolódott utánna homályos köpönyege; és káromva rajlott fölötte a' varju-és kánya-sereg, mellyek olly egyerányosan utánozták a' lovas minden mozdulatit, mintha ennek kísézőjéhez tartoznának. Paripám mindenkre egyet ijedett és [megrázkódott, mihelyt ez a' rémitő tünemény közelített. A' mi pedig annak rémitő voltát még inkább nagyította, az volt, hogy a' fejr ló dobájának semmi neszt nem hallhattam, bár mint megvettem füleimet. Boszonkodtam arra a' gyermekes borzadásra, mely fagy-hideggel futotta ált minden tetemimet, és örültem hogy a' házat, melly felé iparkodtam, végre egészen előttem láttam. A'

hold épen ekkor lépett elő teljes világában, és megmutatta, miként a' különös lovas a' háztól csekély távolságon, az eszterórol suhogva alá ugratott és aztán a' homályban elveszett szemeim elől.

Beléptem a' jól megmelegült tágas vendégszobába, és találtam benne mintegy hat emberből álló társaságot, kik egyegy csésze punsch és pipa mellett az asztalt körülülték. Helyes-gazdák voltak a' szomszéd falukból, tisztök szerint a' jég őrizetre itten üszvegyülve. Középett a' tóbiró ült. Barátságosan hívtak magok mellé helyet fogni, és magamat egy pohár punschal enyhíteni; jöttek mentek pedig a' követek, kik a' viz' állása és a' közelebből fenyegető veszély felől a' tóbirót minduntalan tudósították, és aztán ettől uj birományokkal ismét elbocsáttattak. „Nekünk (igy kezdett beszélni az értelmes és alkalmas hizott ember, hozzám fordulva,) nekünk így kell lesni, várni bekével, mignem a' jég önmagától megindul, hogy akkor gyorsan kéznél legyünk, és a' mint telhetik tőlünk, vigyázás és munkásság által minden szerencsétlenséget meggátoljunk.” „Hogyan vihetik ezt kegyelmetek végbe? (kérdézem én erre); hogyan gátolhatja meg emberi erő, hogy az ár az eszterót ált ne szakassza, midön haragjában nekitódul?” „Nem szolgál hozzá mindég a' szerencse (felele a' tóbiró). Azonban mégis az eszterónak gyors emelése vagy erősítése által a' kárt sokszor megeleithetni.” Ez után nékem környülményes oktatást kezdett adni az oltalmazás mind azon intézeti regulájiról, mellyeket inségidején az özön ellen munkába venni szoktak. Nagy figyelemmel és részvevéssel halgattam beszédeit de mégis sokkal jobban szerettem volna az embertől ama' különös lovas eránt világosítást kérni, ki velem az eszterón találkozott; hanem a' szégyenkedés, nehogy babonásnak ítéltessem, visszatartóztatott. Mert hogyan is rajzoltam volna, a' tüneeményt? Fejér paripán ülő lovag még magában semmi szokatlan sem; ha pedig az azt késérő kör-

nyülmények felől tettem említést, kicsufoltatástól vagy szinte megvetéstől kellett volna tartanom. Azonban egy követ az ajtón nagy lélektelen bétoppánik és elkiáltja magát: „Imhol az öreg tóbiró „már megint nyargalózik a' szürkéjén és már két „izben rohant a' szakadékba!” E' hirhallás közzes ijedést okozott az öszvegyültekben, mint azt elhalaványult arczájikon olvasni lehetett. Csak egymaga a' tóbiró maradt állhatatos, kezdvén dorgálni a' többit. „Már ezerszer megtiltottam ezt az esztelen fecsegést nektek, ti babonás tökfejek ti! A' „ki megholt, az nem nyargalódzhatik lovon többé, „és a' ki nyargalózik, az élő ember, kitől nem „szükség megrettenetek, annál kevésbé közel szerencsétlenség eránt aggódnotok.” — A' követ elhallgatva utjára ment, és a' jelen voltak nagy gondolatosan szegeztek földre szemeiket. „De mégis „különös dolog ám ez!” — mondá egyik közülök: „én, hisz', épen nem adok nékie hitelt; de tagadni „még annál kevésbé akarom. Mert lám mennyi okos „emberek erősítik, hogy látták a' tüneményt, ki- „ket nem egy könnyen lehetett megcsalni.” „Gyer- „meki balgatagságok! (viszonlá a' tóbiró;) vén „anyóka-mesék! én ugyan részemről, valamig a' „jámbor öreg álló helyemen velem nem találkozik, „benne soha nem hiszek. Ehez járui; hogy köte- „lesség az efféle babonának váltig ellene dolgozni. „Mert az emberek bátorságokat elvesztik; s az ere- „jökben birástól megfosztatnak azáltal, ha ezt vé- „lik, hogy elkerülhetlen szerencsétlenség van nekik „előre megjelentve.” — Könnyen elérhettem, hogy a' tüneménynek, melyről most éppen volt emlékezés azzal, a' mi velem találkozott, a' legszorosabb öszve függésben kell állania. De belső megindulásomat mégis valamennyire lehetett rejtettem, és ujságkivánásomat mosolygó képpel mérsékeivén, könyörögtem a' tóbirónak; nyujtana nekem világositást a' felől, a' mi olly ijedésbe hozta embereit. „Ha re- „gékben kedvét találja Kegyelmed, (viszonolá az „értelmes férfiu,) tehát igen szivesen fogok Kegyel-

„meddel annyit közölni a' dolog felől, mennyit ma-
„gam tudok.”

„Innét onnét már mintegy száz esztendeje, mi-
kor ezt a' vidéket nagy szerencsétlenség látogatta.
Akkor is épen úgy mint mostan szorultságos dobo-
gó szívvel néztek a' közel jégindulásnak ellenébe.
Az ár a' jégborítékot megszakgatlanul majdnem
már az eszteró párkányáig feltolta és áltrohanással
fenyegetett, végre megrepedett a' jég, és ropogással
mozdulni kezdett. A' szörnyüségcs jégcsoportok,
mint szikla-darabok irtóztató hatalommal tódultak
a' remegő eszterónak, és valamint a' szántó-vas a'
földet felturkálja, úgy turkálták azt öszve, belőle
nagy föld darabokat sodorván el mindenfelé. Már
elkerülhetlennek látszott az áltszakadás, midőn a'
jéggöröngyek megszorulása a' folyamnak közepettén
a' veszélyt még sokkal megnagyobbította. Az erő-
szakos jégtorlatok egész egy nagy hegygyé halmozód-
tak, és a' ragadó sebességű folyam' futását elakasz-
tották. Minden pillanatban fölebb dagadt a' ha-
ragos ár, és már is imitt amott rettenetes zuhogás-
sal rohant által az eszterón. Minden lélek talpon
volt, sietvén megtartani és elhárítani, mit emberi
erőtől kitelhetett. Vastag karókat vertek le az
eszteróba, azok elejbe deszkákat, mellyeket földdel
és trágyával betöltöttek, hogy a' gátot magasabbá
tegyék. Hijába lett minden; hasztalannak látszott
lenni minden emberi erőlködés. A' sötét és holdat-
lan éj, mély még inkább nevelte az irtózatot, és
az ordító szél közbe egyeledett a' felzudult habok
csörgésébe. Szorultságosan és jajgatva kongott a'
faluk tornyairol alá a' vészharangszó, a' felijesztett
lakosoknak közel veszélyt hirdetvén és mindnyájokat
védekedésre szólítván a' fellázzadt elemény ellen.
Senki sem tartá magát többé hajléka alatt bátorsá-
gosnak, és a' közelebb faluk lakosai seregesen tó-
dultak az eszteróra, a' veszélynek legremittőbb kö-
zeletében keresvén szabadulást. Égő gyántás hor-
dók, mellyeket kimért idő-közönként az eszteró
hosszat meggyújtottak, világították haragos vörös

parázsjokkal a' borzasztó scénát, a' szélvész pedig sziporkázva csapkodta széljel a' lángokat. A' tóbíró mindent elkövetett a' gonosz' elhárítása végett, és csak egy kétségbe-esési eszköz vala még hátra. Tudni illik, mikor már nyilván való, hogy menekedni lehetetlen, olyankor a' felmérgegt folyónak készakartva utat nyitunk a' határokba széltömlésre, általvágván az eszterét valamelly nekünk tetsző helyen. Ez illy tettel legalább azt a' hasznot nyerjük, hogy nem az ár önkényére van hagyatva, hol üssön az emberek jószágira pusztitással: hanem olly helyet kereshetni ki, hol mindent öszve-ronító dühének körületében legközelebb faluk és házak nem állanak; ugy hogy e' sürgető veszélyből legalább az emberek élete kiragadtatik. Az akkori tóbíró is tehát nem látott hátra egyebet ez eszköz-nél, és eltökéllé magában, e' végső eszközhöz is nyulni. Szándékát a' körül-állóknak kinyilvánította, de csak kevesen egyeztek meg benne. A' szóadhatók nagyobb száma ugy vélekedett, hogy nem kell a' mindenható Isten irgalmának eleibe vágni, hanem vesztég az ő kegyelmébe bizni és imádkozni; ő csudaképen is nyujthatna szabadulást; és az olly kétségbeesési eszköz az ő bölcsesége ellen való nagy bűnhődés. De az aszszonyok és gyermekek jajkiáltozásai, a' férjfiaknak szorultságos kényszerítések, — kiknek kimerült erejek többé a' dolgot nem győzte, — a' sürgető és végső veszély, a' tóbíró gors tette határozták el. „Enyim a' fele-„let-terhe! kiálta ő, a' ti tisztetek pedig, nekem „engedelmeskedni!” E' szókkal az ellenmondást elhallgattatta, gyorsan kiadván a' megválasztó parancsolatokat, kevés lépéssel e' ház mögött egy mély és náddal benőtt posvány még most is mutatja a' helyet, hol a' folyamnak a' száraz lapányra ut nyitott. Mert jóllehet a' viz-árak az illy áltszakasztás után a' beözönlött mezőségről mindenünnen ismét vissza-szivárognak: mindazáltal ottan hol az álttörés esett, a' mezőben mindenkor egy kis tóállás marad hátra, melly rendszerént fölötte mély és száz

évek után is emlékéül szolgál a' szenvedett szerencsétlenségnek. (*Szakadékoknak* hívja itt a' köznép az ilyen tókat.) — Ottan tehát, nem lévén még akkor ház itt közeleten, parancsolta a' tóbiró a' gátnak megnyitását. Reszkető kezekkel ástak rajta a' munkások; és a' mérges folyam résre kapván, a' felzudult tenger ordításával rohant rakonczátlanul dühödve a' sik mezőségre; a' sziklás szürke jég-göröngyeket nagy erőszakkal hajigálván széljel. Rémitőbbben hangzott egekbe most a' vészharang a' falukból, és az égő tonnák vörösen serczegő paráza csak hamar egy széles tóban tükrözködött. Azonban a' felbőszült özön meggátolhatlanul tolakodott a' nyert kapu felé, és azt minden pillanattal tágabra szakasztotta. A' nyilásnak mindkét felén, az eszteróból egyegy darab a' másik után a' hullámokba alásüllyedt, és ugy látszott, mintha az egész sánczolat elfogna nyelettetni. Élesen és iszonyulag haladta fölül a' czüggedező emberek' jajgatása a' szélvésznek és haboknak ordítását; és bár még száz szózatok emelkedtek fel vádolni a' tóbirót; tettét istentelenségnek, magát pedig a' szerencsétlenség szerzőjének szidalmazván. Ugy tetszett, mintha menekedés nélkül oda veszne minden, és a' dühösködő patakban mindnyájokat bizonyos halál várná. Nyugtalanul száguldozott paripáján a' tóbiró fel és alá, a' sokaság' átkaitól üldöztetve, melly őtöle mentést és segedelmet kívánt; és tulajdon szemrehányásitól is rettenetesen kinoztatva. Most hirtelen ugy látszott, hogy egész lelkét elfogta a' kétségbeesés, és egyenest a' mindig szélesebbre szakadó gátnyilásnak erányozván, habos paripáját sarkantyuzta. Nagyatyám, ki egész kilenczven esztendőt ért, sokszor beszéllett e' dologrol, és hogy miként állta el mindnyájokat az iszonykodás, mikor a' hosszu száraz ember fejer lován olly kétségbeesőleg éjszakan által' nyargalózott. Rettenetesen horkogott a' ló; és a' lovagnak homályos képe, a' fejer sörénytől körüllegve, — az ó kigombolt köpönyege, melly holló-szárnyakként utánna csapkolódott, — a' me-

revült szemek a' halotti sápadt arczatban lán-
golni látszattak, — és a' mélyről felszakadt fohász-
kodások alatt, melyének borzasztó visitása, mely
ugy hangzott mint halálos nyögés: soha ki nem ir-
tódtak emlékezetéből senkinek, valaki azoknak lá-
tója és hallója volt. Így veszelkedett az ordító ör-
vény felé. „Pokol! fogadj el engem, és kiméld
„meg a' többieket!” rivalkodott teljes torka tátva, és
mind lovat mind lovagot elnyelte a' hullámözön, és
holttestöket senki nem találta. De alig hogy bele
rohant, (igy szokta nagyatyám elbeszélni,) azonnal
az elemény dühe csillapodni látszott. Hatalmas jég-
hegyek tolattak a' gátnak széles nyílása felé, és vas
falként feszültek elcibe, szertömenyökkel (maszszá-
jokkal) a' földhányást kiegészítvén. Az ár meglohadt,
és a' szerencsétlenség ezuttal nem lett nagyobb.”

Itt egy követ belépett és hirül hozta, hogy a'
viz szemlátomást kezd apadni; a' jégburok megtö-
rött és nagy göröngyekben csöndesen hömpölyög
odább. — „Akkor valahol szerencsétlenségnek kel-
„lett történni!” kiálta a' tóbiró, sebesen felugorván
és kisietvén. Utánna mentek a' többiek, kikhez
csatoltam magamat én is, nem titkos örvendezés nél-
kül, hogy az óhajtott látományban kedvem telhetik.
A' szélvész lecsöndesült. Tiszta fényben és nyugal-
masan nézgett alá a' hold, és a' felséges patakot
megvilágítá. Tompa csörgéssel költöztek a' hatal-
mas göröngyek széles ösvényök hosszában, sűrűn
öszvetolulva, és valamelly vándorló hadi sereghez
hasonlítva; nyugalmas pályájok csak akkor lett meg-
zavarva, midőn nagyobb táblák ütköztek öszve erő-
szakosan, egymást mint oriási szörnyetegek fele-
melték és ropogással küszdöttek, míg nem egymást
mindketten öszvezuzták. Álmélkodva és belsemben
megindulva néztem a' nagyságos és soha nem látott
nézőjátékot sok ideig és hallgatva; míg azalatt a'
tóbiró azzal foglalkozott, hogy a' hozzá nyargalozó
követeket kihallgatta és parancsait nekik kiosztotta.
Azután hozzám járult nyájosan; — „itt (ugymond)
„már tul vagyunk minden veszélyen; mert épen

„most veszem az örvendetes hirt, hogy mifelőlünk
 „a' patak sehoh nem szakadt által. De a' vizárnak
 „igenis hirtelen apadása, előttem egész bizonyossá
 „tette, hogy kellett valahol szerencsétlenségnek tör-
 „ténnie. Mi pedig adjunk hálákat Istennek, ki ben-
 „nünket olly kegyelmesen megkíméllett; és már
 „most nyugodtan térhetünk meleg szobánkba visz-
 „sza. Ha kegyed még ma tovább utazni akar vagy
 „kénytelen, fogok kegyed mellé egy biztos követet
 „adni; ha pedig megmaradhat, nem fog tiszta ágy
 „nélkül lenni; és ha kegyed holnap virradtával in-
 „dul is meg, legkésőbbben reggeli nyolcz órakor
 „utazása céljához ér.” Barátságos meghívását szi-
 vesen elfogadtam és a' kényelmes meghálást job-
 nak itéltem az éjszakai lovaglásnál, annyival in-
 kább, mivel megmaradásommal nem kellett tartan-
 nom, hogy valamit elhenyélek.

Alig érkeztünk ismét bé a' vendégszobába, a'
 tóbiró azonnal poharához nyult. „Most már csak-
 „ugyan eléggé láthatjátok, (igy szólt a' körül va-
 „lókhoz,) millyen nevetséges egy babona az. Hagy-
 „játok azért a' holtakat nyugodni; és erre üssetek
 „velem öszve poharakat.” — Az üvegek még egy-
 szer olly vigan pöngtek, midön szivekről lement
 az aggodalom; és én a' tóbirót emlékeztettem,
 hogy nekem elbeszélése végével még adós volna.
 „A' történetnek tulajdonképen már vége van, (vi-
 „szonolta ő); most jön a' mese. Mint a' babonás
 „nép szokott, hogy mindenütt kísérteteket jelentet
 „meg: ugy az én szerencsétlen tiszt-elődemnek
 „sem hagyott békét vizenyős sirjában; hanem az
 „regéli maga között, hogy az, fejer lovon és min-
 „denkép a' szerint, mint őt imént lerajzoltam,
 „mig ma is kísérteti körüllovaglásokat tart az esz-
 „terón, mihelyt vagy hozzánk magunkhoz, vagy
 „a' közel vidékekhez a' patak miatt szerencsétlen-
 „ség közelit; és akkor az eszteróról ama' szakadék-
 „ba alárohanik, mellynek oka valamikor őmaga
 „volt. — E' regének alaptalan voltát a' mái reánk
 „nézve olly szerencsés jégindulás is bébizonyította.”

Titkos irtózkodás szállt meg, midőn magamban elképzeltem mint lehetségest, hogy én ma a' kísérteti lovassal öszvetalálkoztam. Itt ültem még hallgatással, midőn hirtelen úgy rémlett előttem, mintha ismét hallanám azt a' szorongató jajos nyugést, melly a' haldoklók' hörgéséhez olly iszonyatosan hasonlított; — hozzá még, a' lónak horkanását, miként azt ide lovaglásomban hallottam. Lappangott reám nézve ezen hangzatban olly valami rettenetes, hogy minden hajam borzadt bele; és társaim megdöbbsent arczaikon sejtettem, hogy ők ugyan azt hallották és annak épen azon munkálatját kellett érezniök. Egyszersmind a' szobában velünk való kutyák rivó ordításra kezdtek; ugyhogy maga a' tóbíró is elhalványult. Önkénytelenül mindnyájan azon pillanatban az ablak felé fordultak; és én egészen tisztán láttam a' titoktele lovast az ablak előtt elsuhanni és a' közel árnyékba elenyészni. „Ugyan semmit sem látott e kegyed?” kérdezé a' társaságból egy valaki a' tóbíró! „De bizony mégis!” felele ez. „Embereink közül volt valamelyik, a' ki ezen ellovagolt; vagy más valaki. Hiszen, fejér lovak e' tájon semmi ritkaság sem.” „De a' lónak patkó-dobogását nem lehetett észrevenni, (monda továbbad az első), és mégis mindnyájan hallotuk a' lovat hortyogni, a' lovast pedig süvölteni.”

Azonközben ajtó nyillott és lélektelenül toppant be egy követ, 's e' hirt mondá el nagy harsányon: „Tulsó felén a' pataknak az árviz általomlott. Már, is a' vészharangszó nyilván hallik és az emberek jajkiáltozása. Égnek a' gyántás tonnák is, mint jelei az inségnek!” *)

EDVI ILLÉS-PÁL.

*) Ezen leíráshoz képest el lehet képzelni az orosz seregek állapotját e' tavasz kezdetével a' Vistula és Bug folyóvizek között.

A' Tolvaj

v a g y

a' felfedezettett méregkeverés.

(Németből.)

Csudálatos utai vagynak a' gondviselésnek az Isteni végzésben elhatározott rendelkezések véghezvitelére nézve, és akármi ügyesen intézett szándéknak is semmivé kell lennie, ha az örök gondviselés végzése ellen céloz.

Minden rossz cselekedet, melyet valaki véghez akar vinni, a' szándék ellenére is haszonkérés forrásává lesz, és elrontja a' gonosz embernek célját, ha az a' mindenható, és mindentudó végzése ellen van intézve. A' következő történet bővebben megbizonyítja az imént mondottaknak valóságát.

Hollós Mátyás a' nagy *Hunyady János* fija, a' szerencsének különös változásai által a' fogházból Magyarországnak megürült királyi székére lépék. Úgy látszik, hogy a' természet ezen fejedelmet első kedveltjévé választotta; mert őt minden testi, 's lelki jelességekkel felékesítette. Nagy ügyességei, elméleti tehetségei, bátorsága, és éles esze ellene állhatatlanul Magyarország bálványává tevék, és megerősíték fejében a' koronát, melyre nékie hős atyának érdemei legnagyobb just adtanak.

Némellyek ugyan tapasztalatlansága miatt az ifju király ellen támadni merészelték; de csak hamar tapasztalták, hogy a' remek elme gyakorta maga is kipótolja az öregséget. Mátyás már országlásának első éveiben igen tündöklő jeleit adá annak, hogy az ő halhatatlan atyának lelke beléje szállott. A' Hunyady név majd minden hazafiaknak

kellemesen, a' honn ellenségeinek pedig rosszul, és gyűlöletesen hangzott füleikbe. Tettei az elsőket rendkívül való örvendezésre ragadák; az utolsókat pedig félelemmel tölték bé. Maga az ottomani félhóld is elhalaványodék előtte, és telhetetlen hódoltatásainak szándékáról elfelejtkezék.

Fényes vala Mátyásnak a' királyi székelépése; mivel nem csak az ország hatalmas nagyjai feleszámmal; hanem több szomszéd fejedelmek is megjelenének a' királyi pompán, hogy véduroknak, és fejedelmeknek hódolnának. Az utolsók között legfőbb rendű vólt *Lázár* rácországi uralkodó. Ő duggazdag, és az ottomani birodalommal nagy rokonságban vala; mert második Amurat szultán sógora, és második Muhamed nényének fija lón. A' honnan fényes előkészületek tétettek a' királyi várban az ő elfogadására, minekutánna tudósítást ada, hogy nejevel együtt megjelenénd.

Szokás szerént illyetén alkalmatossággal ravasz tolvajok is szoktak szerencsét vadászni, hogy, — a' mint gyakran könnyen szerét is teszik, — orozhassanak. Egy illyen vakmerő hasznára forditá a' sokaság pezsgését Budán a' királyi lakhelyen, és pedig magában a' kastélyban, hogy veszedelmes művét remekelhesse. Tudott ő magának kulcsot tsinálni, mellyel a' palotának minden ajtajit kinyitá, és így esthajnalon egy sorszobába méne; még pedig azokba, mellyek a' rácországi fejedelem számára valának készítve, 's itt elbuvék.

Alig töltött el odaben fél órát, a' mint bátortalan füleivel közelítő szavakat, és lábnyomokat hallott. Az ajtóra jövének, és alig ért reá, hogy a' szomszéd szobába buhassék; melly tüstént megnyílék. Rémülve szaladott keresztül egy sorszobán, és rejtekhelyet keresett, hogy magát eltitkolhatná, midőn illyetén szorongattatásai között a' fejedelmi társak hálósobájába juta, a' hol az ágyak alá mászott. De mennyire nevedék félelme, midőn ők a' király társaságában ebbe is bemenének. Két nappal előbb érkezék meg a' fejedelmi pár, hogy sem

várták volna, és így tudtok nélkül semmivé tevék a' vakmerőnek merész szándékát. „Oda vagy!” gondolá ez leirhatatlan gyötrődésében, és már buvóhelyéből ki akart mászni, és — akar nyereánd kegyelmet, akar nem, — a' király lábaihoz borulni; a' mint gondolatjában feleledt a' remény sugára: hogy tudniillik talán későbbben mindnyájan a' királyhoz menéndenek vacsorára, 's akkor ezen pillantást elillantásra fordítádj. Okoskodása csak egy részben teljesedett bé; mert minekutánna egész udvar eltávozott, a' szobába mindég több-több szolgák jövének külömbféle foglalatosságok végett. Kénytelen volt tehát veszedelmes és alkalmatlan titokban maradni, 's ellillantásának utolsó reménységét az éjszakára határozta, midőn mindnyájan az álom karjaiba dőlnek.

Három teljes, és ő rá nézve rettenetes hosszúságu óra mulva hallotta végre, hogy a' fejedelem és felesége a' királytól visszajönnek. Az utazástól mindketten ellankadva nyugalomra készülének. A' szolgák, minekutánna őket levetkették, eltávozának.

A' házastársak alig fekvének ágyaikba, mindjárt következőképen kezdének beszélgetni. Jóllehet lassan folyt a' beszélgetés: mégis azt az olly közel rejtezett hallgatódzó könnyen megértette:

A' fejedelem. „Melly nagyon örvendek, hogy valahára magánosan vagyunk, és ezen álorczát letehetem, melly nékem olly igen terhes.”

A' fejedelemné. „Hát ugyan van e itt szükség álorczára?”

A' fejedelem. „Különös kérdés! Minő körben nincs erre szükségünk? Az a' mi sorsunk, hogy mindég titkolódzunk és alakoskodjunk.”

A' fejedelemné. „Keserves sors ez, kedves férjem! Hanem én ezen királyt nemes, nyiltszívű, és szeretetreméltó ifjunak nézem.”

A' fejedelem. „Én pedig fiatal, hajlékony, és szépen tarkázott, tigriskölyöknek.”

A' fejedelemné. „Hogyan?”

A' fejedelem. „Oh ti gyengeszivű, — rövidlátó aszszonyok! azt vélték, hogy emberi szivnek mindent rejtekeibe béhattok; azonban, ha egy ilyen simahaju, piros orcájú ifjoncz hozzátok csuszott, és egyikét mézes szavacsát sug füleitekbe; már azzal erőt vesz rajtatok, megbilincsel benneteket, és minden ti olly igen magasztalt emberösméretetek eltűnik, mint a' könnyű reggeli köd.”

A' fejedelemné. „Ezen ítéletet nememre nézve a' tapasztalás némellykor épen úgy erősíti meg, mint az indulatoskodás, és előítéletek hatalmát a' férjfiakra nézve; ámde hogyan lehessen azt reám — most kiváltképen — alkalmaztatni, valóban nehéz volna alaposan megmutatni.”

A' fejedelem. „Nehéz! hm! hát egészen elfeledéd, honnan vette légyen eredetét ez az ujonnan választott királyocska?”

A' fejedelemné. „Ugy tetszik, hogy tudom; ő Hunyady.”

A' fejedelem. „Hunyady! — Nem értesz ebből eleget? Nem Hunyady volt e, ki Ráczország-
nak szabad uralkodójit Magyarország járma alá hajtotta? Nem Hunyady volt e, ki miatt atyám azon sebet kapta, melly az ő napjainak számát megrövidíté? Nem ezen ifjoncz, és bátya? — nem ezek voltak e, kik magokat az én sógoromnak, az utolsó czillei grófnak vérével bemocskolták; és ezen csapás által szerencsétlen hugomat, Katalint, vigasztalatlan özvegységre juttaták?”

A' fejedelemné. „De mégis mondsza! nem ezen Hunyadyak voltak e azok is, kik néked, és atyádnak menedékhelyet, és segedelmet adának, midőn Amurát szultán a' te kégyetlen sógorod, a' rokonság köteleit megfertőztette, elszaggatta; atyádat országából kiűzte; testvéreidet megcsonkította; 's te is a' hasonló veszélytől csak futás által menekedhettél meg? Uralkodnál csak még Ráczországban, nem forditaná e minden hatalmát, és igyekezetét arra, hogy ismét országod birtokához juthasson?”

A' fejedelem. „A' miért én nékiek semmi

köszönettel sem tartozom. Nem atyámért, nem én értem; hanem önhasznokért tevék ezt az áldozatot; mert őket az érdekelte legközelebből, hogy Muhamed tisztelőjítől, az ő legfélelmesebb ellenségeiktől ezen nagy és nevezetes tartományt elvegyék.”

A' fejedelemné. „Elmés-szinlett okok nem törik el a' szent kötelességek lánczait. Indulatokodó előítéleteid tégedet igazságtalanná, és háladatlanná tésznek.”

A' fejedelem. „Mégis úgy beszélsz, mint egy roskadt kalyiba szegény lakossának felesége! Az igazságot, és igazságtalanságot másképen mérik az uralkodók, másképen ismét amaz ezernyi bóldogtalanok, kik egyedül arra vagynak teremtvé, hogy engedelmeskedjenek. Az okos fejedelmek mind azt, a' mit hasznosnak látnak, igazságosnak is tartják; 's ennél fogva szándékomnak véghezvitelében a' nagylelkűség i'letlen hideglelése engem sem fog akadályoztatni.”

A' fejedelemné. „Borzadok! — és mi a' célja e' szándéknak?”

A' fejedelem, „Célja, — hanem bizok hallgatásodba — ezen hunyadyfajta királyocskának semmivétele által leendő öszvetördelése azon bilincseknek, mellyek Ráczország fejedelmeit Magyarországra rabszólójává tészik.”

A' fejedelemné. „Rettenetesség! — hát te ölni akarnál?”

A' fejedelem. „Hallgass! ne nyivogj gyáva asszony! mikor megy már egyszer arra a' te lelked, hogy egy bátor gondolatot elviselhessen? Ugy látszik, hogy a' természet tégedet pókhálóból és pehelyből alkotott.”

A' fejedelemné. „Am légyen úgy! De megvallom, hogy lelkem az efféle gondolatokat el nem viselheti, felháborodik és undorodik azoktól az én szívem.”

A' fejedelem. „Azért soha sem is lészesz nagytettekre alkalmas.”

A' fejedelemné. „Nem is fogok soha efféle

tettekre vágyani. Oh férjem! te veszedelmekkel teljes és vétkes utra indulsz; — reszketek érted!”

A' fejedelem. „Csak ne aggódj semmiről! Ezen utnak czélja valóban jóra üt ki. Rózsák közé rejtezve, legkellemesb mézet fog a' halál kigyója ezen hunyadyfajta pillangó nyelvére csöpegtetni.”

A' fejedelemné. „Úgyde hát ha mind a' mellett is szándékosd valamelly véletlen eset által rosszul ütne ki; vagy még világosságra is jőne?”

A' fejedelem. „Lehetetlen! mivel azt rajtad kívül egy halandónak sem jelentettem ki. Ha egyszer a' cselekedet már elvégződött, majd csak későbbben fogják a' Magyarok megtudni, ki küldötte legyen az ő királyfijokat örök nyugalomra. A' holtaknak sokkal kevesebb baráti vagynak, mivel ők ájulásban hevernek. Reményilem, hogy engemet második Muhamed szultán, az én unokaöcsém általmazni, és császáriképen meg fog jutalmazni egy illetén cselekedetért, melly őt legveszedelmesebb ellenségétől menti meg.”

A' fejedelemné. „Óh férjem! irtóztató előérzések faggatnak engemet. Te meg vagy vakitva. Kevélységed hová csábit tégedet? Hagyj fel — mennyre földre kérlek — hagyj fel gonosz szándékkal. Ne mocskold bé kezeidet ujolag embervérrel; ne sértsd meg a' vendéglés szent törvényét, és ne légy egészen második Nero, kihez egyébaránt is már olly igen hasonlitasz, mint — anyagyilkos!” —

A' fejedelem. „Hallgass, balgatag aszszony! az én legdühösebb gyűlölségem fulánkja ér tégedet, ha még egyszer vissza mered hozni emlékezetembe a' megtörtént dolgokat, mellyeket az idő sűrű fátyolával már régen bétakart.”

A' fejedelemné. „Csak ne haragudj, jövődben vigyázóbb lészek. Egyedül azt kívánom egyszer'smind, hogy lelkiismereted is épen olly hű maradjon hozzád, mint én.”

Most elhallgata az istentelen férjfiúnak jobb fele. Egy titkos könny csordult ki szeméből; és elfogódott szive halkal töredelmes könyörgéseket bocsátott

a' mindentudó Birónak ítélőszékéhez; míg végtére egy nyughatatlan, és nehéz álmodozásokkal terhelt álom szállott a' fejedelmi párra.

Most már azt vélte a' tolvaj, hogy megcsendül füleibe szabadulásának órája; szive megkönnyebbült, miolta ama' lesett beszélgetés által meggyőződék a' felől, hogy még a' biborok között is sokszor vernek olytán szivek, mellyek az övéhez néminémüképen hasonlók. Csendesesen kimászott a' nyoszolyák alól, kinyitá zörgés nélkül az ajtót, és szerencsésen kisuhana. Jóllehet azt is feltevé magában, hogy a' várat egészen odahagyja; de még sem cselekedheté még, mert minden kapunál örök állottanak olly parancsolattal, hogy éjjel senkit sem ki, sem bé ne ereszténének. Eltökéllé tehát, hogy napfeljöttéig magát valamelly zugolyba vonja, és akkor a' felfedezett titkot a' királynak tudtára adja, reménylvén, hogy azért tőle önn hibájára nézve bocsánatot nyerend. De midőn lábujhegyen alá 's fel járkála a' folyósókon, hogy magának bátorságos menedéket keresne, olytán helyre juta, mellyet a' höld sugárai megvilágosítottak. Egy ór, ki épen oda tekintett, meglátá a' járó árnyékot, és imé! a' tolvaj, mikor észre sem vette, elfogattaték.

Egész készséggel, és bátran hagyta magát megfogni. Azon egynehány szavak, mellyek ajakaira jöttek, abbéli kívánságát jelenték, hogy őt a' királyhoz vezetnék. Az örök, kik közül most némelylek ráösmértek, hogy tudniilik ő légyen ama' híres zsvány, a' ki már olly régólta eltudta kerülni az igazság leseit; boszszankodának vakmerő kívánságán, és őtet tüstént a' fogházba akarák hurczolni; de helyéből nem viheték el. Oriási erővel állott ellent, és állhatatosan megmaradott a' mellett, hogy őt szorgos szükség sürgeti 's kényszeríti arra, hogy a' királlyal beszéljen.

Mátyás gyakran az éjjeli óráknak fele részét, sőt többet is szokott lelkének képzésére szentelni. Plutarchus vólt az ő legkedvesebb könyvszerzője. Most is épen ezt olvasá, 's épen Scipió és Hanni-

bal képei lebegének körülötte, midőn őt egy csörtetés, melyet amazoknak lépései okozának, elmékedéseiben megháborította. Nem késett egy kamarás urat oda küldeni, és mintha valaki tudtára adta volna, parancsolá, hogy a' foglyot vezessék bé; a' ki is rettenhetetlen bátorságának minden jeleit mutatva elejébe állott.

A' tolvaj. „Kegyelmes Király! ments meg engemet ezen terhes őrangyaloktól; mert az, a' mit neked akarok mondani, nem az ő midási füleik dobjára való.”

A' kamarás ur. (rettegve) „Méltóztassék Felséged kegyelmesen gondolóra venni.” —

A' tolvaj. (amannak szavába vágva) „Hogy a' felség gyakorta nagyobb bátorságban vagyon a' tolvajok jelenlétében, mint tiközöttetek.

Mátyás. „Vakmerő ficzkó! (a' kamarás urhoz, és az örökhöz.) Várakoztatok az előszobában! (azok eltávoznak.) Mit kívánsz te?”

A' tolvaj. „Semmit.”

Mátyás. „Hát miért kívánczál hozzám?”

A' tolvaj. „Hogy szolgáljak Tenéked.”

Mátyás. „Te! — Miképen?”

A' tolvaj. „Ugy, mint egykor atyádnak szolgáltam.”

Mátyás. „Hogy történt ez?”

A' tolvaj. „Életét mentém meg.”

Mátyás. „Mikor? — Hol?”

A' tolvaj. „Varnánál.”

Mátyás. „Bébizonyíthatod azt?”

A' tolvaj. „Ez a' homlokomon lévő béforradt sebhely, — melly engem mindenkor olly esmerhetővé tesz, — ez az én jegyem 's tanubizonyítógom; azért is bizom benned; kedves nékem, igen kedves ezen sebhely; mivel a' te atyád derék ember vólt.”

Mátyás. „Te hát katona vóltál?”

A' tolvaj. „Igen.”

Mátyás. „Miért nem maradtál a' katonaságban?”

A' tolvaj. „Mert elbocsátottak.”

Mátyás. „Hihetőképén hibáidért.”

A' tolvaj. „Nem.”

Mátyás. „És nem nyertél semmi jutalmat?”

A' tolvaj. „Mivel nem is kívántam.”

Mátyás. „Mikor bocsáttattál el?”

A' tolvaj. „Midőn már atyád megholt, bátyád-
nak fejét vették; néked pedig bilincsekben kellett
Csehországba menned.”

Mátyás. „De mi csábitott ilyen tilalmas életre
tégedet?”

A' tolvaj. „A' szükség, és szegénység. A' miatt
hogy szolgálatjaimért koldusbottal jutalmaztattam
meg, szívem eltölt boszszuval és embergyűlöléssel.
Éhséggel és nyomorusággal küszködven, azon tá-
jékokon tévelygék ide 's tova, mellyeket (kebelét
kítárva) egykor ezen sebek véremmel festettek. Egy
szerencsétlen eset egy tolvajtársaságba vezetett. Ők
arra kényszerítének, hogy vélek közös dolgokat cse-
lekedjem. Egy dühös állapotban tettem az első hibás
lépést, és a' visszatérésre szolgáló hid hátam me-
gett örökre elszakadt.”

Mátyás. „Bóldogtalan! sajnállak; de az igazság-
nak büntető kezeiből ki nem vehetek. Nincs ok,
melly az ilyen gyalázatos keresetet elegendőképen
menthetné.”

A' tolvaj. „Hát olly igen ocsmány kereset az,
a' mit nálam valóban nagyobb emberek is üznek?”

Mátyás. „Felette merészen beszélsz te gazem-
ber!”

A' tolvaj. „De gazember igazat beszéll. Nagy
külömbőség van ugyan a' kicsiny és nagy zsványok
között; — ám légyen. Hanem ez nem áll egyébben,
mint abban, hogy akkor, midőn mi itt egy csekély
erszénynyel megelégszünk, mások amott egész orszá-
gokat elpusztitnak. Azok gyakorta helybenhagyást
nyernek, mireánk pedig akasztófa várakozik.”

Mátyás. „A' mit te vakmerő! bizonyosan nem
fogsz elkerülni.”

A' tolvaj. „Isten neki! ide vagy oda, előbb
vagy utóbb, mindegy. Minekelőtte mégis utamra in-

dulnék, szeretnék még néked, Kegyelmes Király! egy barátságos szölgálatot tenni, és Tégedet úgy hagyni el, mint adósomat.”

„Mátyás. „Semmirekellő! a' te vakmerőséged határtalan.”

A' tolvaj. „Igen bizony! mivel nem tudok porban csuszni, mint ama' patkánykölyök mászkál királyi széked körül. Igen! én gonosztévő vagyok; de vannak ebben a' palotában olyan emberek, kik minden gonoszságban olly remekek, hogy én mellettek csak hitvány kontár vagyok.”

Mátyás. „Nyomorult! hogy állithatsz illyes valamit?”

A' tolvaj. „Egy felfedezés által, mellynek te életed megtartásánál kevesebbet nem fogsz köszönni.”

Mátyás. (álmélkodva) „Mit mondasz?”

A' tolvaj. „Midőn tegnap estve a' rácszorsági fejedelem Téged 's engem meglepett; ezen meglepés arra kényszerített engemet, hogy az ő ágya alatt keresnék menedékhelyet. Ott lappangék addig az óráig mig észrevétetlenül kisuhanhattam, és osztán őreid megfogtanak; ugyanott lón alkalmatosságom arra, hogy ezen fejedelmi párnak beszélgetése után hallgatódzhassam, melly hajam szálát is felborzasztotta.”

Mátyás. „No's? — és hallottad?”

A' tolvaj. „Hogy a' hunyadyfajta királyocskát atyjájihoz akarják küldeni.”

„Mátyás. „Nemtelen rágalmozó! te hazudsz.”

A' tolvaj. (merően és állhatatosan) „Nem, én nem hazudok.”

Mátyás. „Éj! úgy veszem észre, hogy mind ezen csacsogásaiddal és költeményeiddel szívemet szánakozásra akarod indítani; ki akarod magadat a' méltó büntetés alól vonni.”

A' tolvaj. „Nem bánom! hát még ebben az órában akasztass fel; de előbb igérd meg nékem, hogy életednek bátorságáról gondoskodni fogsz; mivel bizonyos vagyok benne, hogy az kockára van téve.”

Mátyás. „Hm! különös! — Hát miképen akarják ezen gonoszságot végrehajtani?”

A' tolvaj. „Azt épen nem tudom. A' fejedelem csak azt mondá nevének, hogy utjának az a' czélja; és tégedet méz és rózsák között lep meg a' halál kigyója.” (’s osztan elmondá a' hallott beszélgetést.)

Mátyás. (magát rendbeszedve) „Jól vagyon tehát; itt maradsz őrizet alatt; én pedig a' dolgot megfogom vizsgáltatni. Királyiképen megjutalmazlak, ha igazat mondottál; de új halálos kinokat kell bakójimnak lelteni számodra, ha előttem hazudtál.”

A' tolvaj. „Nyuzass, vonass nyársba, és süttess meg, ’s ne jöjjön nyelvemre semmi panaszoshang, ha nem bizonyos az, hogy élted ellen törekednek.” — A' király csengete. Az örök megjelenének, és a' rabot elvivék; ’s a' király parancsolatjára könnyű fogságba tevék, és elegendőképen táplálák.

Ezen tudósítás kínzó nyughatatlansággal tölté el az ifju uralkodónak szivét. Gondolkodott, és a' dolgot jól megfontolta; ’s még sem gázolhatott ki a' kétségek szövénnyéből. Az ő nemes szive hihetetlennek és valótalannak tartotta azt, hogy egy ember, — hogy egy fejedelem ilyen alacsonylelkűségre vetemedhessék. — De midőn reggel a' tolvajt még egyszer személyesen kihallgatta, ez nékie ama' beszélgetést csak nem szóról szóra ismét elmondotta, több környúlálásokat is adván hozzá, és minden szavából az igazságnak tagadhatatlan béllyege tetszett ki; ekkor az ő bizonytalanságát meggyőződés váltotta fel. Bus indulatjai között abban állapodott meg, hogy az álorcztát álorczával, — a' tettetést tettetéssel visszszonozza, és így a' gonoszt saját törébe buktassa; az illetén személy játszása felette terhes vala az ő nyiltszivének és nemes erkölcsének.

Most már sólyom szemekkel vigyázott Mátyás az ő fejedelmi vendégének minden lépésére, minden tekintetere; semmi aggodalmat, hanem inkább bizodalmat mutatott eránta; az előítélettől mentnek tette magát; és amannak minden szavát fényes pénz gyanánt fogadta; minden csapodár hízeltkedéseit, és barátságának bizonyításait kétszeresen visszszonozta. Elmult azonban egynéhány nap a' nélkül,

hogy csak legkevesebbet is észrevehetett, vagy ama tudósítás valóságáról némelly vizsgálódásai által meggyőződhetett volna.

Mátyás már ingadozék, és könnyenhivóságot banni kezdé, midőn a' fejedelem értésére adá, hogy kénytelen némelly fontos országos dolgok végett a' következő napon ebéd után visszautazni. A' király iparkodott ugyan reábirni őt, hogy még huzamosabb ideig mulasson; de midőn feltett szándékában állhatatosan megmaradott, parancsolatot adott amaz, hogy szeretetre méltó vendégének tiszteletére másnap bucsuünnepet készítsenek.

Ezen parancsolat legpompásabban teljesítették; vigasság és bőség uralkodott a' fényes királyi palotában; szelid, és vidor vendégekkel tellett meg. Midőn már az ebéd vége közelgete, és a' kastély udvarán hat erdélyi gyors ló nyughatatlanul tombolva várakozék a' fejedelmi párra, ekkor egy szőkehajú gyermek lépett bé az ebédlőbe, a' ki ezüst táczán egy drága kövekkel ékeskedő arany poharat vitt; ennek megjelenésekor a' fejedelem ilyen beszéddel fordult a' mellette ülő királyhoz:

A' fejedelem. „Nagy, — és Magyarországnak nemeslelkű uralkodója! A' Te kegyes elfogadásod, és azon költséges vendéglések, mellyekkel hozzám viseltetel, szabadságot adnak háladatos szolgádnak arra, hogy elválásunkkor nálad egy csekély emléket hagyjak magam után.”

Mátyás. „Azon emlékjel, mellyet illy érdemes barát kezci nyujtanak reám nézve felér egy koronával.”

A' fejedelem. „Vedd hát ezen poharat, melly egykor a' nagy Konstantinnak ivóedényül szolgálta, és üritsd ki elváló barátod boldogságaért, mint engemet méltóztatol nevezni.” (Azonban megtölti tokai borral a' poharat, és a' királynak áttadja.)

Mátyás. „Szép pohár, és méltó, hogy véle a' barátság szent közeléke bépecsételtessék. Nosza! iddmeg.”

A' fejedelem. „Isten őrizzen! ezt Felsőged ellenére nem tehetem.”

Mátyás. „A' hideg pompáskodás az igaz barátság-ra nézve méreg ; idd meg!” (elébe tartja a' poharat.)

A' fejedelem. (nevekedő háborodással) „A' barátság a' kötelességnek, és mély tiszteletnek megsértését nem engedi meg. Ezen edényhez századokon által egyedül a' görög császárok szentelt ajakai értenek ; — most Magyarország királyának légyen szánva.”

Mátyás. „Magyarország királyának és az ő baratinak. Te is valósággal egy vagy azok közül ; ne ellenkezz hát tovább.”

A' fejedelem. (a' felháborodásnak minden jeleivel) „Lehetetlen ! Nem, — én azt nem tehetem.”

Mátyás. „Nem ? miért nem ? (mérgesen szikrázó szemekkel) Meg kell lenni ! parancsolom, hogy igyál ! igyál, ha nem akarod, hogy méregkeverőnek tartsalak.”

Mostan a' félénk gonosztévő minden eszméletét elveszté. Elhalaványodék, reszkető kézzel vevé el a' poharat, és — ivék. A' fejedelemné ajultan rogyott le székéről. Erre a' palotában zürzavar támadott, és az elméket különös érzés fogta el. A' király sietett a' szerencsétlen aszszonyság segedelmére. Midőn ez ismét magához jött, a' király lábaihoz borult, térdeit áltölelte, kegyelemért esdeklelt, és dőre férjének gonosz cselekedetét nyilván megvallotta.

A' fejedelem — de hogyan lehetne az ő rettenetes állapotját leírni ? — százféle acsarkodó alakokba öltözve emésztődék.

Az örültségnek és dühösségnek egy neme megfosztotta eszétől. A' tettetés állorczáji tőle mind eltűntek. Káromlotta a' királyt, önmagát, és a' teremtest. A' méreg csakhamar munkálódni kezdett, és előbb, hogy sem egy óra elfolyt volna, fekete lelkét a' legirtóztatóbb szitkozódások, — és kin-rángatódzások között pokolba köpte.

A' nagylelkű Mátyás a' szerencsétlen fejedelemnért ártatlannak nyilatkoztatta ki ; vigasztalta, és bátorságos kísérőket adván melléje, gyermekeihez viszsza küldötte Ráczországba.

Parancsolá azután a' király, hogy a' tolvajt hoznák elő a' fogházból. Ezt bémutatta minden jelenlévőknek, mint élteinek szabadítóját; királyiképen megajándékozta, és maradékaival együtt a' nemesi rendbe emelte. A' kegyelmet nyert tolvaj azután egy magyar nemes nemzetségnek szerzője lón; melly későbbben jeles érdemei által nagy méltóságokra emelkedék, 's azolta királyainak 's a' hazának sok hasznos szolgákat, — sok buzgó hazafiakat szült. —

Fel-Apáthi MOLNÁR SÁNDOR.

Feszler birói ítélete, a' könyvekről, és a' magyar hadi népről.

Ha valamely különös isteni csapás, vagy valamely fanaticus tyrannus dühe, minden bibliothecát és typographiát el-pusztitana, kívánnánk leginkább minden ó és új könyvek közül, hogy a' biblia, Plato irásai, Augustinus vallás-tételei, és Thomas a Kempis a' Krisztus követéséről irt négy könyvei maradhatnának meg, és hiszszük, le-irhatóan sokat nyernénk ezekkel. Illyen öregek vallástételei volnának szükségesek a' mai hidegvette időre, és idvességesek a' mi időnkbeli lelketlen büszke fiatal öregekre nézve.

Ritkán verettek meg a' Magyarok magán és tulajdon hazafi vezérek vezérlése alatt harczolván. Több ütközeteket a' haza ellenei csak azért nyertek rajtok, mivel főbbjeik gyáva bizodalmatlanságból e' nemes nemzetet, idegen segéd népek közé-keverték. (Lásd Feszler Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen.)

HORVÁTHI JÁNOS.

A' szent berkekről a' régiéknél.

Azon helyek közé, mellyek a' régi pogány nemzeteknél isteneik tisztelésére rendelve voltak, (minémük a' templomok, kápolnák, larariumok és oltárok), tartoznak a' szent berkek is. Homérusnak egy ó scholiastája így írja őket körül: „fával be-, „nőtt minden olly hely, mellynek vize vagyon és „melly az isteneknek szenteltetett, berek.” Eredetök olyan régi, hogy szintén a' templomok és oltárok előtt már léteztek. Számokra mindig a' legsűrűbb erdőségeket keresték ki, és az olly homályos helyeket, mellyekbe napsugárok sem hathattak. E' végett vagy a' teremtés olta fönálló rengeteg erdőt választották (millyeket régenten a' természet mindenhol mutatott); vagy mesterséggel ültettek sűrű pagonyokat. E' helyek a' belépőkben mindig valamelly borzadást gerjesztettek. Itt innepelték a' vallásnak titkait, rakott tüzek világánál; honnét van latin nevök is *lucus*, a' *lucendo*, (és nem a' *non lucendo*, mint Servius tréfán kívül állítja; nem is Lucinától, kinek volt volna kezdetben szentelve minden berek; holott a' tölgyesek Jupiternek voltak szánva).

Mi birhatta pedig az embereket arra, hogy istentisztelésöket efféle berkekben tegyék: annak több okai is lehettek. Némelly nemzetek utánazni akarták ezzel, az első világi pátriarchákat, kik sátorokban lakozván, azokat rendszerint fák alatt ütötték fel; ezek alatt imádkoztak, és tanyáztak kényelmesen. Sőt Abrahamról világosan az mondatik (1 Mos. 21, 33), hogy Bersebában fákat ültetett, és azok alatt hívta segítségül az Urnak nevét. Más nemzetek olly hiszemben voltak, hogy kimult eleiknek és kedves hozzájok-tartozójiknak csatangoló lelkeik, zöld fák alatt szeretnének röpdetni kívált-

képen: melly hivesből származott Görögeknél és Gallusoknál a' fák eránt való isteni tisztelet ($\delta\epsilon\upsilon\delta\omega\sigma\epsilon\beta\iota\alpha$); nem különben a' körülök 's alattok tanyázó nympháknak, dryások, hamadryások és a' druidáknak *) tisztelese. A' fák efféle tisztelésére Ame-

*) Így neveztek a' régi pogány Gallusoknak, Celtáknak, Germánok és Angoloknak papjaik közül (minémüek a' bardok, eubagok, saronidák 's t.) a' legfőbbek. E' nevöket vagy magok ruházták önmagokra, származtatván e' régi celta szótól dru vagy trut, melly hivet, kedvest, böcsest, szerelmezt jelent; honnét Gertrud, egészen szeretendő; trauen, öszvehitezni; druiden, meghittjei, kedvencei az Istennek (mint Mahomed neve ugyan ezt fejezi ki). Vagy a' Görögektől neveztek úgy el' celta szótól deru (gör. $\delta\epsilon\upsilon\varsigma$), tölgyfa; mivel tölgyfák alatt töltötték el egész életököt. A' régi Iróknál $\sigma\epsilon\mu\upsilon\delta\epsilon\iota\sigma\iota$, senani és saronidák nevek alatt is fordulnak elő. Eredetök, — hihető a' hajdani Persák mágusai' példájára, — a' legmagasabb régiségben enyészik el. Már Aristoteles, Sotion, Cicero és Plinius emlékeznek rólok. Elett módjok fölötté szigoru volt és bévonult. Az erdők mélyébe elrejtve, abból ritkán jöttek elő. A' nép ide járt hozzájok, tőlök tanácsot kérdeni. Még Julius Caesar csudálkozását is magokra vonták, midőn Galliában táborozott. Voltak pedig több különbféle szerzeteik, mellyekben ország-szerzte laktak: de még is a' chartresi tartatott a' legelsőnek. Ennek feje volt legfőbb papjok a' Gallusoknak. Itt tettek áldozatokat, tartottak pompás isteni szolgálatot, és itt sereglettek öszve az ország minden nagyai országos gyűlésekre. E' szerzet után következett rangban mingyárt a' marsiliai, mellyet erdejök is ennek Julius Caesar által kivágatása tették oly igen híressé. A' moseli departementben, a' bettanga-i templom: mellett még 1820-ban fön állott egy vastag szilfa, mellynek átmérője 14 lábnyi. Belől immár üreges és lyukacsos. A' köznép mondája szerint e' fának időssége szintén a' druidák tiszteléséig felér. Az unjczokat, nyakokba borulással vették be az öreg druidák magok közé. Forma-ruhájok egy fejr alsó köntösből állott, melly csak félszárig ért. Tekintetök szerfölött nagy volt. Senki fontos dologhoz nem kezdett, mielőtt őket tanács eránt megkérdezte. Országgyűlések n' ők ültek legelől; az igazság kiszolgáltatása rajtok fordult meg; a' gonosztevőket ők büntették; hadat, békességet ők határoztak el; a' magisztrátust, sőt a' királyt is letették, ha törvény ellen cselekedett. Nemesek között ők voltak a' legelőbkelők. Nekik tétet fejet hajtott mindenki. A' főrangu ifjuság nevelése is reájók bízott. Törvényeket ők hoztak vagy ujitottak. Királyokat ők választottak; ugyhogy tulajdonkép ők kormányozták az országot és a' királyok nem voltak egyebek az ő szolgáljik és sclavjaiknál. Hivataljoknál fogva a' katonáskodás alól felváltak mentve; nem különben az adózástól. Akármelly sorsu ember is közéjük juthatott: de a' hosszas és kemény próba, melyre a' candidátokat kitették; és a' temérdek sok versek, mellyeket mint tudományjok tartalmát velök könyv nélkül, pusztá élő szó után tanultattak, és mellyek megtanulásához néha 15 — 20 esztendő is kívántatott, — sokakat viszszaizesztettek, elannyira, hogy számjok nagyra soha sem szaporodhatott. Semmit írásba nem tettek. Minden tanulmányaikat versekbe foglalták. Erkölcsi tanításaik veleje im e' háromféleből

rika felfödezése alkalmával is leltek az abenauquis nemzetnél. Egy fája különösen híres volt e' népnek, mellyről különféle csudákat regélt; melly mindig rakva lóggott áldozni való szerekkel, és melly felöl nem kétkedtek, hogy valami istenség rejtezkednék benne. A' fák közül leginkább a' tölgyfa nyerte el a' tiszteletet; alkalmasint azért, mivel sok embereket mielőtt a' gabonamivelés mesterségét kitalálták, ennek gyümölcse, a' mak táplált. — Általában pedig a' világ első korában, mikor sem házak, sem faluk vagy városok felöl az emberek semmit nem tudtak, hanem csak sátorok alatt élődtek, és pásztori vándor életet folytattak: maradós lakhelyök nem lévén, állandó szent helyeket (templomokat) sem építhettek. Természet szerint kénytelenek voltak vallási öszvegyüléseikhez barlangokat, erdőket, hegyeket választani. Plinius nyilván mondja (Hist. Nat. XII. 1) „Arbores fuere numinum templa; priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo praecellentem arborem dicunt.” (Az az: hajdan az élőfák voltak az Isten-

állott; az isteneket imádni kell, embereknek nem kell ártani, és bátorszívűnek kell lenni. A' lélek halhatlanságát hitték, de a' lélekvándorlást is. A' Gallusok halottjaikkal azoknak kedves házi eszközeiket, számadási könyveiket és adós leveleiket is sirjokba rakták és eltemették, sőt azok által leveleket is küldöztek megholt jó barátjaikhoz. Tanították a' druidák azt is, hogy e' világ elvalaha tűz és víz által mulik el. Kiket közülök a' mélyebb tudományokban még tovább akartak vinni, azokat Angliába küldötték el, melly sziget druidái még a' Gallusokéinál is tudósabbnak ítéltettek. Rendszerint az orvoslás mesterségét is gyakorlották. E' körül a' tölgyfa-gyöngynek (francz. gni) rendkívüli erőt tulajdonítottak; azt az Istenek legbücsösebb ajándékának és a' legszentebb dolognak tartották; évenként bizonyos napon, egész isteni szolgálat szertartásai között, arany késsel szedték, és sok nyavalyák ellen használatra eltették. Azonkívül jövendőket mondtak, égi jegyeket magyaráztak, varázsoltak, melly körül a' galambfü (verbena) tett nekik legtöbb szogálatot. Azt is tartották, hogy minden jeles embernek halála nagy zavart okoz a' természetben, ugymint: szélveszet, döghalált, menydörgést s t. e. Némelly Isteneiknek pedig emberáldozatokat is vittek, melly barbar szokást a' római császárok minden törekedéseik és véres parancsaik után is nem előbb írhattak ki, mint a' druidák vallásának végpusztulásával, — a' mi csak nagy sokára történt. — Mert az ötödik században még a' chartresi druidák léteztek. — Voltak druida papnek is, részint férjesek részint szüzek. Mindnyájan a' jövendő-mondáshoz különösen értettek. — Bővebb értesítést rólok találhatni Bauier Mythologiajában.

nek templomaik; és régi szokás szerint falu helyen szép együgyüen a' szembetünőbb élőfát mai napság is az Istennek szentelik.) Ez adott aztán önkényt alkalmat az erdők megszentelésére, — olly szokásra, melly nem előbb, mint csak magával a' bálványozással enyészett el. E' szokás kiirtására pedig magok a' papok és törvénytévők sem törekedtek; sőt az olly félreeső helyeket arra hasznolták, hogy a' vallás titkait még tisztelendőbbekké tegyék. Még mikor templomok kezdtek épülni, akkor sem törölték el; hanem inkább azok körül készakartva ültetgették a' berkeket.

Eleintén a' szent berkekben sem oltár sem templom nem találkozott; csak külön választott félreeső helyek voltak azok, mellyekbe szentségtelent (az az ollyant, ki az Istenek tisztelésének titkaiba nem béavatott,) senkit be nem bocsátottak. Utóbb békerítették őket sövényvel, eleven gyepükkel (nevezetesen cziprus fából), árkokkal vagy falakkal. Végre keletkeztek bennök középen templomok is, mellyekben azon Istennek képszobra állott, kinek tisztességére a' berek szentelve volt. Az ide szaladt gonosztevőknek menedékhelyül is szolgáltak. Időjárával mód nélkül elszaporodtak. Innepeken a' népek rendszerint e helyeken gyültek össze, és a' titkok inneplésének vége levén, nyilvános vendégségeket csaptak bennök, mellyek tánczal és a' legélénkebb vigadozásnak egyéb kifakadásaival együtt jártak. Tibull egy helyen (Eleg. I. XI. 31) ez innepeket és lakmározásokat imigy festi:

Rusticus e lucoque vehit, male sobrius ipse,
Uxorem plaustro progeniemque domum.

Az az:

Kótyagosan viszi pór a' szent berekalli gyülésből
Sok gyerekit 's nőjét hosszú szekérbe haza.

Illyenkor a' berkeket nagy gondosan felczifrázták virágokkal, koszorúkkal, galandokkal és bokrétaikkal. Ajándékot pedig, táblát és áldozatot annyit akgtattak fel bele, hogy — ha egyébként nem volt

volna is elég sűrű és öszvenőtt, — azok miatt teljesen elhomályosult és napvilág hozzá nem férhetett. Ide czélozva mondja Statius (Thebais IX. 588):

. . . Hic arcus et fessa reponere tela
Armaque Curva suum, et vacuorum terga leonum
Figere; et ingentes aequantia Cornua Sylvas
Vix ramis locus, etc.

az az:

Itt hadi munka alatt elfáradt nyíl, tegez és iv
Nyugszanak, és görbült szablyák; itt lógnak oroszlány-
börek is, és erdőnyi bogas szarvak felakasztva.
Ágnak alig van hely.

És Ovid mondja (Metam. VIII. 722.)

. . . Equidem pendentia vidi
Serta super ramos.

az az:

. . . Én ottan függeni láttam
Sok koszorut ágon

A' berkek egymáshoz mindyájan hasonlítottak, egyenlők voltak, és mindyájok eránt egyenlő volt a' nép tisztelete. Leghíresebbek gyanánt tartattak még is a' Lucina és Feronia Istenaszszonyok berkeik, Augusztusé és a' druidáké Galliában: mellyeknek történeteik is a' régiektől külön megíratva ránk maradtak.*)

*) A' mi időnkben nem ugyan isteni szolgálatra, hanem temetkezésére rendelt híres berek a' pompás sirhalmok berke Constantinápolban. Ez leginkább arról nevezetes, hogy benne mint igen nagy ritkaság, egy keresztyén hitű szultánnénak sirhalma mutattatik, ki a' Mozlimen való fejedelmekkel és fejedelem-aszszonyokkal egy sorban fekszik eltemetve. E' szultánné egy szerb hercegaszszony, kinek kezét első Amuráth, török Európának legelső meghódítója († 1389.), annak atyjától Lázártól, országával együtt győzedelmesen kicsikarta; de a' ki sem hitét sem nemzetét meg nem tagadván, még a' háremben is a' szultánnak keresztyén aszszonya maradt, és mint ilyen nyugoszik is gyermekei és vetélkedő társnéji mellett az Izlánnak dicsőséges sirhalom berkében legközeiben. Azon keresztyén származatu 4 szultánnék közül, kikről mint nagy állhatósságu aszszonyokról az ozman történetek emlékeznek, ő egymaga volt az, ki a' hárem csábitásai és a' despota hatalom-parancsának daczára hitéről nem mondott le. Volt pedig a' többi három: 1) egy görög fejedelem-aszszony Nilufer, kit éppen mennyegzője innépén az atyai

Berkeket ültetni és bennök áhitozni, úgy látszik, eleintén valami ártatlan dolog lehetett. Hanem idővel e' szentelt helyek homálya sok gyalázatos kicsapongásokra adott alkalmat; és egy pogány költő maga mondja, hogy e' tisztátalan helyeket magának Jupiternek kell kiirtani menykövével (Horat. Carm. I. 12. 59.)

Tu parum Castis inimica lucis
fulmina mittes.

az az :

A' nem igen szűz berekekre rontó
Menyköveket szórj.

A' bálványozáson kívül tehát azért feddődött el-
lenők az egy igaz isten lelke olly igen; keményen
megtiltván a' berkeket az Izraelitáknak Mózsés által
(5. Mos. 12, 3. 2. Mos. 34, 13. 's t. h.) A' Zsidók
temploma körül nem is volt szabad csak egy élőfá-
nak is állani. A' rabbik e' tilalmakhoz még azt te-
szik, hogy Zsidónak nem volt szabad berkeken által-
utazni, belőlök haszonvételre fát levágni, árnyé-
kaikban megpihenni; a' berkekben fészkelő mada-
rak fiaikat vagy tojományaikat megenni, a' száraz
ágakat felszedni; sőt oly kenyérből enni is bűnhö-
désül vetetett volna, melly a' berkek fájánál sült.

A' berkeket bántani nagy büntetés alatt tilal-
maztatott. Ágaikat megritkítani, megnyesdelni,
vékonyítani (conlucare), és benne ollyan fákat*),
mellyek könnyen menyköütést okozhattak volna,
kivágni, megengedettett ugyan, ha előbb áldozat-
ot tettek és egy bizonyos imádságot elmondtak,

kastélvárból Orchán Bárbárnak (I. Amuráth atyjának) menyasz-
szonyi ágya számára fegyverek között ragadtak el; 2) egy orosz
aszszony Roxeláne, nagy Szolimán hitves társa; 3) végre egy
francia aszszony, kit II. Mahomed uralkodása alatt a' tengeren
rablottak el, a' szultán feleségei közé iktattak és halála után a'
szultán sirja mellé tettek. Ez alapította meg az ozmáni szultánok-
nak híresztelt rokonságát is a' francia királyokkal, kik ebből az-
tán oly gyakran politikai hasznokat tudtak huzni.

*) Mai időben azt tartják Sziléziában a' bükfa (Rothbuche) felől, hogy
azt kő soha nem üti meg. — Valjon, a' tapasztalás bém bizonyítja e'
ezt hazánkban is?

mellyet Catónál (de re rustica 139.) olvashatni. De a' berket tóstön tóból kivágni vagy megfertőztetni, olly éktelen gonosztét volt, mely templomrablás — és pedig a' semmiképen még nem bocsátható templomrablás, — gyanánt ítéltetett. Szivrehatólag elbeszéli Ovid a' most felidézett helyen, miként lakolt meg Eritichthon a' Ceres fáján elkövetett vakmerész tettéért. Istentelensége jegyül magyaráztatik, hogy a' régi berkekre kezét felemelni hátorkodott (lucos temerasse vetustos). Olly éhséggel büntetett, melly utóljára kényszerítette ön testét rágni öszve. Lucanus pedig, a' híres pharsaliai csatának éneklője, borzasztólag festi le a' marsziliai druidák azon berkének kivágását, mellynél akkori időben hiresebb semmi nem volt. Julius Cæsar t. i. Pompejussal meghasonlva, a' romai hadi seregnek javávo-Franciaországban táborozott, hódítván a' Gallusikat. Massilia (Marseille) alá nyomul, ott népévl megtelepedik és a' várost körül táborolja. Pusztitkl környékén a' vén erdőket, a' nagy szálfákra szüeség levén tüzeléshez és hadi műszerekhez. Kitesaj a' czélt a' druidák szent berkére is, és kivágását kza tonáinak parancsolatban adja. De azok annyira visszajjednek e' parancsolat teljesítésétől, hogy kezeiket a' berekre tenni egyvéggel nem akarják. Utóbb maga Caesar fogja a' fejszét és tulajdon kezeivel vág le belöle egyet. 'S még akkor is félve reszketve nyultak katonáji a' dologhöz. — De mivel ez a' poetai rajzolat Lucanusnál egy valóságos remekmiv: azért inkább egészen ide iktatjuk azt, mint a' Pharsaliának III-dik könyvében a' 399 — 452. versekben olvastatik:

Lucus erat, longo, nunquam violatus ab aevo,
 Obscurum cingens connexis aëra ramis,
 Et gelidas alte summotis solibus umbras.
 Hunc non ruricolae Panes, nemorumque potentes
 Sylvani, Nymphaeaque tenent: Sed barbara ritu
 Sacra Deum structae divis altaribus arae,
 Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.
 Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,

Illic et volucres metuunt insistere ramis,
 Et lustris recubare ferae; nec ventus in illas
 Incubuit sylvas, excussa que nubibus atris
 Fulgura non ullis frondem praebentibus auris,
 Arboribus suis horror inest. Tum plurima nigris
 Fontibus unda cadit, simulacra que moesta Deorum
 Arte carent, caesisque exstant informia truncis.
 Ipse Situs, putrique facit jam robore pallor
 Attonitos. Non vulgatis sacrata figuris
 Numina sic metuunt: tantum terroribus addit
 Quos timeant non nosse Deos. Jam fama ferebat,
 Saepe cavas motu terrae mugire cavernas,
 Et procumbentes iterum consurgere taxos,
 Et non ardentis fulgere incendia sylvae,
 Robora que amplexos circumfulsisse dracones.
 Non illum cultu populi propiore frequentant,
 Sed cessere Diis: Medio cum Phoebus in axe est,
 Aut coelum nox atra tenet. Pavet ipse sacerdos
 Accessus, dominumque timet deprendere luci.

Hanc jubet immisso sylvam procumbere ferro;
 Nam vicina operi, belloque intacta priori
 Inter nudatos stabat densissima montes.
 Sed fortes tremuere manus, motique verenda
 Majestate loci; si robora sacra ferirent,
 In sua credebant redivituras membra secures.

Implicitas magno Caesar terrore cohortes
 Ut vidit, primus raptam vibrare tipennem
 Ausus, et aëriam ferro proscindere quercum.
 Effatur merso violata in robora ferro:
 „Jam ne quis vestrum dubitet subvertere sylvam,
 „Credite me fecisse nefas!” Tunc paruit omnis
 Imperiis; non sublato secreta pavore
 Turba, sed expensa Superiorum et Caesaris ira.
 Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
 Sylva que Dodones, et fluctibus aptior alnus,
 Et non plebeios luctus testata cupressus.
 Tunc primum posuere comas, et fronde carentes
 Admisere diem; propulsa que robore denso
 Sustinuit se sylva cadens. Gemuere videntes
 Gallorum populi: muris sed clausa juvenus
 Exultat. Quis enim laesos impune putaret
 Esse Deos? Servat multos Fortuna nocentes,
 Et tantum miseris irasci Numina possunt. —
 Utque satis caesi nemoris, quaesita per agros

Plaustra ferunt, curvoque soli cessantis aratro
Agricolae raptis annum flevere juvencis.

Volt közel egy berek ott, — rég áll nem sértve kezektől;
Öszveszörvött ágak levegét komor éjbe borítják,
És fagyos árnyékot tartnak kiszorítva verőfényt.
Ezt nem lakja mezőt szerető Pán, sem liget őrző
Szilván- 's Nympha-sereg; hanem a' barbári szokásu
Szentségek 's iszonyu oltáraik Isteneiknek,
'S a' sok tisztult fák embervér áldozatokkal.
Hogyha szavok hihető a' szentes régi atyáknak,
Itt még a' madarak sem mernek az ágra leszálni,
Sem fenevad nem fekszik el itt; soha szél azon erdőt
Nem mozgatja; sem a' kormos felhőkbe kipattant
Égi tűz a' rekedet sűrű zöldágakba nem üt bé.
Önmagok a' fák is borzasztanak. Amott bugyog a' sok
Víz feketült kutakon, 's szomorú bálványok esetlen
Munka szerint állnak, durván tuskókba kivésve.
Már fekvése is, és ag tölgyei redve elijesztik
A' bemenőt. Bizony így nem rettegi ember az esmért
Isteneket! Mert vajmi nagyobb dőbögése szívünknek
Hogyha nem esmerjük, kitől illik félni. De még olly
Hir is volt, hogy alatt morog és reng földé gyakorta;
A' leterült tiszafák meg miugyárt lábra felállnak;
Bár kigyul az erdő, mégis nincs fénye tüzésnek,
'S sárkányok fogván körül a' tölgy izmokát őrzik.
Nem gyülik ebbe ki nép közeletről áhitozásra,
E' csak az Isteneké. Mikor a' nap déli tetőn jár,
Vagy ha eget mély éjszaka főd: maga a' pap alig mer
Lépni beléje, hogy a' berek urát ott ne találja.

'S hát im ezen erdőt pusztítani adja parancsba.
Mert vala szomszédos; megment az előbbi hadakban,
'S a' letarolt hegyeken még fáival egymaga állt csak.
Ugyde vitézi kezök rémegett; eltelve iszonynal
Féltek az illy hely előtt; tartván, szent tölgybe ha vágnak
Öntagaikba nehogy fejszékük visszaugorják.

Embereit Caesar nagy félemlésbe tünődve
Látván, őmaga mert legelőszer emelni szekerczét,
És az egekbe lakó tölgyet láttokra lesujtá.
A' fertőzött fákba vasát bemerítve imígy szollt:
„Senki ne irtózzék most már feldulni ez erdőt
„Hidjetek én szómnak, szabad ez!” — 'S most engede minden
Végzetinek; nem azért, hogy már félelmök enyészett

Volna, hanem Caesar 's Isten haragának okáért.
 Dülnek földre cserek; a' bütykös tölgyek inognak;
 A' dodanás erdő, gályáknak hasznos egerfa,
 'S a' czipreszsz — a' nem pór népek gyászi czimerjök.
 Üstököket legelőbb most veszték. Agtalanulva
 Nappali fényt beeresztettek. Lebotolva sűrűbbjök
 Meghagyatott a' többi fa. Nézték 's jajra fakadtak
 A' Gallus népek; de örült a' bástya mögé zárt
 Ifju sereg. Hogyan is hinné, hogy nem lakol, a' ki
 Isteneiket sértett, — noha megmarad élve galád is,
 'S csak nyomorukra szokott az egeknek omolni haragjok.

Vágyva berekből elég lévén, mezőkbe keresgélt
 Sok szekerek hordták. Tinaiktól fosztva parasztok,
 Parlag földeikenn egy évig sirtak utánna.

EDVI ILLES PÁL.

Nehány maxima.

A' misanthrop, ki magányba vonul, mivel a'
 világban bolondok- 's gonoszokra talált, hasonlik
 azon emberhez, ki nem mer utnak indulni, mivel
 az ösvény göröngyös.

A' szépek homlokon viselik ajánlatírásikat;
 ezen leveleket a' természet keze írta, 's olvashatja
 az egész világ.

A' szép hölgyet közönségesen vonzódásból, a'
 ratat haszombul, az erényest eszünk sugalmából
 szeretjük.

Jó könyv, jó beszélgetés sok jót tehet, de a'
 jó példa sokkal ékesebben szól a' szívhez.

D.

Futó gondolatok az elméleti különféleségről.

Leibnitz idejétől fogva mindenszerte közönséggé lón ama tétel, hogy a' világi minden lények sorában két egymással tökéletesen egyenlő dolog nem találtatik; 's ámbár ez az eddigleni tapasztalati próbatételek által teljesen megerősített is: mindazáltal csak *a priori* lehetett azt feltenni, mivel tapasztalás által a' dolgok öszveségét semmi véges lény ki nem meritheti. Egyébként az öszves természetre nézve, mellynek egyes tárgyaival kiki ezentul is kéje szerént próbákat tehet, elég légyen röviden érinteni, hogy az épen csak a' különféleség által valósíthatatik, következésképen ez a' természetnek eredeti criteria 's mulhatlan feltétele. De már ez, hogy a' természetikép különvált lények 's dolgok neinek egymijeikben ismét végetlen különféleség uralkodjék: talám egyéb okokból is eredhet 's magyaráztathatik. Tudjuk, hogy más más helyen 's időben, más más környülmények közt, nem csak egyetemesen véve emberek, állatok, növények 's ásványok, hanem sokszor ugyanazon individuumok is különbözök. Azonban e' számbavehetetlen különbözéseket előadni 's kifejteni, itt sem hely, sem idő nem engedvén: értekezésem czinjéhez képest csak az emberek elméleti különféleségéről akarok ez uttal némelly futó gondolatokat közleni.

Általános nézet.

Hogy a' mindenségnek legfőbb 's legutolsó oka, kit egy szóval *Istennek* nevezünk, az ideálnak és reálnak általános ugyanazonsága légyen: ez a' philosophia nyelvén van mondva, de a' vallás által is

megerősítetik, midőn az ugy adja elő az Istent, mint a' legtökéleteseb léleknek (ideál) és legtökéleteseb vagy is általános létnek (reál) egyesületét, kiből e' szerént sem kiterjedés, sem idő következés, és így semmi változás nincs. Mert lélek nem terjedhet ki (t. i. physice), és az általános lét nem változhatik. — Ellenben a' világnak állatjára tartozik az, hogy ámbár abban, mint isteni mivben, mindenütt az ideál a' reállal együttvéve alkot egy egészt: mindazáltal ez a' két oldal (ideális és reális oldal) örökre megkülönböztetve marad, és soha általános ugyanazonságra nem emelkedhetik. Mihelyt tehát a' világ alkotóját az ideál és reál ugyanazonságának hiszszük: önként következik, hogy az, a' maga mivétől, a' végtelen különféleségű mindenségtől lényesen (wesentlich) különbözik; és így a' philosophia a' máj időben olly igen kedvelt pantheismust, melly istent a' maga mivével öszvevarja, vagy is egyé teszi, meg nem engedheti. Mert impossibile est, simul idem esse, et non esse. — Lehetetlen egyszermind csupa ugyanazonságnak, és csupa különféleségnek lenni. Hasztalan hivatkoznánk (appellálnánk) itt arra, hogy csak mi látunk különféleséget ott, a' hol ugyanazon egy lélek uralkodik; hasztalan vitatnánk sok philosophusokkal, hogy a' testvilág számtalan tárgyai csak a' mi tökéletlen organisatióink tüneményei; mert mindég újra visszafordulna ama kérdés: miért látjuk 's tapasztaljuk hát ezeket szükségesképen és mindenkor így? — és erre mindég újra csak ez lenne a' felelet: azért, mert nem istenek, hanem ő tőle egészen megkülönböztetett mivék, az az, teremtések vagyunk. Sok fontos kérdések adhatnák itt elő magokat, ha kedvünk 's tehetségünk volna a' philosophia mélyeire ereszkedni, nevezetesen ama sok metaphysicusok által sürgetett ellenvetés: miként teremthetett isten, magán kívül világot, a' nélkül, hogy lényében változás ne történjék? De ez hosszas értekezéseket kívánván, azonkívül pedig az általam felvett tárgyra szorosán nem is tartozván: itt csak azt a' természetes együgyü feleletet nyujtom

reá, hogy a' világnak, mint *különféleségnek*, természet szerént változnia kell, mivel csak úgy lehet világ, vagy különféleség; ellenben, *általános létben*, változást csak fel is tenni, annyi mint magát az ideát eltörteni. A' mi pedig magát a' teremtésnek imá-dandó actját illeti, annak megfejtésébe avatkozni, véges elméjű philosophusnak, megbocsáthatatlan bal-gatagság. Ha azt tudnók, akkor bizonylyal mindent tudnánk, de az reánk nem bizatott.

Különösebb nézet.

Magától megkülönböztetett világot állitván elő a' legfőbb valóság: kétség kívül az vala czélja, hogy a' tökéletnek minden lépcsőjit, mellyek rajta kívül lehetségesek, megvalósítsa. Innen van az, hogy az Isteni teremtésnek számlálhatatlan seregeit semmi véges elme fel nem foghatja, 's csupán önmaga az, a' ki az *Esaiás* felséges szavai szerént: (Esa. 40: 26) valamint *előhozza azoknak seregeit szám szerint: úgy mindeniket nevéen szólítja, és az ő nagy hatalmassága 's erőssége miatt csak egy hijok is nincs azoknak.* — Szépen mondá *Herder* is: „Es ist die „offenbare Absicht der Natur, dass Alles auf der „Erde gedeihe, was auf ihr gedeihen kann, und „dass eben diese Verschiedenheit der Erzeugungen „den Schöpfer preise.“ *) Ki az a' lelketlen, figyelmetlen ember, a' ki a' teremtésnek roppant alkotmányát a' számtalan égi testeknek általunk látható csekély részökből, — különféleségét e' földön általa tapasztalt ezerféle alaku 's minémüségü ásványok, növények 's állatok szemléléséből észre ne vette volna? holott mennél többre terjeszti ki figyelmét, annál inkább belehal a' lények számba vehetetlen özönébe.

Csak magunkat vegyük fel: ki tudná, vagy ki gyózná számba venni az embereknek csak szembe-tünő testi, annyival inkább gondolkozási 's érzési

*) Lásd: Ideen zur Philosophie der Gesch. der Menschheit. 3 Th. 24 S.

különféleségeiket? Ki tudná egy megfogás alá venni az emberi szépségnek vagy rutságnak, nagyobb vagy kisebb, erősb vagy gyengébb testalkatnak, mélyebb vagy könnyebb, elevenebb vagy tompább, vidámabb vagy szomorubb gondolkozásnak és érzésnek 's a' t. végtelen sok lépcsőjít, vegyületeit és kinyilatkozásait, mellyek egyik embert a' másiktól örökre megkülönböztetik? — Látjuk, miként ragad, már természeti idom, egyik embert egy, másikat más érzésre, tudományra vagy mesterségre; látjuk, miként szül ugyan azon környülmény másmás következeteket különböző személyekben; látjuk az elmének ezerfelé ágazásait, és épen számba vehetetlen kifejtődzéseit a' legalsó lépcsőtől fogva a' lángészig; látunk mindenütt hasonlóságokat, de teljesen egyenlő mértéket és alakot sehol sem. Azonban mind ezek a' számtalan különféleségek magában a' természetben, 's a' való világ czéljával egyezőleg, lévén alapulva, igen szükségesek 's hasznosok az emberi nemzet kifejtődzésére 's tökéletesülésére; a' honnan tetemesen hibáznak azok, mind az emberiségre, mind a' valódi miveltségre nézve, a' kik e' különbözőésekből just vesznek magoknak más emberek illetlen kigunyolására 's kevély kárhoztatására, melly visszaélésnek némelly legujabb példájít fogom alább említeni.

Az elme különbözőzés kutfejei.

Hogy a' subjectivumban (emberi lélekben) lehet e szintügy, mint az objectivumban (tárgy világban), mennyiségi vagy minémúségi különbség? mint a' materialisták tartják, — vagy pedig a' naturphilosophusok szerént, ugyanazon egy lélek lengi ált az egész természetet, és csak kinyilatkozásaiban mutat különféleségeket? — e' kérdés fejtegetésével most nem bibelődöm; hanem, mivel feljebb a' különféleséget magának a' tárgyvilágnak természetében alapítám: ezen okot akarom közelebből az emberi el-

mék különféleségeire alkalmaztatni, és azon különféleségek kutfőjit részenként kimutatni.

Az elmekülönbségek kutfőji e' szerint:

1) Az *egymiség* (individualitas), melly épen abban állván, hogy minden egyes tárgy a' többi minden tárgyaktól megkülönböztetődjék: szükségesképen felteszi a' különféleséget, melly nélkül az egymiség elenyésznek, nem lévén semmi különböztetőszer; sőt elenyésznek a' természet megfogása is, melly a' reális és ideális oldalnak szüntelen változó módosulásaiban alapul. — Valamint már minden testi tárgyak: ugy minden emberi elme is, mint egymii, meg lévén egyik a' másiktól különböztetve; szükség, hogy már természet szerint is, mindenik különféleséget képezzen.

2) A' *sajátság* (proprietas), melly az elébbeből szükségesképen foly. Ugyanis minden egymik, különböző mennyiségű, vagy mivoltu alkotásokból eredvén, szükségesképen mindeniknek különös saját minémúségekkel kelletik birnia, mellyek ugyanazon mértékben, alakban és erőben, másban nem találtathatnak.

3) A' *viszony*. Minden dolgok a' természetben szoros egybeköttetésben állanak, és kölcsönösen hatnak egymásra, még pedig, mindenik külön dolog, és más sajátágu lévén: természetesen egyik sem hat a' másikra ugyanazon mód, vagy mérték szerint. Ez a' viszony messze kiterjeszti a' különféleség határait, Ugyanis:

A' *természetben*: Minden lény két fő alkotó részből, 's így az ember is, lélekből 's testből állván; a' lélek a' testre, 's viszont a' test a' lélekre kölcsönösen munkálkodik, még pedig mindenik emberben másképen, az egymiség és sajátágu különbözései szerint. Innen származnak a' sok különbféle érzések, és indulatok, mellyek még az egyébként sympathizáló embereket is egymástól annyira megkülönböztetik. — De továbbá ha a' külvilággal való viszonyt vesszük is fel: egyik ember másképen (világosabban vagy homályosabban, teljesebben vagy

hijányosabban) tekintvén ugyanazon tárgyat, — és egyikre másként (csekélyebb vagy mélyebb benyomással 's a' t.) hatván ugyanazon tárgy, mint a' másikra, tetemes különbségek származnak. Igaz ugyan, hogy ezen hatás vagy illetődés mértékének különbözősét, a' közönséges megfogás gyakran elrejtí előtünk, de a' következetek azt néha nagyon is elevenen kitüntetik. Hányszor esik az? — hogy egy két együgyü példával éljek, hogy valaki távolról p. o. egy tornyot mutatván másoknak, a' torony szóval egybeköttetett megfogás elhitei mindnyájokkal, hogy ugyanazon tárgyat mindnyájan ugyanazon módon látják, holott, ha kitudakoznánk mindeniket, azonnal nyilván lenne a' különféleség, melly szerént egyik meszszebbre mondaná azt, mint a' másik, egyik vereslő, másik zöldellő színűnek, egyik hegyes, másik kupos tetőjűnek, 's így tovább. Hasonlóul a' reáhatásra nézve, a' torony látása, egyikben a' harangozásnak, másikban az ő honni falujabeli toronynak, harmadikban az órának, negyedikben a' magasságnak 's a' t. képzeletét gerjeszteni fel. Így van az, hogy az *ember* szót hallván, mindnyájan egyet gondolni látatunk, és még is teljes meggyőződéssel betyárságnak tarthatjuk a' literaturában azt, a' mit a' literaturának némelly főbb hősei szintolly meggyőződéssel magasszivűségnek nevezhetnek.

Történetesen is számtalan különféleségeket szülnék a' viszonyok. Ide tartoznak: az éghajlat, igazgatásmód, nevelés, életmód, környülmények, viszonytagságok, mellyek mi tömény sok és nagy különféleségeket szülnének az emberi elmékben, bámulva tapasztaljuk. Különösen emlithetni itt a' környülmények között, a' gazdagságot 's szegénységet, a' fényes és alacsony sorsot, és az emberi élet különböző időkorait, 's a' t.

4) Az *elmemunkásság*, a' visszahatással együtt, — melly legtermékenyebb 's legszélesebb kiterjedésű kutfője a' különféleségnek. Az elme, az őneki saját munkássága szerént, soha meg nem állapodhatik; már pedig mennél több tárgyakra terjeszkedik a' ter-

mészetben ; mennél több ismeretekkel, megfogásokkal, ideákkal gazdagítja magát, 's mennél többféle nézetekre nyer alkalmat a' tudomány világban : annál véghetlenebbül nevedednek, alkottatnak, módosítatnak a' kettőzetek (combinatiók) vagy különféleségek, mellyeknek töménytelen sorok elláthatlan. — Még a' miveletlenség 's tompultság állapotában lévő emberek is, kapnak gyakran, ha bár szűk mértékben 's tökéletlen alakban is, a' naponként szaporodó tárgylátás vagy ujsághallás combinatiójinál fogva új nézeteket, vagy legalább képzeleteket 's szollásokat ; — a' tudósok előmente pedig, ezen az önmunkásság és mások nézeteivel öszveütközés, vagy is a' literatura és miveltség utján, épen elláthatlan 's számba vehetetlen. Innen következik már

Az elmebeli különféleségnek haszna.

Minden előmenetel, minden mivelődés csupán ezen különféleség által lehetséges. Az elmék 's elme nézetek különfélesége nélkül minden ismeretek azon egyetlen egy eszméletre 's tapasztalatra olvadnának öszve, hogy teljes lehetetlenség elébb mennünk. 'S ha a' Sinaiak országát, kik ámbár idegenektől tanulni nem akarnak, de legalább a' belföldi mivelődést nem tiltják, méltán hasonlítja valaki egy bebalsamozott 's hieroglyphekkel befestett pólyába tekergetett mumiához ; dolgaik belső folyamatját pedig a' télben érzéketlenül alvó állatok életéhez : mihez lehetne akkor hasonlítani az emberi nemet, ha semmi különféleség az egymik között nem lévén, semmi további kifejtődés nem állhatna elő az elmevilágban ?

V i s s z a é l é s.

Illy hasznos 's mulhatlan feltétele lévén az elmei különféleség minden kifejtődésnek, tudományosság 's miveltség előmenetelének ; e' mellett saját tulajdona lévén az mindenik embernek : nagy gyarlóság, vagy épen értetlenség azt általjában megtámadni,

és kárhozthatni. Nem mondom, hogy minden különféleséget javaljunk, csak azt akarom, hogy magában a' dolog természetében fekvő mérleg szerént tegyünk azokról ítéletet, az az, mindenkor magunk előtt tartsuk, hogy különféleségnek szükségesképen kell lennie, és hogy mi is másokhoz képest különbözők vagyunk. De ezt teszik e azok, kik az ő saját nézetöktől legkisebbé különböző igyekezetet vagy elmeszüleményt valóságos tudatlanságnak, kontárságnak, himpellérségnek, papirosmázolásnak kiáltják, mint legközelebb *Fenyéry*, *Bugát* 's *Bajza* Urak, és Dr. *Kovács* cselekedtenek, ki ezenfelül amaz alacsony kifejezésekhez még az istentelenséget és boszorkányságot is hozzáragasztja? — Ismért nevek ezek honi literaturánkban, de annyival inkább fájhat 's fáj is minden józan gondolkozásu hazafinak 's igaz embernek, hogy az első három, pályája kezdetét, a' negyedik pedig annak épen a' végét illy kedvetlen tüneménnyel kívánta megjegyezni. Lehet, sőt kell a' különbözést, a' másoknál talám fentebbállást kitüntetni, de szerénységgel, 's szelidséggel, nem dölyffel 's elbizakodással, nem darabossággal 's annyival inkább valóságos sértésekkel; mert a' kevély dacz, a' guny és sértegetés, sem nem bizonyít, sem nem czáfol semmit, hanem csak magának az írónak lelkét mutatja, és vagy nevetlenségből 's pedantságból, vagy legalább éretlenségből származik. A' legujabb német kritikáról így ír a' *Conv. Lexicon*, 3. köt. 170 lap. „Mit Entwickelung der mannigfaltigsten Ansichten scheint die deutsche Kritik mündig geworden zu sein, aber leider erscheint sie nun in Unterhaltungsblättern als ein vielköpfiges Ungeheuer, welches ins Unendliche vervielfältigt bellt und lästert.” — Fájdalom! a' mi kritikánk már első gyermekségében felakarja e' tökélyt öltözni, 's még dicsekszik vele, hogy a' literatúra minden nemzeteknél így kezdődött, mint ha nekünk minden nemzetnek még a' hibájit is el kellene elébb követnünk, holott már nekünk a'

kész jóban lehetne válogatnunk, a' *Hitelnek* nagy méltóságu 's tudományu szerzője szerént.

A' tollesztak szükségesek 's hasznosok igenis, és az uj isméretek kifejtésének legtermékenyebb kutfőji; de valljon a' tollesztakban szükségesek e, illendőek e személysértegetések? valljon tettek e, tehetnek e valaha hasznot a' tudományosság, 's miveltség előmentére, ha csak visszafelé nem akarunk indulni? sőt valakik arra vetemedtek, hogy illy megbocsáthatatlan literaturai intolerantismusból, a' dologvitást személysértéssé változtassák, mind azoknak vétkül róvta ezt fel, ugy a' magok időkorra, mint szintén az utóbbi kor is. Mi hát, kik pályára léptünkkel a' mások hibájit, a' mások vétkeiket láthatjuk, habozhatunk e egy pillantatig is; követünk e illőbb 's tanácsosabb azokat, vagy kikerülünk?

Vannak örök igazságok, mellyeket minden időkor, 's minden ember eleitől fogva ollyaknak ismért. De a' mi már azon igazságok alakját, öltöztetését, a' különféle literaturai nézeteket, tudományos alkotmányokat v. rendszereket, 's a' t. illeti: azokat, az emberi elmék különfélesége, 's a' kifejtődzésnek onnan származó elebb elebb haladása, szükségeseképen szüntelen változtatja, ugy hogy azok közzül talám egyet sem lehet vakmerőség nélkül előlegesen csalhatatlan sinórmértékké tennünk. Elevenen láthatjuk, hányféle nézeteken 's rendszereken ment keresztül literaturánk ósz bajnokja, *Kazinczy*, az ó hosszas, 's nagy diszú pályáján. 'S valljon mellyik fiatal merné vagy ohajthatná felfogadni, hogy ó mostani nézeteit soha többé változtatni nem fogja? Bizonyyal egyik sem, ha józan. Innen egyenesen következik, hogy csupán azért, mert a' mi néztünkkel ellenkezik, valamit himpellérségnek, vagy tudatlanságnak nem mondhatunk. Nem himpellérségben alapul a' gondolatok 's vélemények különbözése, hanem egyéb okokban, mellyeket feljebb röviden fejtegetni igyekeztem. Nem is mindenkor tudatlanságban, mert hiszen *Bajza* a' nagy *Révay* nyelvtudományán

kivül minden egyéb irás — 's szollásmódot tudatlanságnak állit, holott a' nagy *Révayt* egész hűséggel, tudtomra, csak az ő nagy tanítványa *Horvát István* követi, maga *Bajza* pedig, és más tudósaink nem egész hűséggel.

Különbözzünk tehát, a' mennyiben azt önünk megtagadása nélkül ki nem kerülhetjük; — jelentsük ki nyilván is és egész egyenességgel másoktól különböző nézetünket; mert épen ez által szaporodnak 's helyesednek az ismértek; de jelentsük, a' tőlünk különbözők személyeknek illetlen sértegetései nélkül, mert ezek a' literaturán semmit sem segítenek, a' culturát pedig hátrább vonják, nem említvén az illy cselekedetnek erkölcstelenségét. — Mint a' *Tudományok összveségének* igen nagy érdemű szerzője mondja: „Egyesítsük a' tudományt és jó-ságot, és kövessük *Sokratesnek* a' maga időkora „legfőbb bölcsének szerénységét.” (Lásd: *A' tudományok összvesége. Rendbe szedte Nyiry István*, a' Pataki kollégiomban a' philosophiának közönséges tanítója. 8. S. Patakon 1829. Első kötet 23—24 l.) Egy szóval: mint ugyan azon anyának hű gyermekei, egyesítsük különféle tehetségeinket 's nézeteinket a' mindnyájunktól közönségesen szeretett édes hazának tudományos és erkölcsi tökéletesítésére, hogy buzgó örömmel szemlélhessük annak boldogságát, és abban leendő részvétünket édesitse azon eszmélet, hogy arra mi is jó és igaz szívvvel tevének tőlünk kitelhető áldozatunkat.

A. BALOGH SÁMUEL.

G i g k á r a.

A' musák közt is van Furia; 's ez teve téged
 Versgyártónak, 's olly esztelen általa irsz.
 Szüntelenül firkálj, 's gonosz elme gyötörjen örökké.
 És legyen a' béred 's lakhelyed Anticyra.

Ponori THEWREWK JÓZSEF.

Kisétálás

Posonból az austriai határra.

(Folytatás.)

A' mint a' most emlegetett térség elvégeződik, 's a' Morva vize a' Carpathus hegyei alá vonódik, napnyugot felől a' magas *Kobel-berg* északi oldala alatt magas helyen fekszik, már lent a' téren

D é v é n u j - f a l u

Horváth falu, mellyet a' Németek *Neudorf*-nak neveznek, melly jókora helység. Napkeleti részén a' temploma felemelkedett helyen áll, napnyugotra pedig a' Morva parton dombos helyen egy kastély állott, melly — a' mint a' maradványai mutatják — elég nagy volt: kies helyen feküdt, és a' véle általellenben való Austriában fekvő *Schloshofi* nagy kastélyra szép kilátása volt, 's mig fenállott egyszersmind az egész vidéket díszesítette. A' helységben egy nemesi curia, 's egy meglehetősen épületű vendégfogadó van a' helység derekán a' hidhoz közel. Innen a' Morva vizén keresztül Austriába egy hid visz, melly a' kiöntések miatt nagyon hosszú, ámbar a' Morva vize magában nagyon csekély és nem igen széles olyankor, mikor rendes a' vize; mind az által itt nincs olly meszsze elterjedő kiöntése, mint Holics és Göding között. Austriában, az ezen menő országut miatt, a' hid végén határvám van a' helységben. Minthogy a' helység a' Morva parton áll, ezen folyóviznek gyakori kiöntései a' határának, kivált a' térjeinek nagyon károsok.

Dévén- ujfaluból a' hidon által mentem Austriába, a' hol a' Morva napnyugoti partján fekszik

Schloshof,

melly egy császári uradalom, mellyet I. Ferencz császár, savoyai herczeg Eugenius holta után annak örökösaitől megvett. A' mint a' hidon általér az itt járó, először jobbról a' vámházat, azután a' vendégfogadót 's egyéb a' gazdasághoz szükséges épületeket éri: balról a' hidtól felfelé a' magas partra hosszú kökerítés vonódik fel, melly a' kertet rekeszti az ország uttól, fent pedig a' parton egy roppant épületü, több emeletekre felvitt magas kastély van, melly valóban császári pompás egy épület. A' millyen pompás kívülről, szinte olyak belőlről a' szobák, 's egyik szála és szoba felségesebb készületü a' másikkal: a' ki az épületet tökéletesen akarván leírni minden szépségeivel, annak egész könyvet kellene róla írni. A' Morva vize felé nyíló ablakból különös szép a' kilátás: balra a' borostyánkői, előtte a' nézőnek a' posonyi 's a' dévéni uradalom hegyei, a' dévéni puszta várral és a' hosszan elnyúló Morva vize; jobbra a' Dunán túl a' hainburgi hegyek. Öszvevéve mind ezen tárgyakat, a' kilátás olly gyönyörkedtető, hogy alig lehet megválni ezen nézés ponttól. Több német írókban — a' kik ezen kastélyról irtak — olvastam már azt, hogy I. Ferencz császár egy hegyet általásatott, hogy a' kastély ablakaiból Posonra reá láthasson: én eleget vizsgáltam ezen hegynyilást, de nem vehettem észre, 's valóban nem is lehet a' nagy hegyek miatt az azokon túl fekvő Posont látni. — A' kastély alatt a' Morva vizeig egy nagy kert nyulik le, melly a' fekvésének lejtősége miatt, több *terasseekra* van elosztva: a' kert szép ugyan, de mivel a' fels. udvar ide ritkán jön; úgy látszik mintha nem igen nagy volna reá a' gond; mikor a' Morva megárad a' kert also részeit el önti, melly annyival könnyebben megtörténhetik, hogy a' viz felől rostélyos a' kerítése. — Ez előtt mint

egy száz és egynéhány esztendővel itten pusztaság volt, míg az ide a' Duna felé közel fekvő *Hof* nevű mezővárost a' hozzá tartozó uradalommal savoyai Eugenius herczeg meg nem vette, 's a' mezővárostól bizonyos távolságra, ide a' hidvégénél fekvő magas partra a' kastélyt nem építtette. — 1766 8. April. császári herczegaszszony Kristina ezen kastély pompás kápolnájában esküdött öszve saxoniai Albert herczeggel, melly dolog emlékezetére egy márványba vésett felirást a' kápolnában látni.

Ez a' kastély Austriának azon részében fekszik mellyet *Marchfeldnek* neveznek, 's a' melly az *untermannhardsbergi* kerület déli napkeleti részét teszi, hossza öt mértföldre, széle háromra terjed, nagyobb részént termékeny és híres buza termő téres föld, jóllehet itt 's ott homokos is: mivel egy felől a' Duna, más felől a' Morva partján terjed el, az áradások kártételeinek nagyon ki van téve; északról a' *Hochleitentől Ebenthalig* nyuló hegyek határozzák. Nevezetét a' németül *Marchnak* mondató Morva vizétől vette. A' legrégebb időktől fogva sok nevezetes dolgok történtek ezen a' *Marchfelden*, de ha azokat itt mind elő akarnám számlálni, ugy az értekezés határait általhagnám, azért is csak némellyeket említek meg, mellyek nemzetünket érdeklik. — 1241. megvervén a' Sajó mellett a' Tatárok IV. Béla királyunkat, Magyarországból futván Béla, itt valahol *Schloshoftól* a' Duna felé telepedett meg nyugodni, a' midőn Friedrich austriai herczeg hozzá járult, és csalárdul Hainburgba által csalta, a' melly dologról alább Hainburg leírásánál bővebben fogok értekezni. — IV. Béla által a' Laytha mellett Friedrich austriai herczeg előletvén, Béla Ottokárral háboruba keveredett Austria eránt, 's a' több esztendőig három magyar királyok alatt tartott háborukban a' verekedések többnyire mindég itt a' Marchfelden kezdődtek: 1260, 1270, 1271, 1273, 1276; de leg nevezetesebb verekedés volt az melly itt 1278 történt, egy részről I. Rudolf császár és Kun László, más

résről Ottokár között. Thurócz és Bonfin*) azt irták, hogy Ottokart**) Kun László ölte meg, de a' dolog nem úgy volt, sőt nem is lehetséges, hogy az akkor tizenegy esztendő alig mult Kun László a' hies vitéz Ottokárral megmérkőzhetett volna. Igazabbnak lenni látszik az, a' mit Gerhardus de Roo***) irt, „hogy a' Magyarok a' csata-

*) Chronica hung. Parte II. cap. LXXVIII. — Bonfinii Hist. Dec. II. Libro VIII.

**) Ez az Ottokár ezen a' néven a' második, III. Venczel fia 1253—1278 cseh király feleségül vétén a' Magyarok által előtetetett Friedrich herczeg testvérét Margaréthát, IV. Bélával, hadba keveredett Austria eránt, 's az ebből eredt izetlenkedések miatt folyt háboruk Ottokár haláláig tartottak: a' pogány Prussusokkal és a' bavariai herczeggel, sőt a' császárral is haboruskodott, a' kit nem igen sokra becsült, azért mert habsburgi Rudolf valaha Ottokár udvarában fő marsal volt. Tizenhat ütközésekben volt győzedelmes: a' Magyarokat több ízben megverte, 's hazánknak Morvaországgal és Austriával határos részeit, több ízben elpusztította. Elésven a' Marchfelden *Stilfriednél*, holt testét először Bécsben az általa fundáltatott minoriták templomában tették bé, onnét Znaimba, végre Prágába vitték tiz esztendő múlva, a' hol a' varban a' szt. Vid érseki fő templomában van temetve. Ezen értekezés írója látta a' temető helyét. A' fő oltár megett mindenik ablak nyílásnál a' templom falának vastagsága miatt egy kis kápolna van, 's minden ilyen ablak boltban két felől egy egy király koporsója van helyheztetve föld szint, de kő mausoleummal körül véve: éppen az oltár megett valo közepső ablakboltban, szemmel az ablak felé nézve, jobbról az öreg atya Primislaus I. Ottokár, balról pedig ez a' többször emlegetett Primislaus II. Ottokár fekszik. A' koporsó négy kőtábla veszi körül, mellyekre figurák vagynak vájva. A' koporsó fedő kőtábla felett fekszik valóságos nagyságában királyi öltözetében kifaragva Ottokár, fehér márványból; az abrázatja nagyot mutat, bajuszsa és szakálla van, 's a' haja a' válláig ér olly forma metszéssel mint most is a' tótok viselik. A' koporsó végénél van a' templom falában egy két ökölnyi nagyságu lyuk, mellyet egy ágyu golyobis tett a' hét esztendő háborukor, mikor a' Prussusok Prágát ostromlották; ezen golyobis darabja Ottokár orra hegyét, 's a' feje alatt valo kő váncos széjét leütötte. A' sacristianus a' ki nékem a' templom ritkaságait mutogatta beszélte, hogy a' mostan felségesen uralkodó I. Ferencz császár Prágában lévő Ottokár sírját felbontatta és meg nézte, hogy valósággal ott van e' Ottokár el temetve, 's a' mausoleumban egy réz koporsó van mellyben Ottokár csontjait találták. Znaimban a' hajdani vár előtt feküdt Franciscanusok templomában volt Ottokár holt teste addig le téve, mig ide temették: 1829 Znaimban jártomban megnéztem ezt a' templomot is, szép gothus izléssel volt épülve, de már akkor a' hátulja és fél oldala le volt bontva, 's még csak a' sahetuarium, egyik oldalál a' templomnak, 's egy secrestye állott fent: ezeket is elbontották 1830. Znaimról másutt többet.

***) Historiae Austriacae Libro I, pag. 29. 31. Oeniponti 1592 in folio.

„helyre el rendeltetvén, Lászlót egy magas halomra „helyhezgették, hogy még gyermek lévén, a' vere- „kedést onnét bátorságban nézhesse.” A' magyar se- reget, melly husz ezer Magyarból és Kunból állott, I. Rudolf császár híres és vitéz vezére Hugo von Tauffers Posonnál a' Dunán által vezette, és Dévén- ujfalunál a' Morván, mellyet a' March-egyben tábo- rozott császár nagy örömmel fogadott. Alig érkezett meg a' magyar sereg, a' kun lovasokat azonnal előre küldötték Weidendorfhhoz, hogy a' Csehekről bizonyos hirt vigyenek, a' császár pedig a' többi sereggel Stillfried helységéhez szállott 25 Aug. 1278, a' hol hadi tanácsot tartott még az nap; 26-kán a' két ellen- séges sereg csatarendben kiállott; a' Magyarokat, Miczbán György a' sóvári Soos nemzetség ősapja Trenchéni Csáky Máté, és a' Schildbergi István gróf*) vezérlték: a' császári nagy zászlót a' száz eszten- dős öreg, austriai vitézlett nemes Hasloui Konrád vitte, melléje pedig őrnek Heinrich von Lichtenstein volt rendelve. Az egész egyesült sereg két szárnyai- ra Miczbán György vezérlése alatt kun lova- sok voltak el osztva, hogy az ellenség szárnyain kezd- jék el a' verekedést, kicsalván Ottokár népeit egy mocsár megett való erős állásokból, 's azért, hogy az ütközet alatt a' Csehek között zürzavart okozza- nak, és mindenütt ott kalandozzanak, a' hol a' ve- rekedés kétséges volt. A' reserva sereget, melly mind Austriaiakból állott Berchtold von Capell vezérelte. Rudolf császár maga a' sereg sorait ellovagolván, a' vitézeket rövid de velős beszéddel bátorította. Ad- dig még ez történt, a' harmadik sereg osztályban ál- lott Svábok és Helvetusok közzül, a' baseli püspök népei között vitézkedett sváb nemesnek Heinrich Schorlinnak a' lova megbőszülvén, a' rajta ült urá-

*) Én ugy vélekedem, hogy ez a' Schildbergi István gróf, a' mint az István neve is mutatja aligha magyar nem volt, de a' német irok a' magok modjok szerint elnevezték. — Ebben az ütközetben Trenchény Máté palatinust ki lováról le esett vala, Osl. Dienes nagy munkával és mind maga, mind mások vére ontásával szabadította meg. Az osl nemzetségről alább bővebben fogok ér- tekezni. —

val együtt az első sorból ki, és egyenesen a' szemközt állott ellenség csoportjai közzé bé nyargalt: a' püspök Péter Rich von Richenstein látván a' dolgot lármázni kezdett, 's tulajdon népeivel utánna nyargalván Schorlinnak, hogy azt védelmezhesse, a' Csehek közzé bévágott, népeit pedig az utánna való bevágásra kiáltozta; ez szerént el kezdődvén a' verekedés, azonnal közönséges lett az, változó szerencsével már két oráig verekedett a' két ellenséges sereg, 's a' nap magosan délre állott és igen meleg volt, a' midön a' hochbergi markgraf, a' ki a' reserva Austriaiak között állott, magosan felemelve lobogtatta a' két fejü sást, 's elkiáltván magát „fut, az ellenség, rajta Austria” a' Csehek közzé rohant, mellyet hallván a' már megszorogatott Csehek meg futamodtak. Hijjában kérte és biztatta a' Cseheket Ottokár; sótt a' futók közzül többeket le is szurt a' lovokról; semmi sem használván, a' cseh reservát vezérlett Diediczi Milotthoz — ki a' Rosenberg nemzetségből való volt — üzent, hogy népeivel azonnal nyomuljon elő. Milotto, a' kinek Benes nevű testvérjét Ottokár az eichorni*) vár toronyban elevenen égettette meg, már régen ohajtott ezért rajta boszszut állani, most a' midön az előnyomulásra való parancsolatot vette, az alatta volt néppel azonnal, hátat fordulva meg futamodott, 's a' megszorult Cseheket cserben hagyta. Ottokár el keseredve a' szaladók után nyargalt, a' midön a' lova kifáradva lévén, alatta öszverogyott, a' hol az őt üzött Seyfried von Merenberg a' testvér öcscsével halálra vagdalták és szurkálták.**)

*) Eichorn, morvául Wewerzi, kis város Brünhez két órára, felette a' hegyen a' nevezett pusztá vár omladékai látszanak, a' Brünnbó Gross Bitesch felé vivő ország uttol balra völgyben, az ország utban fekvő Strusz falu erányában. Az értekezés iro 1829 volt benne. A' városkában a' földes uraságnak — melly a' gróf Sintzendorf nemzetség — szép, emeletes várkastélya van.

**) Mehrenberg a' nassau herczegségben fékvő vár. 1328 kiholt az a' nemzetség melly innét vette eredetét. Egyet ezen nemzetségből, a' kit rablással vádoltak, Ottokár Prágában lábánál fogva lofarlon hurczoltatott meg, azután pedig lábánál fogva akasztófára szeggette fővel alá. A' mint így logott, kinjai között szüntelen

sebeket kapott, a' királyi okességeiből kifosztatott, és fél meztelenen hevert a' földön, a' mikor Berthold von Emmerberg és Otto von Bertholdsdorf, kiket Rudolf császár kiküldött, hogy Ottokárt keressék fel, s annak életét védelmezzék az ütközetben, már haldokolva találták a' földön: Otto von Bertholdsdorf a' csatlossa felöltő ruhájával takarta bé a' meztelen Ottokárt, és a' közel volt forrásból vitt vízzel itatta meg utolsó szempillantásaiban, s ugyan annak karjai között holt meg; és épen akkor érkezett oda Rudolf császár, a' ki könnyezett szemekkel nézte a' szerencse állhatatlanságának ezen áldozatját. Berthold von Emmerberg*) — a' kit az előtt Ottokár, mikor Austriát birta keservesen megbántott — a' tulajdon nyereg terítőjébe takargatván a' holt Ottokárt, az ütközetből kivitte, s úgy mentette meg az öszveroncsoltatástól. Ezen győzelmet Soos vagy Miczbán Györgynek tulajdonították, s a' császár minden prédát a' Kunoknak engedett. — A' Bethlen Gábor, és Tököly által indított háborukban is verekedtek azoknak seregeik a' Marchfelden.

Schloshofból a' hidon vissza térvén Dévén-Ujfaluba, ezen helységből mindenütt a' hegy alatt a' Morva parton visz az ut egész Dévénig, melly ide fél óra. Az ut kellemetes, részszerént helyheztesére, részszerént pedig a' dunántul fekvő hainburgi hegyekre valo kilátás miatt.

Leirván Posonból a' hegyek között Dévénbe vivő utat, igyekszem leirni azt is, melly onét a' Duna mellet megy oda. Ha valaki a' po-

azt kiabálta: hogy ártatlanul szenved, azért is Ottokár buzogánnyal agyon verette. Atyafiainak és barátainak kérésekre megengedte Ottokár, hogy az akasztófáról levegyék, s a' mehrenbergi klostromban, mellyet eleji fundáltak eltemessék.

*) Weiskern a' Chronicum Austriacumra utalva azt írta, hogy Ottokárt Berthold von Emmerberg szurta le a' lováról és az első halálos sebet is az ejtette rajta, de a' Chronicumnál hitelesebb akkor időbeli más írók Seyfried von Merenberget nevezik Ottokár megölőjének, s Gerhard von Roo is a' már emlegetett Austria historiájában azt írta, hogy Emmerbergre és Bertholdsdorfra bizta Rudolf császár, hogy Ottokár életét az ütközetben védelmezzék.

soni hidtől megindulva felfelé megy; majd minden lépésével nevezetes helyeket ér. A' hidnál mindjárt a' Duna partjai arra emlékeztetik az itt járó, hogy ezek mellett állottak valaha hoszsú sorral azon hajók, mellyeken 1050 esztendőben III. Heinrich a' német Péternek a' királyságba való visszahelyeztetésére hazánkba hozott hadai tanyáztak, 's mellyeket az uszás mesterségében és a' buvárságban jártas *Moyty Zotmund* — Zotmundus de Moyty*) — el súlyesztett, a' kitől a' majthényi, 's a' kinek Pál unokájától a' rudnay és dévék ujfalvi, mottesziczky, és bossányi ma is virágzó nemzetségek származnak.**). A' téli réven, 's a' halpiacson feljül kezdődik mindjárt a' Weidricz külső város, melly a' várhegy alatt a' Duna partig két utszákra kiterjedve fekszik: a' szt. Márton fő templomához tartozó collegiata ecclesia praepostja és káptalanja hajdan itt lakott egész 1273 esztendeig, a' mikor azért, hogy az Ottokár cseh király négy elsőbb háborúja alatt a' canonicusok sokat szenvedtek az ellenségtől, innét a' belső városba, a' mai lakohelyeikre bátorságosabb lakás végett bérendeltettek, úgy mind az által, hogy mivel a' városban a' káptalan házai a' város birósága alá nem tartoznak, a' weidriczi külső város szabadságát elvesztette, 's a' város tulajdona lett.***) Én abban a' vélekedésben vagyok, hogy ez a' Weidricz hajdan a' királyi várhoz tartozott, 's ugyan azon okból engedődött itt lakás a' káptalannak, és szinte ugyan azon okból volt itt a' királyoknak is palotáik azon a' helyen, a' hol most a' cs. k. életár tisztsége van, a' mellyben IV. Béla király lakott is, a' honnét IV. Béla palotájának nevezték. Néhai

*) Bombardi Topogr. magna R. Hung. pag. 311. — Bél. Not. Hung. etc. Tomo. I. pag. 110. — Ezen Majthényi nemzetség egy ága T. Komárom vármegyében bir és lakik.

***) Lehoczky Stemmatogr. Regni Hung. Parte II. pag. 233. — A' Divéky Ujfalvy, Bossányi és Majthényi bárók Nyitra vármegyében, a' Mottesziczkyak Trenchin vármegyében fekvő helyekről vették nevezeteket; a' Poson vármegyében fekvő Majténtől pedig a' hajdani Moytytól a' Majtényi nemes nemzetség.

***) Bél. loco citato pag. 559.

Szabel Istvántól, az augusztai vallást követő Posoniak iskolájokban volt profeszortól hallottam, hogy itt a' templariusoknak is volt hajdan praeceptoriumjok: későbbben, 1469 Vitéz János esztergomi érsek is itt állította fel academiáját, mellyet azért, hogy ebben a' Duna parton fekvő külső városban volt, *Istropolitana academianak* nevezett.*) Ezen külső városban nevezetesek a' várhegy kösziklájába bé vájt nagy boros pinczék: ez a' külső város az ugy neveztetett csuka korcsmánál végződik, mellyen tul kezdődik a' Zuckermandel nevezetü külső város, mellyet hajdan *Csukárnak* és *Khukernek* is neveztek**), melly magyar szóból a' Németek a' zuckermandel nevezetet faragták: a' posoni vár birtokához tartozik, 's mindég a' posoni vár fő kapitánnya birja. A' várhegy és Duna között, mintegy háromszáz lépés hosszúságra terjed el, lakosai Keresztények és Zsidók, 's mind a' két félnek külön magistratusa van a' vár jószagai praefectusának felügyelése alatt. A' római catholicusoknak kápolnájok van itt, különben pedig a' városban való szt. Márton fő temploma parochiájához tartoznak: a' Zsidóknak is van zsináogájok. A' mint a' város felől elkezdődik ez a' külső város, a' hegy alatt hosszan elnyulva van a' cs. k. katonai élettár tisztségének nagy épülete, melly az előtt VI. Károly és Mária Theresia királyok alatt sőtár volt, a' hajdani időkben pedig a' helyen a' Weidricz külsőváros leírásában említett palotája állott itt IV. Bélának, mellynek alapjaira épült ez a' mostani épület. Ezen kívül említést érdemel itt még két nemesi curia, mind a' kettő egymás mellett fekszik; a' város felől való hajdan a' Pramer, a' mellette tul való pedig a' Kamper nemesnemzetsége volt: mind a' kettő emeletes derék épület, a' Kamper***) curia, mellyet *Scharfeneknek*

*) Beel loco citato. Parte I. pag. 638. — Bombardi Topogr. etc. pag. 286.

**) Novák, Diploma S. Stephani etc. pag. 16. — Katona Hist. Crit. Tomo V. pag. 207.

***) Kamper Ferencz először posoni harminczados, azutan 1572 — 1577 a' magyar királyi kamara tanácsosa volt, a' mikor — ugy

neveznek mind az által derekabb épületű, két emeletű, 's a' két végén két magas kerek tornyok emelkednek fel a' földtől fogva edzett formára; az újabb időkben, hol egy, hol más nem nemesi rangu birtokosaik voltak. A' posoni vár kösziklája épen ezen külső város felett emelkedik fel hetven öl magosságra, 's a' Duna felé kopasz egyenes meredekségű homlokot formál: a' Zuckermandel ezen köszikla alatt fekvő házainak tulajdonosai, a' szikla oldalában sok helyeken kőbányákat csinálnak, de többnyire lyukakat vésvén abba, azokat kamaráknak, istállóknak, leginkább pedig boros pinczéknek használják. A' Duna felől a' házak egész a' viz partjáig épültek, úgy, hogy sok helyen két kocsi alig fér el egymás mellett; a' partokat nagyon szaggatja itt a' viz, kivált mikor a' Duna jege árvizzel torlik meg, mellyért a' lakosok kénytelenek azokat fa palánkolásokkal erősíteni. Ezen külső város fekvése nagyon kies, kivált a' kilátás belőle nagyon románczos mindenfelé: által ellenben fekszik véle az ugy neveze-

lehet gyanítani — vagy Maximilian, vagy Rudolf királytól nyerhette ezen curiát. Fiágon régen kiholt ez a' nemzetség, leányágon a' Keczer, Zsembery, Armpruszter és más nemzetségek az örökösei. 1822 Nograd vármegyében járván, utam Tercskén vitt keresztül; templomba harangoztak, 's mivel eszembe jutott, hogy hajdan itt, a' még most is fent álló goth épületű templom mellett apáturság volt, a' templomba mentem annak megünnepelésére. A' templomban, goth építetésén kívül látni való semmi sincs, a' mellette volt apátures monostor ugy el pusztult, hogy nyomai sem látszanak, azomban a' templom déli oldalán, az alatta való sirboltba vivő vas ajtó látszik, mellyre fehér betűkkel, — ha jól emlékezem — e' van írva: Coemeterium Spectabilium Successorum Reginae Kamper. Tereskétől Váczig majd mindég azon törtem az eszem hogy mellyik királynok feleségét nevezhették Kampernek, 's a' Tercskei földesurak melly után successorai annak? mert hazánk történeteiből Kamper királynéra semmikép sem tudtam emlékezni. Vácra érvén egy tudos szerzetes esmerősömet tudakoltam meg a' dolog eránt, mint olyyat, a' ki az emlegetett helyhez nem messze lakván talán valamelly világositást adhatna a' dologban. A' tudós szerzetes azonnal eltalálta a' mesét; Regina itt nem királynétészen, hanem keresztnevé, 's a' Tercskei dámát Kamper Reginának nevezték, a' ki talán ezen emlegetett Kamper Ferencz, utolsó Kamper nevet viselt unokája lehetett. — Ezen most emlegetett Scharfeneck Kamper curiáról még azt jegyzem meg, hogy Kolonics Siegfried 1582 azt meg engedte az ang. conf. követő Posoniáknak, hogy itt az isteni tiszteletet gyakorolhassák.

tett *Pétschenau*, mellynek ezen nevét a' posoni Németek a' hajdani magyar *Bécsisziget* szóból radicalták, bécsi szigetnek pedig azért neveztetett, mert Austria határán Bécs felé fekszik. A' sziget most kettős, mert a' Duna ketté szakasztotta, 's egyik részét ó, a' másikat uj Pétschennek mondják: a' közepe tekenős, a' honnét áradásokkal a' viz a tekenőket, sött sokszor az egész szigetet is elborítja. A' kis Duna felől tüzi fának való liget prémezi a' partjait, a' nagy Duna felől pedig gyümölcsös és füves kertjeik vagynak a' Posoniaknak itt: száraz idővel, kivált olyankor, mikor bő a' termés, szép sétálás esik benne a' külömbféle legszebb faju almafák alatt, mellyekkel leginkább bővölködik ez a' sziget. A' mellette elhajókázó komáromi magyar hajósok *birsalmás* szigetnek nevezik azért, mert illyén féle gyümölcsfa is sok van benne. — Feljül ezen szigeten, mindjárt mellette van egy más sziget, mellyet a' Posoniak *Kriechenaunak* neveznek, melly nevét, a' hajdan itt volt szilvásoktól vette, mert a' szilvának egy nemét németül *Kriechennek* nevezik: a' komáromi hajósok magyarul ördögsgigetnek nevezik. A' mi időnkben többé nem lehet egész, hanem csak fél szigetnek mondani, mert a' wolfstthali határ felől a' kis Duna ága iszappal behordatatván az áradások által, egészen eltöltetett, a' honnét a' sziget partja a' tulsó parttal egygyé lévén, többé nem sziget. Egy keskeny viz folyás által ez is két részre osztatik: a' nagyobb megtartotta *Kriechenau* nevét, a' kissebb pedig *Wottenburgeraunak* vagy *Hirschenaunak* is mondatik. A' sziget kaszállokból, és az ezekre plantáltatott gyümölcsösökből áll, 's helyheztetése nagyon kies: a' hajdani időkben nyári épületek is voltak benne, nevezetesen az ezelőtt száz esztendővel élt, 's Thurocz vármegyének Szucsány mezővárosában született Ványéczy Eliasnak — a' ki III. Károly királyunk udvari tanácsosa, 's a' fő méltoságu magyar cancellaria első titoknokja volt abban az időben, 's ezeken kívül jó verselő és nevezetes tudós — az ebben a' szigetben völt kiterjedt birtokában egy dom-

bos helyen épült nyári lakó háza volt. A' mi időnkben a' Zuckermandelben lakott, valamelly Koppáni nevű, sok fátumokon keresztül ment német hajós mesternek volt itt majorsága, a' mellyben az 1809 hirtelen jött jeges igen nagy vizáradás száz ötven hizott ökrét fojtotta meg.

Elhagyván a' Zuckermandelt, a' várost is el hagyja az itt járó, 's igen kellemetes vidékbe jut, mellyről mindenfelé románczos a' kilátás. Balról a' Duna van ligetes szigeteivel, azokon tul a' wolfsthalí erdős hérczek Austriában, a' hajdani Göttingburg el pusztult várral, szemközt a' nap sugárai verődtek vissza a' sebesen folyó Duna színéről, távolról a' hainburgi magas hegyek látszanak: jobb felől a' posoni várhegy mellett emelkedik fel egy meredek borzaszto kőszikla, azontul szőlőkkel béültetett kies hegyek a' meddig csak szemmel ellátai; mind ezek olyan jelenések, hogy lehetetlen, hogy a' természet szépségeit kedvellőben kedves érzést ne okozzanak. Az ut a' szőlős hegyek aljokban visz, 's azon hegyet, melly a' Zuckermandeltől fogva a' Weidricz völgyében való patak malmokig elnyulik *Donauleutennek**) nevezik; mivel délnek fekszik, 's a' nap reggeltől egész lementéig minden árnyék nélkül rajta van, jó kemény borok teremnek rajta, a' honnét kövérségek miatt több időt kívánnak a' megérésre. Félorai menés után eléri az itt járó a' Weidricz patak völgyét, melly északról délnek keresztül vágja a' Duna parton elnyuló posoni hegy sort: ez nagyon kies hely, a' hossza mintegy egy fertály orányi, a' szélessége pedig egy puska lövés. Napkelet felől magasabb halmok, vagy is inkább kissebb hegyek veszik körül, mellyekre szőlők plántáltattak, a' mellyeket *Steuer* és *Mottuengrundnak* neveznek, de a' mellyeken már nem termenek olly jó borok mint a' *Donauleutenen*, mivel itt a' levegő a' hegyek és közel való

*) *Leutennek* nevezik régi németséggel a' hegyek lejtős oldalait, 's meglehet hogy a' magyar *lejtő* is a' német *Leuten*ből eredt. — Igy sok német vezetéknév is innét vette magát, mint *Steinleutner*, *Bergleutner*, *Schwartzleutner* 's a' t.

erdők miatt hivesebb. A' völgy napnyugoti részén jókora magosságu halmok vonódnak, mellyeken rétek és szántóföldek vagynak, a' völgy medrén a' Weidricz patak foly, a' melly mig azon keresztül hat, hat patak malmokat hajt, mellyek közzül kettő, melly a' Dunához legközelebb van, a' Posoniaknak kies mulató helyül szolgál. A' Dunához legközelebb valónak mulató kertje, vagy is inkább rétje a' völgy medrén egész a' Dunáig terjed, setáló alleek, leveles szinek és kuglizó helyek készültek itt; az épület első emeletében a' Duna felől tánczó szála van, a' mellynek ablakaiból 's a' kértből a' Duna felé igen szép a' kilátás. Az ehhez szomszéd malom északra szinte kellemetes mulató hely, épületi többek mint az elsőnek, a' tánczó szála nagyobb, 's a' mulatásra készült szobák is többek és alkalmasabbak, sőt a' mellette valo kert is csinosabb és a' mulatásra alkalmasabb, ámbár a' kilátás belőle nem olly kedves mint az elsőből, 's keskeny határok közzé szorult. Ebben is kuglizó helyek, leveles szinek, sétálók 's t. e. f. vagynak. Gyermekek koromban mikor Posonban tanultam legjobb mulatásom ezen völgyecskében, 's a' nevezett patakalmok kertjeikben volt, 's az olta is valahányszor Posonba visz utam, mindég meglátogatom őket. Örömmel szokok azon időkre és helyekre visszaemlékezni, a' hol néhány órájimat kedvesen töltöttem el; 's ez az érzés foglalt el engemet most is, a' mikor ezen tájt szemléltem.

A' most emlegetett első malom kerítése 's kapuja mellett el, az itt folyó Weidricz patakon való hidacsán által visz az ut Dévén felé, balról mindentűt a' Duna, jobbról a' hegyek szomszédtságokban a' kilátás és az ut mindég kellemetes. Jobbról a' hegy *plateauján* a' *Fuchsleuten* nevezetű szállóskertek vagynak befelé északnak meszsze elnyulva. Kevés menés után jobbról egy hegy nyiláshoz ér az itt járó, melly meszsze bényulik egészlen az ezen hegysor északi oldala alatt fekvő *Hidegkut* faluig, a' hol a' hidegkuti forrás ered, melly több forrásokat magába nyelven patakká válik, 's a' most nevezett hegy

nyílás, vagy szűk völgy medrét keresztül folyván dévéni patak nevet vesz fel, 's itt a' hegynyílás torkánál az uttól délre, az ut és a' Duna között fekvő malmot hajtja. A' weidriczi völgybe mulatni járó Posoniak közzül, néha ide is eltéved egy egy magános pár mulatni, olyan, a' melly a' weidriczi malmokban való sokaságot kerülni kívánja, a' honnét itt is lehet enni és inni valót kapni, de nem olly jó szolgálát mellett mint az emlegetett malmokban, a' hol minden a' felső tonuson megy e' részben. Az itt lakó molnár fazekas is egy uttal, 's a' malom körül találtató agyagból jóféle főző cserép edényeket készít. Ez a' dévéni patak hasítja ezen a' posoni határt a' dévénitől, 's tul rajta mindjárt ismét hegyek emelkednek, mellyek szőlőkkel ültettek bé, mellyek egész Dévéinig nyulnak el, ámbár itt 's ott néha félbeszakadnak. A' dévéni patak felett való hegyen ültetett szőlőket *Palfysche Gfang*nak nevezik a' Németek. A' hajdani időkben a' dévéni szőlők nevezetesebbek voltak mint a' mostaniban, úgy, hogy nem csak a' Posoniak, de még az Austriaiak közzül is sokan birtak itt szőlős kerteket, a' honnét különös privilegiummal is birtak az itt volt szőlős gazdák, a' mint I. Lajos királyunk 1362 ezen tárgyról kiadott privilegiumos leveléből kitetszik, mellyet meg lehet olvasni Bél Mátyásnál. *) Ezentul a' hegyek alatt mindenütt a' Duna part felett való keskeny uton mentem. Utam igen kies volt, balra mindég szép a' kilátás a' Dunára, annak ligetes szigeteire, 's az austriai erdős hegyekre, jobbról az ut felett mindenütt magas hegyek vagynak, mellyek minden lépésre újabb változásokkal gyönyörködtetik az itt járókat. Itt gyümölcsös fák, odébb magasabb nyárfák, ismét másféle fák, mellyek sűrűen öszvenöttek, egy helyen szép szőlőskertek, mellyek között mint valamelly grádicsok, termés kövekből való falak vagynak felrakva, más helyen ismét kősziklák

*) loco citato Parté I. pag. 680 et 681.

mellyek az alatt eljárókat azzal fenyegetik, hogy mindjárt reájok szakadnak, 's azokat összevesszák. A' mint egy hegy szegelethez értem, a' dunántul fekvő hainburgi hegyek között való nyíláson a' távolabb való austriai hegyekig elláttam. Továbbat az ut mellett egy kis major, odébb cserép égető kemence és patak malom mellett mentem el, mellyet egy hegynyílás között kirohanó patakocská hajt. A' malmon túl nem sokára megláttam a' dévéni vár puszta falait, 's kevés idő múlva el értem

D é v é n

mezővárost, melly a' várhegy és az igen nagy *Kobel* hegy között való nyílásban fekszik, melly a' Dunától északra, a' Morva partig, meggömbülve elnyulik, és épen akkora, hogy a' mezővárost kebelében elrejtheti. A' helység nékem nagyon tetszik, 's ámbar a' házai nem igen nagyok, mind az által rendezebben és csinosabban épültek mint alföldi helységeinkben; a' piaczkörül diszesebb házai vagynak, mellyek közzül egy nemesi curia, a' templomhoz közel egy dombon. Az uradalomnak egy kisdud kastélya is van itt, arra az esetre, hogy ha az uraság ide fordul alkalmas szállása legyen, külömben pedig az uradalom tisztjei laknak benne. A' romai catholicusoknak a' mezőváros közepén egy dombon épült templomjok van. Öt vásár esik benne. A' lakosok Németek és Tótok, a' kik leginkább szőlőmivelők, 's gazdaságok inkább szőlőkből, mint szántás 's vetésből áll, mert a' vetésre nem alkalmas a' határjok, hegyes és kopár, azon kívül kicsiny is lévén. A' szőlőik is nagyobb részt meredek hegyoldalakban ültetettek, mellyért a' boraik sem a' legjobbak, a' honnét csudálkozni lehet, hogy hajdan mért szerettek itt szőlőskerteket szerezni az idegenek, a' mint a' feljebb említett privilegiumából I. Lajos királynak látni lehet. A' szőlőik közzé, 's a' Dunán való apró szigetjeikre plantált gyümölcsösseikből legtöbb hasznót huznak, mert azokban külömb-

féle legszebb fajú almafák vagynak: ugyan ezen szigeteken kaszállókkal is bővülködnek; a' hegyek között csak legeltetni, nem pedig kaszálni is lehet. Terméseiket Posenban 's a' dunántul Austriában ugyan de még is közel fekvő Hainburgba hordják eladni. A' német lakosok közzül igen sokan hajós legények, 's leginkább a' posoni hajós mesternek hajókra szoknak szolgálatba szegődni. — Minthogy Dévén épen ott fekszik a' hol Magyarország határa végződik, itt egy cs. k. magyar és egy austriai vizihatár vám van, a' Dunán járó hajókra nézve, melly két tisztségek ugyan azon egy épületben helyheztek, melly a' várhegy alatt a' Duna parton áll.

A' dévéni uradalom két mezővárosból áll, u. m. a' most le irt Dévénből és Récséből, 's három falukból, Dévén-ujfaluból, Hidegkutból és Lajtha faluból, mellyet a' Németek Potsneusiedelnek*) neveznek. Kár, hogy az uradalom birtokai nincsenek egybenkötetésben: ugyan is Récsét a' posoni határ választja el a' hidegkutból 's a' Carpathus déli oldalán fekszik, majd két mértföldre oda; Lajtha falu pedig a' dunántul Moson vármegyében a' Lajtha vize mellett épen az austriai határon, Dévénhez három mértföldre. Minthogy az uradalom birtokait, kivéven az utolsó helységet, mint kopár bérczek tészik, e' jövedelme is nem olyan, mintha téres és használható földből állana; legnagyobb jövedelem az erdőkből van: a' mélt. gróf Pálfy nemzetség birtoka, 's a' nemzetségi majoratusi jószágok közzé való.

A' Morva vizének a' Dunával való öszvefolyása, és Dévén mezővárosa között fekvő keskeny csúcsan egy kopár bércz áll, melly a' mezőváros felől lejtősen emelkedik felfelé, az említett két vizek

*) A' már kiholt Hédervary nagy nemzetség egy ágát Hedervary pothtol vagy fokontol a' ki 1209 palatinus lett Hédervary Pothoknak neveztek, a' kik Győr is Moson varmegye egy részét birták. Ugy gondolom hogy vagy ettől, vagy valamelyik maradékától a' ki Lajtha falut bírta, nevezhették a' Németek azt Potsneusiedelnek; ugy, mint a' másik Neusiedelt a' Stücksekről, Stückseusiedelnek.

őszvefolyásoknál pedig mind a' két felől pusztá kőszirtekből áll, mellyek néhol falmeredekségük az aljoktól fogva egész a' bérce kupjáig. Ezen a' bércezen fekszik a' hajdan híres dévéri vár, de a' melly most már csupán elpusztult omladékokból áll. Mint-hogy előttem a' vár nevezetesebb dolog volt, azért is annak megnézésére siettem. A' vámháztól a' Duna mellett felfelé mentem a' hegyre, míg egy vastag falhoz nem értem, melly két nagy kerek torony között van. Itt egy kapu bémentem; a' napnyugot felől való toronytól egy vastag fal nyulik fel a' hegyen egész a' várig a' Duna felől, a' napkelet felől álló toronytól pedig hajdan egy vastag fal és sánczolások kerítették bé az egész hegyet, azt körül vévén a' mezőváros felől, de a' mellyek most már le vagy-nak omolva, 's annyira elpusztulva, hogy helyek is alig látszik. — Ezen legalsó 's legkiterjedtebb erősítés belső körében, a' várhegytől napkeletre különválva egy halmocska van, mellyen, és a' melly körül épületek alapjai látszanak a' földben; ugy beszéli a' köznép, hogy a' fellegvár építőjének, Devojnának a' testvér luga akart oda egy kisebb várat építtetni, de halála miatt azt végre nem hajthatta: én pedig — ha szabad vélekedésemet kijelenteni — ugy gondolkodom, hogy ebben a' legalsó megerősített körben feküdt az a' város, melly a' hajdani morva fejedelmek alatt épült, 's mellyről Rastik és Zwatopolk történeteikben annyiszor van említés, 's miért vélekedem így? lejjebb lesz szó róla. — A' legalsó kaputól a' hegy lejtőjén való azon térségen, melly a' felső várig elfoglalja az egész hegyet, mentem mindenütt, míg a' hegynek egy alacsonyabb kupját el nem értem: itt a' Francziák az 1809. háboruban a' felső vár megerősítésére körös körül sánczokat csináltak, de a' mellyeket ismét magok le vontak mikor innét el mentek, mind az által az árkolások most is mindenütt meglátszanak. Ezen sánczokat elhagyván a' középső vár előttem feküdt. Fenállanak még itt, 's meglehető állapotban vagynak a' kapu körül való rondellák, 's ezek

között egy magas fal, mellyhez belőlről épület volt ragasztva: a' rondellák előtt egy püsztult kerítés árok van, mellyen bolthajtásos kőhid visz által a' várba. A' várkapu előtt kívülről, a' hidtól balra, a' mellett a' kapus kis házacskája vólt, de a' mellynek már most csak a' romjai látszanak: jobbról meredek mélység van. A' mint a' kapun bémentem, jobbról a' kerítés falak voltak, azok alatt pedig mindenütt meredek nagy mélység; balról a' vár falakhoz, az újabb építés módja szerént való szép épületek voltak építve, mellyekben a' Francziáknak 1809 történt ide jöveletekig mindig laktak, de mikor azok elmentek, általok ezen épületek, a' várnak a' Duna felől mind eddig fenállott kerítés falaival együtt puszkapor által széljel hanyattak. A' szobák maradványaikat öszvejártam, minden puszta, minden omladék, 's még csak az a' részek van meg, melly a' kerítés falakhoz vólt építve; egész épségben csupán csak az a' szoba maradt meg, melly az északi rondellában van, ez is puszta, sem ajtaja sem ablaka, a' bolthajtása igen szép, 's az ezen való czifraságok is még mind épek; ebben a' rondellben, 's a' szomszéd szobákban elrontatások előtt az uradalmi földmérő lakott, a' régibb időkben pedig a' várnagy, a' többi épületekben a' várbéli hajduk, az istállók is ebben az osztályban voltak. A' szobák omladékaik alatt egy hoszszu, pincze forma bolthajtásos tornácz van: a' mint hallottam itt vólt a' fegyvertár, 's ágyuk is voltak benne. A' vár udvarában igen nevezetes mély kut van, melly vizét a' Dunából veszi, mellyet onnét gyanitanak, hogy ha a' Duna árad, a' kut vize is megnevekedik, ha a' Duna apad, úgy a' kuté is; az itt tanyázott franczia őrizet pajkosságból igen sok köveket hanyt belé mikor elment innét. Én is vetettem belé egy követ, hogy mélységét meg tudhassam, 's tizenhatos számlálással, mig a' követ a' kutvizében tocscsanni hallottam. Most fenyő gerendákkal van bérakva a' kut nyílása, hogy valamelly vigyázatlan itt járó, vagy marha belé ne essék: Ezen most leirt középső vár Duna felől való részénél a' várhegyből

egy magasabb kőszikla *terrassee* emelkedik, mellyen a' most leirt középső vártól külön rekesztett kis erősség van, melly az elébbinél sokkal kisebb: ezt ágyuk védelmezték hajdan a' Duna és a' középső vár udvara felől; balról toronyforma épület, melly mint egy tizenkét láb magosságu lehetett, ezen tul egy kis udvarocska, jobbról előtte az ide jövőnek pincze ajtó, melly nagy pinczékbe vezetett, mellyekben mindenféle eleséget és borokat tartottak hajdan, most az ide való bėjárás bé van omolva, 's talán a' pinczék is, mert beléjek látni nem lehet. Itt a' Duna felől való legvégső csucson, egy kőszikla keskeny kup van, mellyen az előtt egy erős és széles négy-szegeletes torony vólt, melly több emeletekből állott, 's minden emeletben legalább is két jókora szoba elfért: belőle a' Duna felé felséges kilátás lehetett; a' mint látszik a' tornyot erkerek és apró tornyocskák ékesítették, ezt a' nagy tornyot is felvetették a' Francziák, még pedig a' toronynak egy része nem szakadt széljel, hanem egész nagyságában dült el a' földre, a' hol ugyan azon állapotban hevert még, mikor én ott jártam, egy némelly kis része pedig még fenáll. Csudálkozni lehet, hogy a' Francziák magokat a' legpallérozottabb nemzetnek tartván, mindenütt a' merre voltak, vandalismussoknak ilyen forma nyomait hagyták magok után.

A' most leirt középső várból egy széles árkon, a' melly mind a' két felől kőfállal van felróva, egy hid vitt az előtt a' harmadik várba, de mivel a' hid el romlott, egy helyen, a' hol az árok bé vólt omolva, ülve csusztam le az árokba, 's a' tulsó félen felmáasztam. Ez a' harmadik és legfelsőbb vár egy pusztta, csak nem kerek, a' többi várhegy massától külön álló és magasabb kőszálra van építve, a' melly minden felől olly meredek és olly pusztta mint a' fal. A' mint a' tulsó félen az árokból felmáasztam, egy avult kőgrádicshez jutottam, melly hajdan a' vár belsejébe vitt, a' mint a' grádics végét elértem, a' grádics és a' vár ajtaja között — mert ide csak gyalog lehetett jönni — mintegy két ölnyi hézag van,

a' honnét tovább nem mehettem, mivel itt azon keskeny felvonó hidat, melly egy árkon keresztül az előtt a' várba vitt, a' Francziák elrontották, mellyért is innét kénytelen voltam visszafordulni, 's arra a' merre jöttem a' városba le menni. Oda lent a' vámház előtt egy cancellistával beszédbe eredvén a' várbeli sétálásomról, azt ígerte, hogy ha kedvem volna még egyszer a' fellegvárba fel mászni, egy ő előtte esméretes uton fel fogna vezetni: kaptam az alkalmatosságon, 's azonnal utnak indultunk. A' várhegy alatt a' Duna mellett mentünk mindenütt, itt lent a' Duna parton egy csonka torony van, mellytől fogva egész a' Morva kifolyásáig hajdan egy nagy kőfal volt, de a' mellynek már most nyomai is alig látszának. Elérvén azon kőszálat mellyen a' fellegvár áll, a' Duna felől négykézláb felmáztunk a' meredek kősziklára azon nagy falig, melly a' legfelső vártól a' kőszikla aljáig lenyulik. A' kőszikla derekán alól, a' nevezett fal végezeténél, áll egy cylinderforma kőszál, mellynek általmérője $1\frac{1}{2}$ lábnál nem szélesebb, ennek kupjára egy kerek őrházacska épült; napkeletről a' várból lenyuló fal van mellette, napnyugotra pedig a' meredek nagy mélység, bele menni nem lehetett, mert mintegy másfél öl a' fal felett a' kőszál-magassága, melly olly sima mint a' fal, szerettem volna az őrházacska belőlről látni, nem volt tehát más mód ezt végrehajtani mint az, hogy a' cancellista a' kőszálnak bokolt, én pedig a' hátán felmászván a' nyakába állottam 's úgy néztem belé. Ezen szempillantásban, ha hirtelen szél támadt volna, mind a' kettőnk a' nagy mélységbe taszithatott volna, a' mikor csontjaink sem maradtak volna egészen: ezen életbeli veszedelmért csak azt láttam, a' mit akarmelly fa köpönyegben lehet látni, — semmit. Ezen őrházacska cserép zsindelelyel fedetett, a' felső parkánynya pedig a' fedele alatt veres és fehér festékek máig megtartották színeket. Innét a' fal mellett négykézláb másztunk felfelé a' kősziklán, még pedig ugyan bajjal és veszedelemmel, mert ha meg-

esuszunk volna, a' Dunáig meg nem tartózkodhatunk volna. A' mint már jól fent voltunk, meg nyugodtunk, én a' vár felé itekingettem, a' hol is a' kősziklák között, mélyen a' falak alatt egy falrakást láttam, melly egy kőszikla üreg nyílását fedte bé, ezen egy ajtó és ablak volt, de a' mellyek most bé vagynak rakva: vezetőm azt beszéllette, hogy azon türegről az a' monda, hogy ott hajdan titkos itélőszék volt — heimliches Gericht, heilige Velme*) — 's a' felső várból a' rabokat egy ajtóból, mellyet a'

*) Nagy Károly császár meggyőzvé a' pogány Saxokat, kinszerítette őket a' keresztény vallásra térni, melly után országokat grófságokra és püspökségekre osztotta fel 's azt rendelte, hogy a' világi dolgokban a' császári grófok bírószékektől fügjenek ugyan, de a' magok hajdani törvényeik szerént itéltszenek: a' lelkekben pedig mindenben a' püspököknek engedelmeskedjenek. Több grófságok és püspökségek egy *Sendgrafschaftba* egyesítettek, melly *Sendgrafschaft* egy császári követtől — sendgraf — függöttek, a' ki eleibe tartoztak mind a' világi mind az egyházi peres dolgok. Az ilyen sendgraf esztendőnként kétszer vagy háromszor, szabad ég alatt, nyilván törvényszéket tartott, a' mellynél minden földes birtokos tartozott megjelenni. Azokban az időkben minden bűn megválthatatlan volt. Meglehetett váltanni pénzzel, a' határban tett károkat, megvérezést, káromlást, csonttörésig való verekedést, maga védelmében tett gyilkosságot 's t. e. f.: nem meg válthatók voltak, a' hazaárulás, orozva való gyilkosság, fehérsépen tett erőszak 's t. e. f. ezekért halállal fizettek; ide tartoztak, még következő bűnök is, u. m. a' keresztény vallásról való eltérés, bűbájosság, templomrablás, a' böjtök meg nem tartások keresztény sírok meg fertéztetések, keresztény papok meggyilkolások, 's a' keresztényekké lettek ellen való öszveesküvések. Mind ezen vétkeket érdeklött perek a' nyilván való törvényszék előtt kezdődtek el, de titkossan végződtek azért, hogy a' még új keresztény Saxok az ilyen vétkek súlyát nem esmerték. Az ilyen titkos törvényszék legalább hat, a' gyülekezetből választott tábla bírákból állott — schöffen — a' kiknek köteleességekhez tartozott az is, hogy a' titkon végb nyitt bűnöket kikémlelték 's a' titkos törvényszék előtt felfedezték. Ha a' törvénybe idézett megjelent a' szék előtt, bűnéhez képest vagy felszabadítottat, vagy halálra itéltetett: a' halál azonban elengedődött néki, ha még a' perben való idéztetés előtt bűnét megbánván azt meggyóna 's az egyházi fenytéket kiállotta, 's ebben az esetben sem annak a' papnak a' kinek bizonyoságtételére szabadult meg a' bűnös, sem a' törvényszéknek nem volt szabad a' bünt kinyilatkoztatni másoknak. Ezen kémeltetést szükségessé tette az, hogy a' pogányok előtt a' keresztény vallást kedvesebbé akarták tenni; ha pedig a' perbe idéztetett meg nem jelent veszett nevét költötték — vogelfrey, — 's az meg itéltetést a' közelébb esett grófokkal közölték. Ide tartoztak még némelly dolgokban való apellaták is, 's az olyan környülfalások, a' mellyekben az a'peres olly hatalmas ember volt, hogy a' felperes a' nyilván való törvényszékek előtt nem mert ellene panaszolni.

vezetóm alól való jegyzésből azomban meg lehet látni ilyen titkos törvényszékek nálunk soha sem voltak, 's a' dolog természetének kövekezésében nem is lehettek, ámbár Korabinszky az ő geographisch etc.

Ezen titkos ítélszékek először *Obersalcnak*, a' salától épülettől mellyben törvényszék tartatik, azután pedig *Vehmgerichtnek* neveztetett, a' *vehmen* vagy *faimen* szótól, melly azt jelenti hogy *elválasztani, törvényszék* eleibe idézni, *törvényes ítélet által ki, rekeszteni*. Ezen most leirt titkos grófi és sendgrófi titkos törvényszékek, holni környülállásokhoz hol egyszer hol másszor alkalmaztatva, lassan lassan egészen más formába öltöztek 's *Westphaliai, titkos törvényszékeknek* neveztettek. Ezekről a' historia, mint már esméretes dologról először 1211 emlékezik; 1659 pedig még ugy, miut fentálló törvényszékről. Ezek a' törvényszékek soha sem töröltettek el, hanem minthogy az utóbbi időkben már nem sokat féltek tőlök, erős kezekben lévén amugyis a' törvények jó ki szolgáltatások, magoktól elenyésztek. A' *Vehme, Vehmgericht, verbothenes Gericht, Stillgericht, Freygericht, Freyding, heimliche Acht, heimliche Bank, Stuhlgericht, Freystuhl* — mert ezen különböző nevekkal neveztetek — sehol sem volt másutt mint *Westphaliában*, a' mint az elől kitett okokból megtetszik, mert *Németország* egyéb részeiben mások voltak a' környülállások mint a' *Saxok* között 's a' törvényszékek kiterjedéseknek határaik napnyugotról *Rhenus, napkeletről a' Weser, északról Frisia* és az *utrecht* tartomány, délről a' *Westerwald* és *Hassia* voltak, ilyen törvényszékek ülőhelyeik pedig a' *cliviai herczegségben, Geldriában és Westphaliában*; a' *corvey* és minden fejedelemségekben; a' *hassiai landgrófságban*; a' *bentheimi, limburgi, lippei, marki, ravensbergi, recklinghauseni, rietbergi, sayni, waldecki és steinfurti grófságokban*; a' *münsteri, osnabrugi és paderborni püspökségekben*; a' *gehmeni, neustadti és rhedai uradalmakban*, 's a' *dortmundi szabad császári városban* voltak csak. Ezen titkos törvényszékek legfőbb birájak maga a' császár volt: 's elosztások következendő volt.

Freygrafschaften; bizonyos kerületekből állottak, mellyek több parochiákat foglaltak magokban, mellyekben a' titkos törvényszék birája 's táblabiráji, statutumok szerint szolgáltaták ki az igazságot. Minden *freygrófságban* több székek — *Stühle* — róltak a' mellyek egy

Stuhlherrtől, főbirótól függöttek, a' kik leginkább világi vagy egyházi fejedelmek voltak. Ezek nevezték ki a'

Freygrafokat, kik egyes törvényszékek előlülők voltak, 's nygan a' kik a' nyilvános grafendingben is praesideáltak. A' *stuhlerreken* feküdt a' felelet terhe az egész kerületjekben történt dolgoknak. A' császárok minden fő- ésalbirákat a' hivatalokból leteheték, akarmelly törvényszéknél praesideálhattak és végítéletet mondhattak; ő eleikbe apelláltak ez alsóbb törvényszékekről, a' törvényszék ítéletek alól valakit felszabadithattak, a' perbe idézetetteknek *salvus conductus* adhattak, vagy az ellenek hozott ítélet végrehajtását száz esztendőök mulva való terminusra elhasszathattak, a' törvényszékeket visitálhatták 's reformálhatták, *wissende* vagy *freyschöf-föket* — táblabirákat, — a' veres földön (igy neveztek *Westphaliát* a' titkos törvényszék *curialis stílusával*, mert ez a' herczegség ezen tör-

Lexiconában a' Bazin cikkely alatt azt írta, hogy Bazinban a' bujanowszky nemzetség curiajában való pinczében ezen titkos törvényszék üléseit tartotta. — Azon fal mellől a' hol nyugodtunk, most igen

vényszék alá volt vetve; a' közép századbeli német nyelven *roth* annyit tett mint *dienstbar*) tehettek. Mind ezen functioikat azonban csak abban az esetben vihették véghez a' császárok, ha ők is *wissenderek*, az az a' törvényszék titkaiba béavatott társak voltak, többnyire pedig akkor, mikor Achenben megkoronáztattak béavatattak a' westphaliai örökös freygróf által, a' ki mindenkor a' dortmundi grófságban volt császári kamara stuhlherrije. Ellenkező esetben, ha a' császár valamely perbe idéztetett, vagy már megítéltetett személy felől tudakozódott, tehát a' *Vehme* nem volt köteles egyébbel mint *igennel* vagy *nemmel* felelni. A' stuhlherreknek a' *jusgladii* mindenkor a' császár, a' stuhlherrtől függött székbiráknak pedig a' stuhlherrek conferálták akkor, mikor azok béiktatták.

Oberster Statthalter und Verweser der Westphälischen heimlichen Gerichte a' sax hercegek voltak, minékutánna pedig a' hercezség apróbb tartományokra eldaraboltatt, a' koloniali érsek, mint engerni és westphaliai herceg. A' törvényszék tagjai tartoztak az érsek eránt való „obedientiára” meg esküdni; az engerni és westphaliai freystublokra ő nevezett ki freygrófokat, ő probálta meg azokat, a' jusgladii ő conferálta nekik, azomban minden felelet terhe nélkül ki is tehette őket hivataljokból. Minden *Stuhlherrennek* vólt az a' hatalma, hogy bizonyos perekben a' tovább való procedurát a' tőle függött Freysthuloknak megtilthatta, 's azok ellen *salvus conductus* adhatott; minden vitézlő nemes-től, a' ki ő tőlök függött valamelyik freystuhlnál táblabíró vagy Freyschöff lett egy márk aranyat, és minden nem nemesi állapotútól egy márk ezüstöt kapott; minden birság, ugy szinte két harmadrésze azon taxáknak; mellyeket az előttök történt jószág felvállásokért, vagy a' zálogos levelek authenticatiojokért kaptak, az övék lett. A' *freygrófoknak*, *vehmgrófoknak* az az, az alsóbb rangu törvényszékek előlölőjilnek, törvényes házasságból, apjok-ról annyokról tiszteséges szüléktől és a' veresföldön kellett születni; szabad, tiszteséges, jó hirü 's nevü, hűséges embereknek kellett lenni. A' császárnak, statthalternak és a' stuhlherrennek hűséget esküdtek; hogy a' freygrófságban a' freystublokon igazságot szolgáltatnak; olyan dologról nem ítélnék mely nem a' vehme jurisdictionja alá tartozó; a' perbeidézettnek elegendő bátorságot engednek, hogy magát védelmezhesse; senkit sem vesz bé *wissendernek*, ha csak bizonyosan nem tudja hogy valósággal szabad és törvényes születésü, 's öly becsületes magaviseletü a' mint a' statutumok kívánják; a' mennyire tőlök telik a' szent birodalom javát előmozditják; a' stuhlherrijeknek jószágait 's embereit meg nem károsítják, kivéren ha csak törvényes ítélet következésében, 's igazságos dologban és becsületek fentartása végett nem; a' törvényszék reformálásának magokat soha ellene nem szegezik; ha pedig ezen nevezett cikkelyek közül csak egyet is, annual inkább mind valamennyit meg nem tartják, 's az reájok bizonyítódik, ugy előre declaralják, hogy hivataljokra érdemtelnek 's akar-melly más freygróf minden kifogás nélkül megítélheti őket. Az

veszedelmes a' lyukhoz való mászás, mindazáltal a' vezetőmmel oda másztunk, izzadtan 's minekutána a' kövek, mellyekbe kapaszkodtam, a' kezeimet öszve sértegették volna, csak ugyan a' lyukhoz értünk:

ő törvényszékekre felvett mindenik táblabíró tartozott nékik a' beavatáskor harmincz forintot fizetui *Königspfenninge* titulus alatt a' sportuláknak pedig egy harmada az övék volt; személyek szent és bántathatlan volt, és a' tulajdon törvényszékeknek kerületében fegyver nélkül is akarhol bátorságban voltak. *Freysehöfföknek*, *Vehmschöfföknek*, *Wissendereknek*, *Gewisseknek*, *Standgenossnak*, *Stuhlgenossnak*, az az, a' törvényes tábla bírójának, assessornak, csak törvényes ágyból való szabadszületésü, jó híri 's nevü, a' freygrófság kerületében birtokos, westphaliai származásu embereket volt szabad választani, 's minden széknél hétnél kevesebb, tizenegynél több nemesi és polgári állapotu táblabíráknak nem volt szabad lenni. Hogy a' törvényszék ülése törvényes legyen — *Vollgericht*; — 's akkor, mikor valakinek a' becsületéről való nehéz itéletet hoztak, legalább hét táblabírónak jelen kellett lenni a' törvényszéken. Más székeknél való táblabírák, mint látogatók megjelenhettek ugyan az' idegen törvényszékek üléseiken, de voksokat nem adhatták, 's nem is számlálódtak ezen szék táblabírái közzé. Mikor beavatódtak arra esküdtek, hogy „a' Vehmenek akar melly névvel nevezendő dolgait, mind azok előtt a' kiket és a' mellyeket Isten az ég és föld között való létele-re teremtett eltítkolják; mind azon dolgokat és környüállásokat mellyek a' titkos törvényszék jurisdicchioja alá tartozók, ha bizonyosan tudják vagy magok tapasztalások vagy más hiteles emberek beszédjek után; a' székeknek bejelentik, és semmiféle dolog által mellyet Isten teremtett, hivatalos kötelességek végre hajtásában, mellyre a' hitet letették, nem hagyják magokat meg akadályoztatni; a' szent birodalom javát előmozdítják, 's a' Stuhlherjek és Freygróffok ellen csak akkor inditnak háborut — fehdé, befehden, — ha nékik amazok ellen igazságok van.” Ezen ezikkelyek megtartások végett letett hitek után, a' törvényszék titkait még a' gyónószékben sem volt szabad kinyilatkoztatni, ha pedig, bár a' legesekélyebb dolgot mással megtudatták, minden irlalom nélkül felakasztották őket; a' titkos törvényszékek statutumai szerint hoztak itéletet az előttök folyt perekben, 's ha a' freygróff helyben hagyta és megerősítette az itéletet, akkor végre is hajtották azt. Csak a' beavattatottak előtt érthető titkos szavak, jelek, és kézfogások által esmerték meg egymást az idegen beavatott 's mai napig sem lehet tudni, hogy melly félek voltak ezen titkos jelek. A' *Frohnbotok*, *Frohne*, *Freyfrohn*, *Stuhlboten*, a' törvényszék szolgáljai voltak: ezeknek és törvényes ágyból szabad születésü, és tisztességes magokviseletü embereknek kellett lenni. — Ez a' titkos törvényszék üléseit erdőokban, puszta épületeknek föld alatt volt rejtek üregjeikben titkosan tartotta, hogy senki is hozzájuk ne közelíthetett a' ki titkaikba beavatva nem volt, ha pedig valahogy még is megtörtént ez, ha a' személy alkalmas volt arra, hogy társok lehetett magok közzé beavatták, ellenkező esetben irlalom nélkül felakasztották. Mikor hivatalbéli kötelességeiket végezték, egy capuziumos fekete köpönyeget vettek magokra, mellynek csuklyáját képekre huzták,

belé tekintetem, 's egy magas setét üreg tátogott reám; a' vezetóm azt beszéllette, hogy ez az üreg meszsze bényulik 's az egész kősziklán keresztül megy, ő már máskor vólt benne 's engemet is biztatott hogy bujjak bé, de attól tartván, hogy valamely gödörbe eshetném, magamat ok nélkül szerencsétetni nem akartam. A' vezetóm állítása szerint az üreg végénél egy lyukon a' Morva vize felé ki lehet látni az üregből, 's mikor még lakták a' várt, onét felülről egy ajton grádicsok vittek belé: Bél Mátyás is emlékezik ezen üregről a' dévéni vár általa való leírásában. Az üregtől mindég felféle tartottunk, 's végre bajlodás után felértünk a' várban oda, a' hol az előtt egy órával voltam, t. i. a' kőgrádics ellenében való várajtóhoz; az eddig is veszedelmes mászkálásunk itt még veszedelmesebb lett: ugyan is egy felől a' mély vár árka, más felől a' borzasztó mélység annyira, hogy ha letekintetem is, szédültem belé, azomban itt kellett felmászni, a' felső várat akarván látni. Oda csusztunk; a' kő mellyen meg kellett állani egy négyszeg lábnyinál nem volt nagyobb jobbról is balról is a' mélység, azonban minthogy

hogy senki sem esmérje őket: mikor üléseiket tartották, a' székhöz legközelebb esett kereszt utakon egy egy táblabíró állott, a' ki az ott megjelent panaszosokat, vagy a' megjelenésre citáltakat szembékötve a' törvényszék helyére vezette. A' halálra ítélteteket vagy agyon szúrták egy tőrrel — dolch — mellyre a' Vehme titkos jele volt edzve, 's a' tórt a' sebben benne hagyták, vagy pedig hársfa kötélén egy élő fára akasztották fel, 's a' mellybe keresztet vágtak: ezek voltak annak jelei, hogy a' holtat a' Vehme ölette meg, és ékkor senki sem merte eltemetni, 's a' holt temetetlen maradt. Az általok megítéltetett személyt senki sem merte befogadni, mert a' ki pártolta, halált vont a' fejére, 's a' leg-hatalmasabb személyeket is azonnal elhagyták baráti és cselédjei, a' mint a' citálás hire elfutamodott. Ejjfelben citáltak meg a' perbe idézettet: a' várok előtt szokásban volt külső rostélyos kapuból három rostélyt kivágtak, e' volt a' citálás jele, a' kinek pedig váracskája nem volt, a' kapujára vagy ajtajára szegeztek egy pergamena levelet mellyre' egy gyilok volt festve, 's a' citatio éjjelétől kilenczed napra kellett valamelly kereszt uton megjelenni a' hol mindenkor lehetett ujholdtól fogva annak fogytaig, egy fekete közönséges táblabíró't találni. A' ki három idézésre meg nem jelent, a' harmadik kilencz nap eltölte után de facto halálra volt ítélve, ha külömben a' vád alól ki tudta volna is magát menteni, 's élete többé sehol sem volt bántorságba, mert ezt a' Vehme tagjai idegen földön is felkeresték.

a' Francziák az ajtót itt is széljel rugatták, nem lehetett bémenni, hanem egy ember magasságnyi falra fel kellett mászni. — Meggondolatlanságom legnagyobb példáját itt adtam meg; én a' feljebb említett kövön állottam, 's a' vezetőmet felyalábólva toltam fel a' falra, ha az alattam vólt, 's a' falból kiállott kő megmozdult vólna, a' mélységbe lebókolva a' Morva partig meg se állottunk volna, 's így rettenetesen vesztünk vólna el. Mikor a' vezetőm már fent vólt, leült 's mind a' két kezét lenyujtván engemet maga után hason huzott fel: a' mint már fent állottam és széljel tekintetem, akkor gondoltam el a' veszedelmet, mellyre magamat vigyázatlanul kitettem, 's valóban nem sok hujja vólt, hogy most az iszonyodás és borzadás azt nem cselekedte, a' mi ez előtt néhány perczentéssel történetből megeshetett vólna, t. i. majd leszédültem. Innét már jó utunk vólt felfelé, ámbár a' magasra felvezető kőgrádicsok az idő viszontagságai által igen meg voltak rongálva; mellettünk balra öszveomlott szobák maradtak el, jobbra pedig egy romladozott fal vólt, mellynek ablakain által az alattunk való borzasztó mélységet szemléltem: hátrahagyván mint egy harmincz lépcsőt ismét mászni kellett, 's így csuszva mászva csak ugyan felértünk a' legfelsőbb részébe, az az addig, a' meddig fel lehetett jutni. Itt vólt a' vár palotája — Saal — mellynek ablakai a' Morva vizére Schloshof felé szolgálnak, délre és napnyugotra pedig még két szobák voltak, de most azoknak csak helyek van már. A' palota boltozását faragott kőoszlopok tartották hajdan, mellyeknek alsó részek fél öl magosságra még meg vagynak; a' falak igen vastagok, és csudálkozva néztem, hogy a' kövek rakásaik között a' cement csak nem öt hüvelyk vastagságu; melly környüllállást még eddig egy régi épületben sem vettem észre: mellyből azt következtetem, hogy ez minden eddig általam látott hajdani épületeknél régibb: a' kövek mellyekből az épület áll, szarvkő nemüek, a' millyekből a' wolfsthalai és hainburgi bércek egy részek

áll, a' honnét ugy lehetne vélekedni, hogy azokat a' tulsó félről hozták ide. Minthogy a' kőszál, melyre ezen legfelsőbb vár épült nem igen téres, a' rajta volt épület sem volt kiterjedve, már említettem, hogy egy szála 's mellette kised két szoba volt, a' honnét ez a' fellegvár még épségében megvált, minthogy, a' mint a' monda emlékezik rólla, négy emeletü magas volt inkább egy öblös és vastag toronyhoz hasonlított. Dél felől az épület kerek, 's alatta egy kis bástya van, de a' hová már most nem lehet többé menni. A' palota padimentomának közepén volt fekvőajtó, egy csiga grádicsra nyílt, mely a' kőszikla gyomrába vezetett alá, mely is egészen üres, de a' hová most már nem lehet menni, mivel a' Francziák által puskaporral széljel rugatott falak omladékjaik fedik a' bójárást. A' vezetóm azt beszéltette, hogy ő volt ezen üregekben mig beléjek lehetett menni, 's egész a' kőszikla derekáig, addig a' mely lyukról odébb szollottam, lenyulnak. Egy dévéni lakostól hallottam, hogy ez előtt több esztendőkkel némelly helybéli emberek kincset akartak ásni ezen üregekben: pénzt ugyan nem találtak, hanem nagyon sok szurkot, melyet loppal eladván pénz szerettek belőlle. Ez a' legfelsőbb fellegvár, az egész várnak a' legrégibb része, 's ugy gondolom, hogy először is erre a' kőszálra építettek, a' vár többi részét pedig hol egykor, hol másszor idővel építették hozzá, a' mint a' környülállások hozták magokkal. A' hajdani időkben, mikor még a' hadakozás 's a' várvivás mestersége más lábon állottak; e' megvehetetlen vár volt, ha elegendő eleséggel bővölködött, annyival is inkább, hogy ha igaz az, a' mit az itt lakók beszélnek, hogy a' vár és a' Kobel hegy között való völgyecske, mely a' két hegyet egymástól választja, 's a' mellynek nyílásában fekszik most a' mezőváros, hajdan viz árok volt, annak pedig a' Morva felöl való végénél egy zsilip volt, mely által a' vizet a' mikor akarták a' Morvából a' két hegy közzé vették, 's így a' várhegyet egészen körülvévén vízzel meg vehetlenné tették.

A' dolog nem lehetetlen, 's ha valaki a' várból a' városra alá néz, meg győződik arról, hogy a' dolog ugy lehetett: ha pedig valóban így talált lenni, én ugy gondolom, hogy még a' Morva fejedelmek idejében lehetett az, mert a' későbbi időkről aligha többet nem tudnánk felőle.

Megnézvén ide fent mindent, felállottam a' palota pusztá falaira és széljel tekintettem, 's melly felséges kilátás feküdt előttem. A' Duna mentében alá felé Posonig elláttam, a' Duna erdős szigeteivel, tul rajta csak nem egész Moson vármegye kilátszik, idébb a' wolfsthal hegyek a' Göttingburg omladékaival, feljebb a' magasabb hainburgi bércek, távol a' bécsi erdő hegyeinek hosszu sora egész az oriási Schneebergig, előttem a' Duna és Morva között fekvő része Austriának a' Biesambergig 's a' Morva hegyekig el terülve városaival, kastélyaival és faluival, ugy feküdt előttem mint egy földabrosz; a' Morván innét a' Carpathus hegyei, 's ezek alatt és ezeknek oldalaikban helységek, a' kupjajakon pedig itt 's amott régi várak, alattam a' borzasztó mélységben a' Morvának iszapos, szennyes színü vize, melly a' Marchfelden 's a' magyar határközött, ugy nyulik el, mint egy hosszu ezüst pántlika mikor a' nap reá süt: mind ezek öszve véve egy leirhatatlan felséges kilátást tésznek.

Durch den zerfahrenen Dunst von einer dünnen Wolke
Eröffnet sich im nu der Schauplatz einer Welt.
Ein weiter Aufenthalt, von mehr als einem Volke,
Zeigt alles auf einmal, was sein Bezirk enthält.
Ein sanfter Schwindel schließt die allzuschwachen Augen,
Die den zu breiten Kreis nicht durchzustrahlen taugen.

von Haller in seinen Alpenliedern.

Megvizsgálván mindeneke, alfelünkön a' grádicsokig *ramassieroztunk* *), azoknak a' végeknél pedig

*) Ramasseenak neveznek egy kisedet gyalog szánt, mellyet egy ember a' hegyre felhuzhat, 's onnét azon leereszkedik, hogy a' száu egyenessen creszkedhessék alá, a' csizmája sarkán vastag sar-

hasonló nyakszegő módon ki a várból. A' vezetőm beszéllette, hogy a' Francziák idejövetelek előtt egy keskeny és csak gyalog embernek való felvonó hid volt itt még, a' régibb idők maradványa, melly úgy volt elrendelve, hogy ha az ellenség már rajta lett volna is, még is sarkaiból egyszerre ki lehetett emelni, a' midőn az az árokba, onnét pedig a' mélységbe alárohant volna le: a' vár ajtó alatt egy nagy lyuk van, melly a' várföld alatt való boltjaiból a' kő grádics és kőszikla között való árokba vitt, de a' melly folyosó most már belőlről bé van omolva. Innét az árkon keresztül — mellyről már többször emlékeztem — a' külső várba jöttünk, hol a' hegy derekán és alján, a' Morva vize és a' város felől még most is sok kerítés falak és kapuk vagynak, mellyek hajdan a' vár erősítésére szolgáltak, 's meg erősítik azon vélekedésemet, hogy hajdan ezen falak és a' felső középső vár között fekkent a' város.

Minthogy a' mostani mezőváros egy, két hegy között való nyílásban fekszik, 's a' házak mind a' két felől a' hegy oldalba vagynak építve, az utszáji egyenetlenek: a' mezőváros felett tülről szőlős hegyek, azok felett pedig a' magas Kobel hegy fekszik, mellynek a' tetején kövé vált csigákat lehet találni. Erre a' hegyre, Dévén felől való meredeksége miatt lehetetlen felmenni, hanem Dévénujfalu felől járnak fel reá, 's Napoleon császár is onnét ment fel, mikor a' Duna felől való szegelet csucsára egy *fortot* csináltatott. A' mint a' vezetőm beszéllette, a' dé-

kantyu forma hegyes vas van, a' kezében hegyes végű bot, 's ezekkel igazgatja egyenes menésre a' kis szánt akkor, mikor a' hegyről alá szánkáz. Az előtt az Olaszországból Franciaországba utazók a' *Mont Cenisről* gya ran így szánkáztak le *Lasneburgba*: leginkább az Anglusok gyönyörködnek a' *ramassierozás*ban úgy, hogy némelyik több hetekig *Lasneburgban* tartózkodott, 's mindennap három, négyszer *ramassierozott*. A' hegy tetőről *Lasneburgig* egy óra a' távolság, *ramassierozva* pedig 15—20 minutum alatt lent van az utas, a' hoz képest, hogy millyen ut van a' havon törve: esztendőnként csak a' hat téli holdnapokon lehetett *ramassierozni*; azomban miolta Napoleon kocsiknak való ország utat készítettett a' *Mont Cenisen*, az olta ritkán *ramassieroznak*, és csak úgy, ha valki épen kívánja.

véni várat is öszve járta Napoleon 's maga mutogatta ki, hogy mikép sánczolják körül, 's azt is maga parancsolta meg, hogy akkor, mikor elhadják hányásák széljel. A' középső várban való kutba is belé tekingetett Napoleon, 's a' vezetőm azt állította, hogy ha annyi kísérője nem lett volna a' császárnak, ő minden bizonnyal belé taszította volna a' kutba. *Credat Judaeus Apella.*

Az 1820dik esztendei Tudományos Gyűjtemény X-ik kötetében ezen pusztá vár le van rajzolva: én a' rajzolatot nem találok hasonlónak.

Hogy ezen várat kik építhették, melly idő tájban, 's a' hajdani időkben micsoda viszontagságai és birtokosai voltak? azt bizonyosan tudni nem lehet, nem lévén mind azokra datum, 's így hát csak tapogat a' régiségvizsgáló a' homályban, mindazáltal a' mennyire lehetett kívántam az ezen tárgyat illető töredékeket öszveszedni, és belőlök egy egészet csinálni. Némelly írók ugy vélekednek, hogy Dévént a' Rómaiak építették, de ezen vélekedéseiket okokkal és dátumokkal védeni nem tudják; hanem csak okoskodásokkal, mellyek abból állanak, hogy a' felső pannoniai főváros Carnuntum, Dévénnel csak nem által ellenben a' Duna tulsó partján fekvén, nem ok nélkül lehetne gyanítani, hogy a' katonai mesterségben jártas Rómaiak illy ritka helyezettetésű őrzőpontot használtak. Én ugyan ezen vélekedés megállapításával, vagy pedig az ellene való mondással felhagyok, egyik részt sem tudván bizonyos okokkal támogatni, mindazáltal ha nékem is szabad ezen dolgról vélekedni, azt merném állítani, hogy Dévént nem a' Rómaiak építették. Ugyan is annyi bizonyos, hogy a' Rómaiaknak a' Dunán tul az ugy neveztetett Barbaricumban városaik vagy erősegeik nem voltak, kivéven két kis erősséget — fort — mellyek közzül egyik Aquincum, a' másik pedig Bononia — a' mái Dánostor — eránnyában volt, a' mint az ifjábbik Theodosius idejében irattatott: *Notitia dignitatum utriusque imperii Rom.* című könyvből és *ex fastis Idatii* látni lehet. A' *Noti-*

tiában e' van, *Auxilia vigilum contra Acinco trans in barbarico*: Idatius pedig in *Fastis* így ír, ad annum 298 — Constantius és Maximilianus consulságokban — his *Coss. castra facta in Sarmatia contra Acinco etc. Bononia*, hogy pedig a' Bononia erányában épült castrumot, mikép nevezték? az is meg tetszik a' *Notitia* ezen szavaiból, *Auxilia Augustensia contra Bononiam in Barbarico, in Castello Onagrino* — ma Futak; — arról pedig, hogy az *Acincum* erányában feküdt castrumot mikép nevezték, hallgatnak a' nevezett írók, és csak így emlékeznek rólla *Acinco trans*, a' honnét a' későbbi írók *Transacincumnak* írták. Ott a' hol a' *Notitia Pannonia* határait leírja, Dévénről sem ezen, sem más nevezet alatt nem emlékezik, pedig ha *Transacincumot* és *Onagriumot* megemlítette, bizonyosan Dévént és a' többi, a' *Barbaricumban* feküdt castrumokat is előhozta volna, ha birtak volna ott illyeket a' Rómaiak, mellyek szerint én úgy vélekedem, hogy Dévént a' Rómaiak sem nem építették, sem nem birták. De, ha jól felviszi valaki nem is építhették: mert ha építették czél nélkül bizonyosan nem, a' pedig a' lehetett volna, hogy magokat ellenségeik ellen védelmezhessek. Azt, hogy Dévének erős, sőt hogy a' természet védelme mellett igen erős fekvése nem volna, nem vitatom, csakhogy Dévén a' Rómaiak határát épen a' fekvésére nézve nem védelmezhetette, hanem inkább ellenek való igen hatalmas védhely volt. Ugyan is a' Rómaiak a' Dúnán innét Pannoniát birták, Dévén tul fekszik a' Dúnán, 's a' Morva és Duna tészik helyheztetését erőssé, a' melly vizek pedig a' római birodalomtól elválasztották, 's épen a' Rómaiak ellen védtek, azokkal nem lévén semmi egybeköttetésben, ellenben az ellenségével igen nagyban: továbbá, azon kőszikla, mellyen Dévén fekszik, épen a' Rómaiak felől megvehetetlen magossága és meredeksége miatt, az ellenség felől pedig, a' melly ellen kellett építtetnie, olly alkalmas lejtőjü, hogy hintovál is akadály nélkül fel lehet belé menni, és így onnét leggyengébb a' honnét legerősebbnek kellett volna lenni,

t. i. az ellenség felől. Mind ezen akadályokhoz még az is hozzájárul, hogy a' dévéni kőszikla felett való Kobel nagy bérce, annyival feljül mulja azt, hogy ha valaki a' Kobel kupjának azon csucsáról, a' hová Napoleon császár 1809 egy kis fortot csináltatott, a' dévéni puszta várra néz alá, épen olyan forma a' kettő között az egyarányuság, mintha valaki, a' háza tetejéről a' kertjében való vakandturást szemléli, 's a' dévéni várban lakottaknak legkisebb mozdulásokat is ki leshette volna az ellenség, mely szerint a' katonai mesterégben jártas Rómaiak, ilyen, reájók nézve minden tekintetben alkalmatlan pontot, magok védelmekre aligha választottak: ellenben a' Rómaiak, vagy akarmelly más ellenség ellen, melly a' Duna tulsó partjain lakott, megbecsülhetetlen védelem volt, melly megtetszik abból is, hogy Napoleon császár, kiről minden tudja, hogy az ilyen helyeket ki tudta válogatni, a' Duna elzárására a' dévéni puszta várat, annak védelmére pedig a' felette fekvő Kobel nagy bérceket a' dévéni vár felé dülő csucsát megerősítette. — Az én vélekedésem szerint a' Quadusok sem építhették, a' mint a' Vannius történetéből megtetszik, mert ha azok építették volna, elvesztvén az ütközetet Vannius Dévébenbe vagy Posonba huzta, 's ott ellenségei ellen bizonyosan az erősegekben tartotta volna magát, ugy de azt nem cselekedte, hanem a' már Poson helyén Attilius Histro hajójira szállott, 's azokon Pannoniába általköltözött, melly szerint én ugy vélekedem, hogy Bélnek *) hibás azon állítása, hogy Dévént és Posont Vannius építette, sőt Bél maga megczáfolta magát, mert egynéhány sorokkal alább már azt írta, hogy proinde neque incultum, sed nec inerme Pisonium, Vannii, et quae eum praecessit aetate, fuisse certum est: tametsi nondum, hodierno isto nomine cognitum.

A' tudósoknál szokás az, hogy ha valamelly dolog kitudásában, mind a' historia, mind a' documentumok elhagynak benünket, a' dolgoknak ne-

*) Notitia Hung. etc. P. I. pag. 78. 79.

vezeteket szabad radicálni, 's ha nem mindég is, de legalább gyakran a' kívánt célra vezet ez a' mód. A' magyar Dévén, a' tót dovinatól származott, dovina, devojna, tótul leánt téssen, melly szerént Dévén magyar nyelven leánvárt tenne. A' Quadusok után, kik Németek voltak, ezt a' földet a' tót nyelven beszéllett Morvák birták; dovina tót nevezet lévén, építőjinek is Tótoknak kellett lenni, mert a' latán Római, 's a' német Quadus, bizonyosan nem adott volna tót nevet az általa épített várnak és városnak. Hogy Dévén ki által épült? tudni nem lehet, mert az, hogy valamelly Thebo nevü ember építette volna, mint a' *Sagen der ungarischen Vorzeit* czimü románban olvasni lehet, csupa mese; igazabb lehet az a' rege, hogy valamelly morva fejedelem leánya építette, a' kiról a' dovina vagy devojna nevezet ragadt reá, a' mint hogy hazánkban is több várak viselnek illyen, forma tót és magyar neveket. Ugy szinte azt sem lehet tudni, hogy mikor épült? legelső említését Nagy Károly császár alatt találom Fesslernek magyar historiájában*), a' ki azt írta róla, hogy Urolf passauai püspök, a' kinek megyéjéhez tartozott, itten püspökséget fundált 800. esztendő táján, 's ugyan azt írta felőle Salagius is**): ezekből a' tetszik ki, hogy ha mindjárt nem nagy is — mert szük helyheztetésére nézve nagy város a' helyen el nem fért volna — de nevezetes hely lehetett, mert külömben püspökséget nem fundáltak volna benne; sőt ezen környülállásból még azt is merném következtetni, hogy 800 esztendőben hát még Poson vára és városa nem volt fundálva, mert ha lett volna, ki gondolná azt, hogy egy kis és szoros városba fundáljanak püspökséget, hólott egy orányi távolságra egy derék és sokkal alkalmasabb város feküdt, azt pedig tudjuk, hogy hajdanában is a' püspökséget mindég a' nevezetesebb városokba helyhezgették. II. Eugenius pápa egy némelly 825 költ leveléből ki tetszik, hogy Speculo Juliumban — a' Rómaiak így

*) Erster Theil. pag. 157.

***) Libro III. Cap. 10.

neveztek Dévént — püspökség volt, így irván a' nevezett pápa: Eugenius Episcopus, Servus Servorum Dei, Rathefriedo Favianensis — a' mai Bécs — Ecclesiae, et Methodio Ecclesiae Specujulensis etc. Episcopis etc. Hogy ezen idő tájban nevezetes város és erősség volt Dévén még jobban megtetszik a' fuldai évkönyvekből*), a' hol így irnak a' többek között: Ludovicus Germanicus, anno 864, mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus, Rasticem in quadam Civitate, quae lingua Gentis illius *Dovina*, id est, puella dicitur obsedit etc. — Ugyan a' fuldai évkönyvek 869 esztendőben Dévénről így emlékeznek, qui Carolus — a' feljebbemlített Lajos király fija — dum cum exercitu sibi commisso in illam ineffabilem Rasticis munitionem, et omnibus antiquis dissimilem — ebből hát a' jönne ki, hogy ezen idők előtt nem igen nagy idővel épülhetett — venisset, divino auxilio fretus, omnia moenia regionis illius cremavit incendio, — a' Masztnál feküdt hajdani város, mellynek romjairól feljebb emlékeztem, talán akkor pusztulhatott el? — et abscondita quaeque in silvis, vel defossa in agris reperiens, cum suis diripuit omnesque sibi congregientes fugere compulit, vel interfecit. Nec minus Carolomanus regnum Zventibaldi nepotis Rasticis igne et gladio depopulatur: etc. Ez az emlegetett Rastics a' fuldai évkönyvek szerint 870 Zventibáld vagy Svatopolk — igazabban Zvate-bog, szent gyermek — atyafiát, a' ki belső Morvaország fejedelme volt, lest vetvén néki, el akarta ölni, de Svatopolk a' leséket elkerülvén Rasticest megfogatta, 's kötözve Carolomannak általadta, a' ki annak szemeit kitolatván, azt Bavariába küldötte fogságba. Ezen történet után Svatopluk maga uralkodott Morvában, de kevés idő mulva hűségtelenséggel vádoltatott Carolomannál, mellyért a' Frankoktól elfogattatott és tömlöczbe tétetett, de mivel semmi sem bizonyosodott reá, Carolomantól királyi módra megajándékozotva, or-

*) Struvii Histor. Germ. Dissert. X. §. 7. pag. 352. — Salagius de Stata Eccl. Pann. Libro 1. pag. 149. etc. seq.

szágába visszabocsáttatott; minthogy azonban a Morvák abban a vélekedésben voltak, hogy Svato-
pluk a fogságban megholt, egy Sclagamar nevű at-
tyafiát, a ki pap volt, erővel fejedelemmé tették, a
ki kénytelenségből felválván a fejedelemséget, a
német királynak felsőpannoniai igazgatóji Wilhelm
és Engiscalch ellen háborút indított, de szerencsét-
lenül, mert azoktól meggyőzöttetvén elkergettetett.
A haza ment Svato-
plukot egy német sereg követte,
hogy azzal a fejedelemséget usurpált Sclagamárt meg-
győzhesse, mellyre azonban már szükség nem volt.
A fuldai évkönyvek szerint 871 Morvába haza érvén
Svato-
pluk, az őtet késért német népet táborba szál-
litván, maga Rastices hajdani városába — az az Dé-
vénbe — bément, a hol megfélekezvén Carolo-
mannak ígért hűségéről, nem Sclagamár, hanem a
Németek ellen fordította erejét, 's a semmi rosszat
nem gyanított Németek táborát megtámadta, és so-
kakát elfogván a többit mind levagdaltatta, kivé-
vén azokat a kik elfuthattak. Ebből új háboru kere-
kedett, melly különböző szerencsével 873-kig tartott,
akkor új békeség lett. 882 csendesen viselte magát
Svato-
pluk, a mikor ismét a Németekre ütött Panno-
niában, 's 885 kegyetlenkedett ott a mikor megint
békeség lett; Svato-
pluk a császárhoz menvén enge-
delmet kérni Brazlaw fejedelemmel.*) Arnulf császár

*) A fuldai évkönyvek szerint ez a Brazlaw a Dráva és Sáva kö-
zött fekvő tartományt igazgatta azokban az időkben. Mikor a
Magyarok Bolgárországot megvették, Arnulf császár ezt a Bra-
zlawot 895. Pannónia igazgatójává tette „eam, cum urbe Paluda-
„num tuendam Brazlawoni Duci suo in id tempus commendavit.”
Pannóniát elfoglalván a Magyarok, valljon ez a Dux Brazlaw nem
mehetett e a Dunán által, 's ott nem építhette e a német csá-
szár fő uralkodásától függött feudális Morvaországban a Magya-
rok ellen Braslawburgot vagy Brecisburgot, a Posnanustól később
ben Posonnak neveztetett várat? — Ezen homályt legjobban feltu-
ná világosítani TT. Horváth István ur, mint a ki a hazánkat il-
lető régiségeket legjobban esméri, 's a kit ezennel, bátorodom
minden tisztelettel megkérni Poson városának ki által és mikor
lett eredetének felfedezésére? Szóllott ugyan már e tárgyról a
nevezett nagy szívű tudós az 1821 esztendei Tudományos Gyűjte-
mény III. Kötetének 68 és 69 lapjain valamit, de a mellynél még
többet szeretnénk tudni, mert a mellyeket Bél a Not. Hung. No-
vae című munkájában irt Poson eredetéről és St. István előtt volt
történeteiről, azokat én bizonytalanoknak lenni tartom.

890 Pannoniába menvén Svatopluk ismét öszvejött véle ott Omuntesperch városában, 's a' barátságot ujra megkötötték, sőt Svatopluk Arnulfnak a' fiját is a' keresztvizre tartotta, és így komájává lett ugyan akkor, 's hogy a' barátság még szorosabb légyen, Arnulf Csehországot is Svatopluknak adta. Hatalmának ezen megnagyobbodása által Svatopolk elkevélyedvén, Arnulf ellen uj háborut indított, mellyen megboszszankodván Arnulf, Morvára ujra berontott, ott mindent elpusztított, és Svatoplukot megvervén, azt arra kényszerítette, hogy a' fiját kezességben Arnulfnak adta 892. 894 megholt az öreg Svatopluk, két fiakat hagyván maga után, Moymirt és az ifjabb Svatoplukot. Alig vólt a' két testvér esztendeig békeességben attyok holta után, egymás ellen háborut indítottak. A' Németek hallván ezen egyenetlenséget Morvába béütöttek, 's az ifjabb Svatoplukot a' város — az az Dévén — tömlöczéből a' hol fogva volt kiszabadítván, könyörületességből magokkal elvitték, Moymir pedig othon maradván uralkodott. Svatopluk a' Magyarok segítségéhez folyamodott, a' kik Morvába bérontván, ott mindeneket elpusztítottak. Moymir, Lajos német királyt hívta ellenek segítségül, a' ki a' Magyarokat meg is verte: ezen a' Magyarok még jobban neki boszszankodtak, 's mindent tüzzel vassal pusztítván nem nyugodtak, mig egész Morvaországot el nem foglalták; ezzel nem elégedvén bé, Pannoniát és elvették a' Németektől, 's így fundáltak Pannoniából és Morvaországból a' Duna két partjain való országjokat a' tizedik század elején. Mind ezeket eddig a' fuldai évkönyvek irták, mellyekben ezen dologról bővebben lehet olvasni. Miolta a' Magyarok kezén van Dévén, az olta sok viszontagságokon ment keresztül, a' mellyeknek sulya mindjárt sz. István első királyunk halála után kezdődött rajta. Ugyan is a' német Péter királynak a' magyar thronusra való visszazaségellése hazánkba bérontott III. Heinrich német császár 1042 Hainburgot és Posont elfoglalván — ámbár megírva ugyan sehol sem olvastam — bizonyosan lehet gon-

dolni, hogy a két nevezett város között fekvő Dévén is elfoglalta, annyival is inkább, hogy Dévén a Dunán való hajózást dominálván a hajókon jött német seregre nézve elkerülhetetlen szükség volt annak elfoglalására. Ugy látszik, hogy mikor I. András idejében III. Heinrich császár újra Magyarországra rontott, akkor sem került el Dévén a német kezét, jóllehet irójink hallgatnak róla. Ettől az időtől fogva II. Geisa királyunk idejéig mi csoda viszontagságok érhatték Dévén, annak megtudására még eddig ut nem találkozott, azomban II. Geisa idejében, Heinrich austriai herczeg Posont csalárdsággal maga kezére kerítette a vidékkel együtt: a honnét azt lehet gyanítani, hogy Dévén Posonon feljül az austriai határon fekvően az is bizonyosan az Austriaiak kezekre került. II. Geisától fogva II. Andrásig ismét hallgat a historia Dévénről, a mikor azt lehet róla olvasni, hogy II. Andrásnak az austriai Friedrich herczeggel volt háborujában 1233 esztendőben az Austriaiak Dévénhez érvén a várat a várossal együtt felégették. Nem elégedett bé Friedrich herczeg a Magyarok ellen folytatott ezen háborujával, mert András holta után, annak IV. Béla idejében, mikor a pogány Tatárok hazánkat pusztították, a keresztény Friedrich is bérontott ide, 's legelőször is Poson vidékét foglalván el, lehet gondolni, hogy az austriai határon való Dévén is bizonyosan elfoglalta. Cromer — egy Lengyel író — a stiriai hercegekről irt munkájának 1-ő részében, a hol a 78. lapon I. Friedrichről értekezett, azt hagyta emlékezetben, hogy Friedrich annyira kegyetlenkedett Magyarországbán, égetvén, rabolván, és gyilkolván, hogy csak arról lehetett megismereni a Tatárok kegyetlenkedéseiket a Friedrichétől, hogy egyik az ország egy, a másik pedig annak más részében történt, mellynek következésében Batu a Tatárok chámja Friedrichnek azt az ajánlást tette, hogy véle szövetségre lép, ha az Isten tiszteletéről lemond, 's megigéri hogy ezután sem kegyelmez meg egy Magyar életének is szinte úgy, mint eddig

nem kegyelmezett. Valóban borzadást gerjesztő egy vad character ez, 's méltó ítélet volt az Friedrichre nézve, hogy a' Lajtánál a' Magyarok és Austriaiak között történt ütközetben 1246 valamelly Frangepán, mások szerint pedig Dezméri Mikola erdélyi nemes annak fejét szeménél által ütven, ott helyben azonnal megölte, 's vele együtt a' babenbergi ház kihaltván, az austriai uralkodás a' most is virágzó felséges házra jutott. Friedrich halála után e' megüresült austriai herczegség fellett uj villongások támadtak IV. Béla*), ennek fia V. István, 's unokája IV. László alatt Ottokár cseh királylyal, mellyek egész 1271 esztendő Juliusáig tartottak, a' mikor László és Ottokár között a' békesség megtörtént. Ezen villongások alatt Dévén és Poson sokat szenvedtek, hol az egyik, hol a' másik király népeinek birtokába kerülven. Ezen most nevezett esztendőtől fogva a' XIV. század elejéig királyi birtok vala, a' mikor a' bazini és szt. györgyi grófok birtokába került, 's azoknak birtokokban is maradt a' nemzetség dévéni ágának kihalásaig, melly úgy látszik, hogy 1519 történhetett, mert az ezen esztendei országgyűlés 20-ik czikkelyében a' végeztetett, hogy: Dévén vára, mellyet Szt. György Ferencz és Farkas grófok Péter bátyjok özvegyétől elfoglaltak, mivel ezen özvegyet illeti, minden ellentállás nélkül az ő kezéhez visszaadattassék. Ugy látszik, hogy ezen Péternek gyermekei nem maradtak, 's az özvegy holta után kerülhetett Dévén király kezére: mint szinte nem sokkal később a' többi jószágai is ezen hires nagy nemzetségnek, melly Szt. Györgyi Györgyben, a' most nevezett Péter, Ferencz és Farkas testvérjekben 1543 végképpen kiholt. I. Ferdinánd lépven a' magyar thronusra, mellyet főképen kesedi Báthory István

*) Hogy IV. Béla királyunk Austriát magának akarta foglalni, annak a' volt az oka, hogy a' Lajtha mellett elesett Friedrich testvér bátyjának, III. Henrichnek, Gertrudis leánya, ki Hermann badeni herczeg özvegye volt, Friedrich fia részére, a' ki később 1296 a' hohensaufeni Conradinnal Neapolisban lenyakaztatott, az austriai herczegséget meg nem nyerhette, az austriai herczegséghez volt jussát IV. Bélának adta által. Lásd Fischeri Brevis Notitia Urbis veteris Vindobonae Vind. 1764. pag. 77.

palatinusnak köszönhetett részszerént, hogy eránta mutatott hűségét megjutalmaztassa, részszerént azért, hogy Zápolya János által elfoglalt jószágaiban esett kárát néki valamennyire kipótolhassa. Hogy ezen adomány mikor történhetett, azt nem találtam feljegyezve, mindazáltal úgy lehet gondolni, hogy 1528. Az kesedi Báthory nemzetség birtokában 1605. maradt, a' mikor Báthory István az kesedi ág utolsó maradéka meghalálózván 1603 tett testamentoma szerént a' dévéni várat és uradalmat Báthory Erzsébet hugának, ki Nádasdy Ferenczné volt, 's még két más hugaitól volt unoka atyafiainak, u. m. Várady Kata aszszonynak, Nyáry Pálnénak, Figedy Istvánnak, Figedy Borbálának 's t. m. hagyta, de a' szt. korona magának tulajdonította Dévént, minden egyéb jószágaival Báthory Istvánnak azon okból, hogy az a' Bocskay részére hajlott volt a' császár ellen, ámbár Báthoryt életében a' király nem bántotta. — 1609 II. Mátyás király Dévént negyvenezer forintokban Keglovich Jánosnak *) ajándékozta, annak a' Csehek ellen volt háborukban tett gyakori vitézsége megjutalmaztatására, de a' Keglovichok nem soká birván azt a' Palocsayaknak zálogosították el. A' Bethlen Gáborral való háboru 1619 kezdődvén, minekutána Bethlen egész Posonig elhatott volna se-regeivel, a' szomszéd Dévén urai is hozzáállottak 's minden ellenkezés nélkül a' várat is felnyitották néki, és Bethlen katonájit beléfogadták, a' kik innét, csupán csak a' Morva vize által elválasztatott szomszéd Aus-triába szüntelen bécsapkodtak, 's ott mind a' császár-

*) Keglovich Jánosnak Bay Susánna volt a' felesége, e' pedig Bay-Mihálynak Czobor Annától való gyermeke. Ez a' Bay Mihály a' fentnevezett utolsó Báthory István minden jószágainak tisztartója, 's a' dévéni vár porkolábja vagy kapitánnya volt, a' kit Báthory a' testamentomában e' kép intett: „Dévén várában mostan Bay Mihály tisztartóm, fejed fentáltáig, ehhez tartsd magadat. Tudod uram, Isten után, mit cselekedtem veled! Nincs kegyelmedbe kétségem; mint jámbor szolga, az husa után, hogy a' levét is meg nem innád reája. Dévént kegyelmed annak adja, a' kinek én hadtam testamentomba, a' testamentariusom mondja. És valamig az én testamentomom véghez nem mégyen, ne bujjál uram ki bőrből: tudom még is miveled, az te hozzám való hűséged, hited, szeretted és kötelességed szerént. etc.”

nak mind a lakosoknak sok károkat tettek. Nevezetesen 1620 Dampier császári vezér Bethlennek Posonnál a' Dunán által veretett hidját el akarván rontani, néhány hajókat kövekkel, puskaporos hordókkal és veszedelmet okozó egyéb holmikkal megrakva, a' Dunán a' hidra akart eresztteni hogy azt elrontsa. A' Bethlenianusok kémek által megtudván Dampier ezen szándékát, Dévénhez hajokra rakott katonákat állítottak, a' kik az ezen lejött hajóit Dempiernek megtámadták, 's azokat részszerént elsüllyesztvén vagy felgyújtván, más részét elfogták, és a' rajtok volt császári népet mind elölték. — 1621 Tiefenbach Rudolf császári vezér kevés napokig tartott ostromlás után, a' várban volt cseh katonák árulások által megvette. Ugyan az 1621 esztendő Februarius holdnapjában Hainburgban próbált békesség meg nem történhetvén, Dévént ismét kezére akarta Bethlen keríteni, mellyre való nézve Posonból a' Morva mellé nyomult seregével, és ámbár több izben ostromlotta a' várat, de mind annyiszor vissza verettettek a' gyalogjai nagy kárral, azért is, látván hogy semmire sem mehet, Dévén alól seregeivel Holics felé elment. — Helyreállván a' békesség gróf Pálffy Pál palatinus Dévént III. Ferdinand császártól és királytól 1635 királyi adomány mellett örökösen megnyerte, kifizetvén a' Palocsayaknak a' régi zálogos summát, mellyen azok azt a' Keglovichoktól zálogolták el, 's attól az időtől fogva mai napig is a' gróf Pálffy nemzetség birja. — 1683 a' Bécs megvételére ment török sereg egy része a' Dunán általszállott és Dévént megvenni igyekezett, de hamarjában nem boldogulhatván soká ott késni nem akart, 's az ostromot abbahagyva Bécs felé a' többi után elment. 1809 a' znaimi békekötés következtében a' Francziák általvették, 's néhány holdnapokig birták, midőn pedig hazánkból kivonultak, Dévént is oda hagyták. A' mit Sándor István, a' *Sokféle* czimű munkájának VI. Darabjában a' 19 — 24. lapig Dévén eredetéről irt, azt én nem tartván hitelesnek, nem is említettem.

(Folytatása következik.)

A' gályarab.

(V é g e.)

20.

Bertollon már régen meggyógyult. Vidámabb vala, mint különben. Ujra, mint azelőtt, tréfájiba szöv égy nevezett erényábrándozásomat; e' mellett igen gyengéden szerete 's aggódék, hogy olly makacsul vitatám okfőjimet. Ezen okból néha örvendeztetni akarám 's véleményéhez látszám hajlani, és engedék kedvenczképzelmének, hogy minden csak convenienczek játéka földünkön.

Estve a' törvéynap előtt, melly a' szerencsétlenre ítéletet vala mondandó, Bertollonnál mulaték. Vigan valánk; éjjélkor még poharak megett ülénk 's örök baráti hűséget esküvénk egymásnak mind halálíglan.

„Halldsza, Colas!” mondá „ismered e de Sonnes Clementinét?”

Elpirulék. Bor és barátság kivevék belőlem a' szent titkot. Bertollon dévajul nevette 's egymásután kiáltá: „De bolondka te, mennyei erényeddel mindenütt megjáród. Légy valahára okos. Miért nem mondtad meg már régen? Most már jegyessed lehetne! Im', legyen a' tiéd; itt van kezem. Okosság világot hódít, miért ne egy leánykát, egy kevély háznépet? mert, úgy látom, Clementine nem adand kosarat.”

Elragadtatva borulék barátom nyakára. Ah ha megtehetnéd, Bertollon, ha megtehetnéd! Engem boldoggá, istenné tennél.”

Annál jobb. Mert isteni segélyre van szükségem részeciről egy pláncskámhoz. Egy leányka,

mint Clementine — szembetűnőleg hasonlik ő hozzá, mind a' kettőt testvérnek tarthatni — olyan leányka lakik Agdeban. Azt vélitek, bohók, a' jó levegő, vagy kereskedési speculatiók utaztatnak olly gyakran Agdeba. Nem, azt a' leánykát szeretem; szeretem kimondhatatlanul; így még egy asszony sem bájolt meg. Mihelyt nőmtől megszabadulok, azonnal megkérem az agdei Venust. De akkor, Colas ur, élynemü mulatkozásait, mint első hitvesemmel voltak, leendő nőmmel meg nem szenvednem."

„Hogyan, Bertollon?” mondám bámulva, „te szeretsz,? ismét házasodni akarsz?”

Miért nem? Lásd, azt hittem elejente, hogy nőmmel románt játszándol a' legjobb formában; vélttem, hogy valóban szereted, 's ugy áltengedém neked, és ez iránt megegyezénk vala. Épen azt szerettem volna: akkor nem támad annyi lárma Pontius és Pilatus előtt, 's a' méreggel csak nem rosszul járhaték.

„De hogyan, Bertollon, szavaid' nem értem.”

Ebeszélem tehát, bohócska, hogy nóm tavollétében estve holmije közt alattomban kutaték — ne vess csak, látod akkor nem hittem egészen ére nyednek. Azt véltem, hogy panaszos, érdeklő szerelmes levelkéket váltotok egymással. 'S a' kópé, a' sánta Jaques, épen a' lépcsőn jöve le 's nóm szobájából kicsusszanni láta, midőn vele ama' bolond tréfát követtem el. A' buta vakondok ellövele mellett 's tisztelen köszönte.

„Mi tréfát mondasz? Melly csudásan fecsegsz öszvevissza. Jöszte, igyál! Éljen Bertollon!”

Te is, Colas! Emberül vivéd dolgodat. Derék gyerek vagy ám. Félnyire sem szólsz olly ékesen a' törvényszék előtt nóm ellen, ha tudod vala, hogy a' mérget magam kevertem a' cseppek közé.

„Nem, valóban nem, kedves Bertollon.”

'S épen azért cselekvém okosan, hogy elébb meg nem mondám neked. Most már nem árthat.

„Csak nem valál tán bolond, önmagadat megé tetni akarnod?”

Látám, hogy az a' kis izé, nem lehet olly igen veszélyes. Csak azon csudálkozám, hogy mérget találék hitvesemnél. Felirta a' dobaszra. De mit gondolsz, valljon, mi szándéka lehet vele?

„Épen ez a' talány!”

De csinyán tevém? Nemde, Colas? A' következő reggel szédülést szinlék, megizeném hitvesemnek, 's ó maga hozá, mint szokása volt, a' cseppeket. Az orvos is hozzám rendelteté, 's a' méreg ellen munkálni lehet. De csak igen picziny adagot tevék beléje.

„Mit beszélsz, Bertollon? Hiszem nőd ekkép egészen ártatlan?”

'S ép' ez a' legszebb, 's te semmiért meg semmiért a' sebhedésig erőltetéd torkodat. De igyál csak, ez meggyógyit. Ugy e, vakmérész volt tettem? Nóm hinni kénytelen, hogy meg van bűvölve. Mert nem tudja, hogy minden szekrényinek köz kulcsa nálam van.

„De” mondám 's hirtelen kirózanita a' borzalom.

Senkinek se szólj! Halldsza, Colas! egyetlen meghittem vagy, 's látod, rosszul is üthetett volna ki. Siettemben egy üvegy veres liquort dönték el a' gyógyszertartóban 's elfeledém felállítani. Egy szóval, Colas, boldog vagyok. Te is boldog léssz. Esküszöm; azon napon, mellyen Agde Juliával egybekelek, te is inneplended menyegződ Clementinével. De mi bajod? Biz elájulsz? Ne itt a' viz, neked a' Champagnei soha sem esik jól.

Egyik kezével áltkarola, mig a' másikkal poharát nyujtá. Borzadva tolám vissza. Elkábitott, a' mit hallottam vala.

„Menj aludni” mondá.

Elhagyám. Ó kaczagva tántorga utánam.

Az éjféel már régen elmúlt, közel vala a' reggel. Szemeimre nem szála álom. Le sem vetkezém, hanem

hevesen járok fel 's alá szobámban. Melly éj! mit kelle megtudnom? Nem valék még képes, hinni olly gonosztettet, melly ellen a' természet borzakodik. Egy ártatlan erényes asszonyt, ki férjét soha meg nem sértette, fogságba, holtiglani gyalazatba dönteni! Visszaélni barátjával a' pokolbeli gondolat kivitelére 's az ártatlant kinzani keserűbben, mint a' halállal.

Jobban levék, ha azt hívém, hogy Bertollon mind ezek által csak barátságomat akará kisérteni. Mert ha illy szörnyüt cselekedhetik vala, hogyan merészelte, mig él, egy pohár borral érinteni ajkait, holott minden csepp titkát feloldani fenyegeté. Akar gonosztévőnek, akar becsületes embernek hogyan mutatkozhaték szemtelenül egész undokságában?

De hijában ohajtám magamat ámitani. Engem és szerencsétlen nejét érdeklő nyilatkozásai; 's azután, melly örömet áltengedte volna nejét... Ah minden bizonyosnál bizonyosabb vala. Most szürküle előttem korábbi plánjainak homálya. Most jutának eszembe némelly szavai, 's hogy ő mutatott ösvényt Bertollonnéhoz, 's mind kettőnk erényére soha sem akara gyanakodni. És ha magábazárt 's hév karakterét emlité, hihetőleg már akkor készüle gonosz tettet fogni reá. Sajnálá hihetőleg, hogy paráznává nem lettem.

Már reggeledik vala, 's még semmire sem tókéltem el magamat; meg kelle szabadulni az ártatlannak, de megszabadulása végveszte vala jóltévőnek, első, egyetlenegy barátomnak, — szertelenül szerete 's csak e' vevé ki szörnyü vallományát — oda kelle mennem 's elárulnom őt? Ő teremtette szerencsémét; e' kéz, melly számtalan alamisnákat vón tőle, hálátlanul megmérhetetlen mélységbe döntse e! Ah, 's azt, a' kit még most is szereték, az egyetlenegyét, el kelle veszitenem.

Szerencsétlen öszvefűggése a' történeteknek! sohajték, „miért kelle eszközzé lennem, bilincsbe verni az ártatlant, vagy megölni jóltévőmet?”

De az ész parancsolá: „Légy előbb igazságos,

mint kegyes!" Bár mi következék cselekedetünk-
ből, mellyet kötelességkép teszünk — 's bár önma-
gunkat kelljen összevedulunk — semmi sem tartoztasson
ha veszélyben forog az erény. Dőlj vissza szegény-
ségedbe 's járj magányosan és barátlanul a' világon,
csak önállóságodat szabadítsd meg, 's légy nyugodt
lelkismerettel: akkor ugy cselekvél, a' hogy mint
igazságos léleknek cselekedned kelle. Van isten, légy
tisztá, mint ő.

A' politiatisztnek irék, jőne hozzám azonnal,
mivel dolgom sürgető vele. Eljőve. Bertollon szobá-
jába menék, 's a' tiszt kinn marada az ajtónál.

Bertollon még aluvék. Reszketék. Szeretet és
könyör erőt vevének rajtam. „Bertollon!” sohajtám
's megcsokolám őt.

Felébrede. Érdeketlen beszélgetések közt ha-
gyám felvidorulni.

„Mondsza” szólék végre, „hitvesed valóban
ártatlan e? Valóban magad mérgezted meg a' csep-
peket?”

Merőn 's álthatólag tekinte reám 's „Hallgass!”
felelé.

De, Bertollon, e' felelet bizonyítja éjjeli nyi-
latkozásodat. Kérlellek, barátom, nyugtass meg. Tet-
ted e mind azt, vagy csak....

Bertollon felemelkedék 's mondá: „Van tálán
eszed, reménylem, Colas!”

De szólj Bertollon! Ma fogja a' praesidialis tör-
vényszék nődre ítéletét kimondani. Ne hagyd vesz-
ni az ártatlant.

„Megőrültél Colas? Volna kedved, elárulni ba-
rátodat?” Mig ezt mondá vagy inkább rebege, erős
indulatban látám. Igen elhalványodék 's elkékülének
ajkai és merő szemét a' földre szegezé. Mind ezek
bizonyíták, hogy éjjeli mámorában olly dolgokat valla
meg, mellyektől önmaga megrettene, latván, hogy
nálam bátorságban nincsenek.

Válára tevém kezemet 's fülébe sugám: „Bertol-
lon, öltözködjél fel, végy aranyat, a' mennyi elég,
's tavozz' el. A' többiről gondoskodom.

Olly tekintettel, melly halálomat akára jelenteni, kérdé: „Miért?”

„Távozzál, mondom, még ideje!”

„Miért?” visszonzá: tán szándékos... avagy talán már....

„Mindenre, a' mit szeretsz és szent előtted, távozzál, mondom.”

Mig ezt sugom vala nekie, hirtelen felugrék, öltözetlenül futosa a' szobában, mintha keresne. Azt vélem, elfeledé zavarultában, hogy ágya mellett feküsznek ruháji. Mig lehajlám, nekie nyújtani azokat, pisztolylövés esék 's melyemen vér omlék le.

Az ajtó felpattana, a' politiatiszt megijedten jöve be. Bertollon, egyik kezében az elsütött pisztoly, a' másikkban egy más, merőn nézé a' váratlan jelenést.

„Átkozott kutya” kiálta reám, 's dühödve vágá fejemnek az elsütött pisztolyt. Ujra lövés esék. Bertollon agyon lőtte magát. Felém tántorga. Karjaimmal fogám fel. Feje szerte volt zuzva.

Érzékim elenyészének. Földre rogyám 's az orvosok és szolgák kezei közt ébredék fel szobámban. Sebemet bal lapoczkám alatt megvizsgálták, bekötötték, 's nem vala semmi veszély.

22.

Nagy zavarulatban vala minden. Bertollon baráti közül többen állának előttem. Kiki kérdésekkel halmoza.

Megmenekedém tőlök 's mihelyt magamhoz jövék, más ruhába öltözködém, 's gyalog hintót rendelék, a' praesidialis törvényszék palotájába vitetni magamat.

Bertollonnak öngyilkossága azonközben városzerte elterjedt. A' házat számtalan nép vevé körül. Megtudván, hogy a' törvényszékbe megyek, az újvágyó csoport hintómat követé.

A' titkos ülésben kimondták vala már Bertollonnéra az ítéletet. Azon pillanatban, midőn a'

szalába vezeték, hogy a' sokaság jelenlétében hallja meg, én is odaérekzem.

Kérem, hallgassanak ki, mivel fontos felfedezéseket vagyok közlendő. A' szólhatásra engedelmet nyerék. Csend lebege a' nagy szalában, mintha az élet elhagyot volna minden kebelt.

„Birák,” így kezdém, „egykor mint ártatlan vádja állék itt. Most megszabadítani jövök őt, 's méltó diadalt készíteni számára. Elámitott a' környülmények szine, elámitott, visszaélt velem barátom, 's kegyetlenség részese voltam, tudtom nélkül. A' boldogtalan, kire ítéletet akartok mondani, semmi gonosztettet nem követett el!”

Elbeszélém most a' mult éj történetét; elbeszélém Bertollon öngyilkosságát, 's hogy életemtől megfosztani próbát tón. Mellettem álla 's bizonyítá a' politiatiszt és a' sánta Jaques, a' ki emlékezek, hogy Bertollont estve a' megéttetés előtt égő gyergyával látá jöni neje szobájából.

Illy kifejlését az ügynek, mellyben elejente ellenfeletem, Menard-t, olly fényesen meggyőztem, 's a' melly hiremet az egész országban megalaptandó vala, senki sem várá. Beszédem közben bámulat és irtózásfestekezék a' körülálló ezerek arczain. Midőn elhallgaték, zugás támada 's a' zugás hangos tombolássá lón. A' nép rajongó örömmel kiáltá nevemet, 's könnyek áztaták a' körülálló szemeit.

A' szalában felbomlék a' rend. Bertollonné ájultan rogyék le az őt körülvevők üdvözleti között. A' tartomány aligazgatója, marsal Montreval egyik rokona, kit történet, ujjagy e ma a' törvényszalába vezeté, leszála magas székeről 's nyilvánosan megölele. Menard példáját követé a' fellelkesült nép örömjaja között.

Bertollonnéhoz vezettedém magamat. Térdeim öszveroskadának. Erőtlenül rogyám le előtte, 's kezeire nyomám nedves szemeimet.

„Megbocsáthat e?” rebegém.

Kimondhatatlan szcrelemmel, mennyei mosollyal néze le reám.

„Alamontade!” sohajtá halkkal, többi szavait könnyek akaszták el.

Az ülést végezni kelle. A' birák megölelének. Hijában kívánék visszamenni Bertollonnéhoz. A' tolongás igen nagy vala. Az emberek sűrű sokasága között, melly tisztelkedésekkel halmozva, vezetének le a' palota lépcsőjin.

Midőn a' gyalog hintóba akarék lépni, egy fiatal, jólöltözött férfi szólita meg.

„Lehetetlen” mondá, „lehetetlen kellemes érzéssel azon házba lépnie, uram, melly még az öngyilkos testének szolgál szálásul 's. Kegyedet a' szörnyü történetekre emlékezni kinszeriti. Tiszteljen meg Kegyed, kérem, legalább egy ideig szívesen láthatnom Kegyedet házamnál.

Ezen hívás, olly szivességgel, váratlanul ére. Az ifju férfinak szemeiben ragyogának még a' könnyek. Olly hévvel kére, hogy lehetetlen vala már nem hajlanom. Örömös hálával szoritá meg kezemet, parancsot ada a' hintóvivőknek 's eltűnék.

Szüntelen a' nép örömkialtásától kísérve az utszákon, végre, de igen lassan, elérém ismeretlen barátom házát. Csak azt vevém észre, hogy Bertollon házának szomszedságában, 's azon utszában vala, hol Clementine lakék, a' mi, bár megzavarodva 's elkábulva valék, nem vala kedvetlen felfedezés.

A' ház belsejében a' lépcsőknél nyiták meg a' hintót. A' nyájas ismeretlen már várakozék réam. Nagy, pompás épületben látám magamat, két szolgálate vezet fel a' márványlépcsőkön.

23.

Minden, a' mi szörnyü 's kellemes az emberi életben, azon nap órájnak szük térében öszvetorult számomra.

Megnyilék egy szárnyajtó. Nehány asszonyságok jövének előmbe. A' legöregebbik megszólita: „Nagyon leköteleze, öcsém, hogy azon tisztelethez juttatott, az ártatlanság nemes megmentőjét lakombau láthatnom.

Ki festi zavarultomat! de Sonnes asszony vala; 's Clementine anyja megül lépék elő. Visszonozni akarek valamit a' mondott nyájaskodásokra; de igen lankadt valék. Vérvesztem reggel, szomorun virrasztott éj után, és a' legkülönbnemü 's leghevesebb érzemények változása, mellyek eddiglen dulának, egészen kimeríték erőmet. Clementine megjelenése eltünteté lelkemet. Csak őt látám és szótalán őt, inig alakok és színek haldokló szemem előtt zavaros homállyá öszve nem folyának.

Több hétig ágyban és szobában kelle maradnom. Sebem fájdalmival láz egyesült vala. Az ifju de Sonnes ur soha el nem hagyta. Keves holmimet idehozattá Bertollon házából — a' hárfát is. De a' koszoru hibázék, nem tudták, milly becse volt előttem.

Azalatt Bertollonné szabadon mondaték. De Sonnes ur elbeszélé, hogy a' szép boldogtalan azonnal elutazott Montpellierből 's egy messze klastromba költözött. Egyszersmind áltada egy levelet, melly nekem jött vala, de Sonnes asszonyhoz utasítatva.

„Hihetőleg szabadítójának teszi Bertollonné köszönetét,” mondá.

Altvevém a' levelet reszketeg kezekkel. Mihelyt magam valék, elolvastam. Azolta kedvező 's balsorsomban mindig velem volt.

Im itt van.

St. G** apátsága V-ban Maj. 11. 1702.

„Éljen boldogul, Alamontade! Ezen sorok, elsők, mellyeket férfinak írok, utolsók is lesznek. A' nagy világ viharos életét elhagytam; szent falak ünnepeley csende fog körül; könnyen megváltam mindentől, a' mi kedves és elkerülhetetlen volt egykor; a' világból semmit sem vittem magammal, csak azon sebeket, mellyeket rajtam ejtett vala.

„Ah vajha e' sebeket 's emléktehetségemet is ott kinn hagyhattam volna! De nekem maradtak, hogy utolsó barátomat, a' halált, kecsesebbé tegyék.

„Éltem virágában fekete özvegyi fátyol leng körül, a' világnak gyászt mutatok általa, mellyet nem érzek; 's más gyászt rejtek el, melly szertedul.

„Igen, Alamontade, nem pirulok, még most, e' szent helyen is, megvallani, a' mit nem titkolhaték el Kegyed előtt, hogy szeretem. Kegyed tudta, tudja — ah 's gyilkot ránthata Kegyed azon sziv ellen, melly e' földön csak Kegyedért vere. Ah ember! Kegyed megcsalt engem. Engem soha sem szeretett. Nem hogy férjem akara a' legfeketébb gonosztettért lakoltatni, busított meg — nem, hogy Alamontade vétkesnek tarthata, vádommá leheté, ő, kiért örömet haltam volna, az tépte széljel éltém gyökeit.

„De nem! Semmi szemrehányás nemes! drága 's még mindig szeretett férfit; te vétlen valál. Elámitott a' szin, 's a' barátság és igazságnak áldozád fel vonzódásodat. Legfelebb boldogtalan csak, de hálátlan lenni nem akarál. Érzem, más neje nek téged szeretni nem vala szabad, 's én vétkes szerelmemmel tiszta szivedre méltó soha sem valék.

„Mindig érzem, és mindig harczolék igen gyenge erőmmel szenvedélyem ellen. Nyomorubb lény nem vala, mint én, 's minden tekinteted, minden csókok örökitik bennem a' lángot, mellynek elaludni kellett volna alattok. A' kétségbeesés egy néma pillantatjában jobbnak tartám haláloamat a' veszélynél, melly erényem' fenyegeté. Akkor hozatám a' mérget. Magamnak szántam, mivel hevesen szerettelek. Itt, ember, itt a' titok mellyet szemérem tilta kivallanom kinzatim között. Ah, bal sors hozója, 's neked kelle a' birák előtt kérdést tenni ez iránt.

„Engem soha sem szeretted. Eltávozásom soha sem busítand. Önmagamát ámitottam el, és szenvednem kell szivem magaadásaért. Sajnál a' világ, de vigasztalás nélkül hagy e' sajnálat, 's a' te szánozkodásod is, ah barátom, csak keseritheti, enyhítés helyett, fájdalomat.

„Itt e' klastrom falai közt látom rövid vándorutamnak célját. A' zoldog*) cellám rostélyablaka előtt árnyait hinti azon kis helyre, melly sirhalomat kepzendő. Imé vigasztalásom.

*) Zoldog hársfa.

„Ah, melly szomorú, illy egyedül állni a' világban. 'S én egyedül vagyok, mert senki sem szeret. Barátnéjim elfeledtenek már vidám köreikben, siralmaim nem haborítják vigalmaikat. Elvirágozom, mint a' magányos virág a' hegyben, nem ismerve és látatlanul; nem ada 's nem vőn semmi örömet, enyészete nem hagyja nyomát maga után.

„És te, a' kit egyedül szerettem, vedd e' sorokat, bucsulevelünket. Haldokló szív sugalá e' szavakat, haldokló kéz írja le — csak kötelességemet teljesítem. Válaszod ne szakassza félbe nyugalmaimat. Semmi levelet nem fogadok el, 's látni sem kívánlak. Könyörögni fogok az istennek boldogságodért; neked szentelem utolsó sohajtásomat, 's reád gondoltomban kísérend a' halál jobb életbe által

Bertollon Amalia.”

'S én a' nemeslelkűt többé nem látám. Erényével szívében elenyészék. Soha el nem feledém őt. Gyakran megsiratám emlékezetét.

24.

Azonközben de Sonnes asszony és Clementine, betegségem alatt, gyakran meglátogatának. Nem mint idegen-, de mint testvér- vagy vérrokonnal bánának velem.

De Sonnesné igen nemes asszony vala, élénk szellemű 's nevelése finom. Nem magáért, hanem másokért látszék élni. Mindig csak azon igyekezővén hogy másoknak örömet tegyen, másoknak szolgáljon, saját jóltévőjinek tekintetét tudá adni nekik, kik általa boldogíttatni meg nem vetették. Szeretete a' hálának színét viselé.

'S reá egészen méltó vala Clementine, disze nemének. Lénye vétlen ártatlanság 's örök vidámság vala. Senki sem közeledheték hozzá, hogy ne szeretne volna. Illy szépnek soha nem láttam, nem hittem. Mosolya lelkesite, tekintete csak lélekhez szóla; viseletének kecase ideális vala. Minden barátnéjítól annyi szeretetre-méltóság különbözteté, hogy

mindig csak ő csudáltaték. 'S ő vala mind közöttök a' legalázatosb; saját elsősegeiről semmit sem tuda 's elragadtaték, ha másokban látá azokat. Fogadni lehete, hogy tükörben még nem nézte magát.

Miolta házokban valék, hárfán nem játszék többé; félénkebb is vala, mint azelőtt a' távolban; ritkábban is jöve hozzám, mint egyéb házbeliek; kevesbet is szóla velem mint mással, még is legbuzgóbban gondoskodék rólam; még is ő leste legszorgalmasabban legkisebb kívánatimat; és szemeiben barátság mosolyga nekem.

Mig így meggyőzhetetlen szenvedéllyé növe szerelmem, világosbakká levének előttem az ezer akadályok is, mellyek eltüntetéék reményemet, általa boldogulnom valaha. Szegény valék, 's jó hirnél egyebem nem vala, és minden jók bizodalmánál. Melly keves ez a' nagy világban. Bertollon ügye által olly tekintetet nyerék ugyan, hogy védenczeim napról napra nevedékének; de milly sokáig kelle dolgoznom, mig olly vagyonhoz juthatok, mellyel Clementinéhez közeledni bátorokdbassam.

'S naponként látám a' dicső teremtést, szobájában, kertében, majd magányosan, majd társaságokban. Ah, ő tudhatá, melly igen szeretém! Hallgatásom és beszédeim, jöttöm és mentem meg annyiszor elámulák szívemet.

Mindig szorongóbb, mindig nyugtalanabb levék napról napra. Nem maradt egyéb, mint eltávoznom tőle, hogy névtelenül szerencsétlen ne legyek. Hamar eltökélém magamat a' kivitelre, házat bérlék ki, 's felfedezém de Sonnes urnak szándékomat.

Ő 's nagynénje hijában ellenzék; ingatlanul kiállám ohajtásikat, kérelmeiket. Csak Clementine nem jöve, nem kére; de komolyabb lón, 's, a' mint észrevevém, szomorubb.

„Igen kegyetlen!” szóla egykor hozzám de Sonnesné: „Mit vétettünk Kegyednek, hogy olly sanyarul akar büntetni? Magával viszi egyébkint boldog házunk nyugalmit. Mindnyájan szeretjük. Ne hagyjon el bennünket, kérlelem Kegyedet.”

Minden okok, mellyeket eltávozásom igazlására előhozhaték, nem valának elegendők, de Sonnesnét megnyugtadni. Az egyetlent és legfontosabbat nem vala szabad kimondanom. Vonakodásimban nem láta egyebet zábolátlan makacsságnál.

„Legyen!” monda végre „hódolnunk kell tehát akarátjának. Egykedvűbben néz Kegyed bennünket, mintsem hívők. Miért nincs adva minden embernek a' barátságot soha mélyebben nem gyökeztetni szívében, mint szükséges, 's kitéphetni minden órában fájdalom nélkül? — Clementine épen ezért egykor boldogtalan lesz. Reszketek, hogy megbetegszik.”

E' szavak keményen érének. Elhalványodám és reszketék. „Clementine!” rebegém „megbetegedjék?”

„Jőjön velem szobámba” mondá de Sonnesné, nem gyanítván, mi történik keblemben.

Menénk. Megnyitá az ajtót 's mondá leányának: „Nem akar. Beszélj te reá!” Magam maradék 's közeledém Clementinéhez.

Ah azon képe a' szép busongásnak! soha sem alszik ki emlékemben. A' végtelen nyomoruság iszonyai, mellyek idegen világrészeken környezének, báját és életét el nem torölheték. Ott üle egyszerű házi ruhában, kecsesen, mint Éden gyermeke, 's a' kékeleg hervadó virága függe hajfürtjei felett az egyszerű fátyol között, melly körülengé, mintha annak volna jele, mire legnagyobb szüksége vala, az álomnak — nyugalomnak.

'S midőn hozzá menék, feltekinte, 's könnyek közt mosolyának reám nyájas szemei. Kezén fogám, letérdelék előtte 's „Clementine!” sohajtám.

Hallgata 's nem mosolyga többé.

„Kegyed is akarja, hogy maradjak? Parancsoljon, én örömost engedelmeskedem, ha még boldogtalanabb leendnék is.”

„Még boldogtalanabb?” viszonzá, 's kérdve tekinte reám: „Boldogtalan tehát minálunk?”

Azt nem tudja! Kegyed csak boldogságot akar terjeszteni maga körül. De, Clementine, korán a' mennyhez szoktata. Ha csak ugyan egykor, előbb vagy

utóbb — mind ezt, társaságot — elkellene vesztenem, Clementine — 's még is jöhetne idő — hogyan volnék akkor? mondám, 's hangosandobogó szívemhez vonám kezét.

„Ne váljék el soha tőlünk, 's egymást nem veszítjük el” felelé.

„Adná az ég, hogy soha ne kellene elválnom Kegyedtől csak a' halálban!” így kiálték fel.

Az égre tekintve, sohajta, reám borula, 's arczárol egy forró csepp esék kezemre.

„Kétkedik barátságom tartóssága felől?” kérdé.

Van e jusom barátságára Clementine? 's e' szép szív, ah, nem lesz e kénytelen egykor hevesebben dobogni másért, mint érettem? 'S akkor, Clementine, akkor.

„Soha Alamontade!” felelé 's felkele és elfordula gyenge pirossal elöntött arczával. Felkelék. Kimondhatatlan kéj mámorita meg. Ölembe vonám. Keblén szép érzelmek vihara dulonga. Tekintetében olvasám az édes szót, mellyet ajkai nem merének kimondani.

Lelkeink rokonulának 's az örök szövetséget megköték. Eskünk reszkető sohaj vala. A' világ, mint árnyék, szétlengve körülünk. A' csókban éltet életért cserélénk.

Ah melly üdvet adott a' világ végtelen urának keze, még a' pornak is, 's melly édessé tette a' lélek sorsát, hogy ez a' földivel rokonul.

És midőn felébredénk a' szent mámorból, 's én Clementine nevét, ő az enyimet rebegheté, köröskörül elváltozott vala a' természet, és semmi sem vala az előbbi világ. Ünnepeyebben diszlék minden és szebben; a' holt szoba templomhoz hasonlék, 's kedves szellem szóla mindenből a' festéstől a' szönyegig. 'S az ágak zugcsálása a' kertből jelentéssel teljes vala 's a' lombok enyelgő árnyában titkos kedves értelem lakozék.

„Itt maradok” kiáltám.

„És örökre” adá szavaimhoz Clementine.

De Sonnesnét néhány óra múlva látám ezután. Néma félelem ragáda meg. Mosolygva jött előmbe 's mondá: „Mit tett Clementinéből? A' leányka fellelkesült, versekben szól; nem jár már, de lebeg, mint szárnyakon! — 'S hogyan Alamontade, miért pirul? — Köszönöm Kegyednek — de, hogyan köszönjem?”

Ezt mondván, áltkaróla és megcsókola.

„Kegyed jó ember!” folytata: „Tudám titkos okait, miért akara elhagyni bennünket.?”

Nagy zavaromban szót sem viszonzozhaték.

„Elég különös 's végre csak ugyan találtam volna el. Kegyed akar mindig a' finomabb lenni, Alamontade, 's mindig az, de ez egyszer nem. Azt hiszi, nem vettem észre, hogy Clementinét szereté? Miért akarja titkolni, 's előttem, kedvese anyja előtt?”

„Asszonyom,” — — rebegém mindig zavartabban.

„Szeretné még most is titkolni, ha lehetne!” mondá tréfás hangon. „Mellettetek állék, midőn boldogságtok teljében az egész világot 's engem nem látatok; érzém azonnal, hogy kézfogástokban elkerülhettek, Leányom szereti Kegyedet — tegye boldoggá, 's akkor én is boldog vagyok.”

Melly asszony! Lábaihoz borulék 's esókolám kegyes kezét, a' nélkül hogy csak egyet szólhattam volna.

„Nem ugy!” mondá: „A' fiu nem térdel anyja előtt.”

Asszonyom! többet ad, mint a' legmerészebb remény — —

„Semmit sem adok” viszonzá: „semmit, kedves, Kegyed adja vissza nyugalunkat. Anya vagyok ugyan, de nem parancsolhatok leányom szívével. Clementine régebb olta ismeri Kegyedet, mint én. Kegyed miatt némelly kezét megvete már. Reménye csak Kegyedet várá. Clementine szerencsáját megerősíteni az én kötelességem. Kegyed' immár közelebb ismerem 's áldom Clementine választását.

„Soknál több” kiáltám: „Igaz, szándékom vala, egykor, ha elég vagyont — szegény vagyok, asszonyom —”

„Mi dolga itt a' vagyonnak?” felelé a' nemeslelkű asszony: „Tisztesen élhet, és Clementine, azonkívül is gazdag, az én örökösöm. Élég gondok nem sanyargathatnak benneteket, 's ha egy igen bal sors megfosztana mindentől, szűkebben élhettek. Kegyed tudományos, munkás és becsületes férfi: így nem lehet bajotok.”

Hijába tevék különféle ellenvetéseket. De az asszony fennebb állt, hogyszem érzette volna sulyokat.

„Nem, uram,” mondá, „hogy Clementinét tekintet nélkül a' gazdagságára szereté, igen jól tudtam. 'S valóban a' leánykának elég belső érdeme van hogy önmagáért szerettesék. Így a' Kegyed gyengéd érzete, kedves, meg nem sértetik. Ha kérheté 's elveheté Clementine szívét, valóban, ne piruljon tehát, ha gazdag menyasszony ajándékot hoz. Azon szív, mellyen uralkodik Kegyed, többet ér, mint a' nyomoru pénz, melly, mint a' soknál több, előtt félemlik Kegyed. Leányom nem lehet boldogabbá ha millióhoz megy, mellyhez szeretetlen fér van csatolva; csak a' szellem, nemes érzés, hü szerelem 's a' kedves gondossága körülte teheti azzá.

„És?” — — mondá Clementine, kecses ártatlanságában lejtven be, 's kezemen fogá, 's nyájasan néze nemeslelkű anyjának szemébe.

„Jól választottál!” mondá de Sonnesné 's megölele mind kettőnket: „Mindig többet gondoskodik anyád boldogsága, mint magad iránt.”

26.

Clementine jegyesem lón. Az egész háznép kezén hordoza, 's szeretett fiu gyanánt tekintetem. Az egész város tisztele. Elértem vala legfennebb czélotmat, 's untató leendnék, ha festeni akarnám örömmim különbféleségét.

Londonból levelek érkezének marsall Montreval-

hoz, mint tartományi helytartóhoz, megholt atyám számára, szembetűnő örökséggel együtt, melyet Nyugotindiában kimult testvére hagyta nekie. Nehány napra Nismesbe sieték a' marsallhoz parancsa következésében. Ő csak a' londoni bankász levelét mutatta meg 's a' testamentom másolatját, egyéb tudósítást nem adhatván. A' vagyon már kiadatott vala a' párisi bankhoz intézett utasításoknál fogva a' langvedoci kormánynak, 's én magam valék az örökös. Ez évenként négy ezer livrenyi jövedelemhez juttata.

Noha tudám, hogy nagybátyáim egyike még ifju korában Amerikába ment vala, honnan azután soha többé nem vevénk hírt, még is alig hihetém, hogy olly nagy vagyont takaríthatott volna öszve. Azon homály maga, melly a' londoni tudósításban némelly tudni méltó dolgokon boronga, gyanut gerjeszte bennem ezen meglepő gazdagság iránt, legalább a' mennyiben örökség vala, ambár mint ajándék igen nagyonak tetszék. 'S valóban irék is valamint a' londoni bankásznak ugy szinte azon amerikai tartomány felsőségének, mellyben nagybátyámnak kelle meghalnia. De többet soha sem fedeztem fel, mint a' mennyit már tudék. Azon gondolatot mindazáltal ki nem verhetém fejemből, hogy ezen örökségnél Bertollonné nagyobb szerepet játszott vala, mint nagybátyám.

Marsall Montreval szinte kedvetlenül látszék venni fontolgatásimat. „Használja kételmetlen tulajdonát, 's mondasson néhány misét nagybátyjáért” mondá, „'s vagyonával ne éljen egészen munkátlanul, jöjön hozzám 's fogadja el az első helyet a' gouvernement irnokházában. De kénytelen vagyok egyet kikötni, váramon kívül sehol sem lakhatik. Minden nap kell látnom Kegyedet. Foglalatosságim számosságak; 's tanácsát nagyra becsülöm.”

Megköszöném a' marsallnak ezen tisztelő kegyeit. Csak egy kis időt kérek a' meggondolásra, elfogadjám e azon hivatalt, mellyre tudományom elégtelen vala. A' marsall udvariságokkal halmoza, 's nyájas fenyegetésekkel bocsáta el magától, ha

mindjárt el nem tökélem magamat, beteljesíteni kívánatit.

Étiennet, jó öreg nagybátyámat, magán kívül ragadá az öröm, midőn a' marsall ajánlatját megmondám nekie.

„Midőn vászonkámzsádban 's faczipódben jövéel hozzám mint fiu” mondá, „ah Colas, 's előttem állál szegénységedben és szívemet érdekléd: ugy tetszék, mintha a' lélek belső szavát hallanám, melly azt parancsolá, hogy fogadjalak örökbe, mert egykor a' protestansok őrangyala leendsz. Lásd, Colas, az ur nagyot tett veled. Immost ismét azon helyen állasz a' szegény molnárházban, 's tisztelt, tudós és gazdag férfi vagy. Ne vonakodjál tovább, elfogadni a' marsall ajánlatját. Nem az ő, nem, az isten akarja az.

Nagybátyám, a' szeretetreméltó háznép, mellynek körében csak egy leány hibázék, a' ki férhez ment vala, 's minden baráti, kik mindnyájan titkos protestansok valának, nem szünének meg, hathatólag előnbe terjesztteni a' dolgot. Félnyire meg kelle igérenem, elfogadom a' hivatalt. Előbb még Clementine 's anyja véleményét akarám megtudni.

De mind a' ketten, mihelyt kinyilatkoztatám a' marsall ajánlatját, azon valának, ne szalasszam el az alkalmat, melly nagyobb kört nyitand hatásonnak.

„'S mi Nismesbe kísérendjük” mondá Clementine: „Ismeri még az amphitheatrumot és Albertas házát? De a' marsallnál lakni? Nem azt tagadjá meg tőle kegyesen.”

'S így történék. Együtt utazánk Nismesbe. Elkezdém tisztemet, 's Clementine karjain pihenék dolgaim után.

27.

Gazdagság, tekintet 's hatásom a' provincia ügyeire olly szerencsére juttatnak, mellynél szebbet álmódni nem lehet. Barátság és szerelem lelkesitének.

Akkori éltém abrázában csaknem sok napfény vala, 's árnyék keves, 's minden világos rózsaszínü egyformasággá lón.

Clementine nagyatyja halála nemzetségi gyászt ada, 's az illendőség kedvéért fél évvel tovább haladt egybekelésünk. E' meg nem busithata. Minden nap egymáséi valánk, 's a' világon semmi sem választhata el bennünket.

Marsall Montreval az első hónapokban kijelelt kegygel viseltetek irántam. De soha sem vehetém reá magamat, meghitt lenni hozzá, vagy kegyes indulatit csak valamennyire szivességgel viszonzni. Az ő nyájas lénye olly szörnyü valamivel bira, mosolya mindég fenyegetést mutata. Okos és helyes látásu férfi vala; de még is bal vélemények borongák körül. Mindenféle hajdani kicsapongási miatt elerőtlenülve, beteges vala, a' halált rettegé, képzelmek gyötörék és gyanakodás. Nem vevé lelkére, gonosz önkényüéseket elkövetni, sanyaruvá lenni a' kegyetlenségig, némelly férfi javát szeszélyének feláldozni. A' mellett igen vallásos vala. Ritkán mosolya, többnyire komoly vala és hideg, 's nyugalmas magatartásában olly parancsoló valami feküvék. Mennél közelebből ismerém meg a' marsallt, annál inkább idegenedém tőle.

A' nismesi protestansok engem mint fejeket 's védeket nézének. Kicsapongó tisztelkedéssel valának irántam, minek lehetetlen vala a' marsallban gyanut nem gerjeszteni, ha kevesbé volt volna is gyanakodó. Beszédekben 's tettekben merészbek levének. Többször eszközlék bocsánatot a' marsalltól gondatlanságoknak. De intetés helyett illy egyes esetek által, rajongások a' gyakori harczban uldözőjikkal 's allatomos bizakodásokban oltalmamra még nevedék. Hijába terjesztém elejékbe a' veszélyt, mellynek vakmerészen indulának.

„Nem,” mondá nagybátyám, Etienne, „nem, hol az isten, nincs ott veszély. Ah Colasom, ne félj az emberekől, mert az ur veled. 'S a' ki engem vall emberek előtt, azt én is vallom, mondja a' világudvözítő.”

„Csak nem eretnek tán Kegyed?” kérde egykor a' marsall szuró tekintettel, midőn ismét a' protestansok mellett kelle szólanom. Kérelmem' megtagadá, 's azolta tartózkodóbb lőn irántam.

Eszrevevém, mi keves jót teheték a' jelen viszonyokban, 's jelenlétemnek Nismesben, hivatalomnak 's az ábránynak befolyásomról ellenben mi veszélyesnek kelle lenni Calvin követőjire nézve, kik igen nagy bizodalommal támaszkodának reám. E' miatt eltökélém magamat, elbocsáttatásomat kérni. Csak de Sonnesné 's Clementine kérelmei tartóztatának a' télen által. A' marsall Montpellierben vala, 's távolléte boldogabbá tőn ugyan, de a' protestansokat mindig merészbekké.

Az 1703-ik évi virágvasárnap vala. A' marsall, ki nem rég tért vala vissza Montpellierből, ünnepi vendégletre hivata magához. Nem valék jól, de még is szándékozám elmenni.

„'S holnap elbocsáttatásom kérem” mondám reggel Clementinének mosolygva, „bár mit szólnon anyád, holnap megteszem! 'S akkor Clementine?” — —

„'S akkor? — — —” kérdé.

„Nem halasszuk tovább egybekelésünket. Illendőséggel örülhetünk immár, mert ma olta letevéd gyászruhájidat. Nőm léssz tehát egy hét mulva.”

Elpirula 's rebegé: „Egy hét mulva?” 's fejét melyemre tevé.

„'S akkor” — folytatám, „akkor elindulunk, el a' szomoru Nismesből 's az uj mezei jószágra Montpellier mellett. Jó a' kikelet ékeivel, a' nyílt természetben kell azt töltenünk.”

Igy határoztuk el 's megerősítettük egy csókkal.

Akkor elhivának tőle. Kimenék. Nagybátyám, Etienne, jött vala el 's engem egy titkos szóra kívána szobámba.

„Colas” mondá, „ma virágvasárnap, velem kell jőnöd.”

„Lehetetlen” felelém, „mert a' marsallhoz vagyok meghíva ebédre.”

„S én” mondá ünnepély hangon, „s én az ur vacsorához hilak meg. — Nem fog ott velünk semmi nagy a' földnek ülni. Mi a' Jesus nevében gyülekeztünk öszve, 's ő köztünk leszen. Mi mindnyájan, néhány százan, nő — 's gyermekestül, ma reggel ünnepeljük az urvacsorát malmomban, a' Karmeliták kapuja mellett.”

Megrettenék.

„Melly vakmerészség!” kiáltám, „nem tudják, hogy Nismesben van a' marsall?”

„Tudjuk 's a' mindenható isten is itt van.”

Készakarva szándékoztok nyomoruságnak, börtönnek indulni? A' törvény legkeményebb tilalma minden efféle gyülekezeten. Halállal fenyeget.

„Melly törvény? A' halandó király törvénye? Inkább istennek engedelmeskedjél, mint embernek.”

Igy oszlatá el nagybátyám minden ellenvetésemet bibliai közmondásokkal; mennél inkább áltlátam efféle öszvejüvetek tilalmát és veszélyét, mennél elevenebben festém nekie lehető következéseiket, annál hevesebb lón nagybátyám.

„Midőn elárultáték Jesus” mondá, „'s az áruló mellette álla, 's midőn megtudá, hogy őt elfogni készülnek, e Colas, a' bizonyos halál félelmeitől szorongattatva rendelé a' szent vacsorát. — 'S mi, mi Jesus tanítványi akarunk lenni, 's rettegünk. Nem, soha; 's ha az egész pokol fegyverben állana, nem remegtetne.”

Nagybátyámat más szándéokra nem leheté birnom. Haragban hagyá el.

Visszatérék Clementinéhez. Láta nagybátyámat 's haragját minden vonatiban. Okát kérdé, nem mérém felfedezni nekie. Ártatlan enyelgési közt eltünek lassanként félelmem és nyugtalanságom. Elbeszélé, hogy anyja minden kíváнатimnak enged. E' még vidámbbá tón. Clementine keblén ábrándozám a' csendes jövődő boldogságáról. Elválva az emberek-és szenvedélyes ösztöneiktől, egyedül, a' virág-

zó természetben ifju nőm keblén a' szerelem, barátság- és tudományoknak akarék élni.

Melly boldogok valánk mind a' ketten azon pillantásban! „Ah Clementine!” mondám: „hogy másokkal jót tehesünk, nem kell királyszék, csak akarat. Nagyok lehetünk a' kicsi, szembetűnetlen hatáskörben is. Együtt látogatjuk majd a' szegények kunyhóit. Én újra védem a' félreismert ártatlanságot, 's megjutalmaz csókod, ha valami jót tettem. Könyvtárunk kimeríthetethen gazdagságot nyújt a' léleknek. Este saját ligetünk árnyaiban két irigytelen lélek boldogságát zengendik hárfájink. Asztalunknál szegények evendnek; 's a' vigasztaltak lesznek társalkodójink. Tudom, Clementine, nem vágyandunk vissza e' palota hideg fényéhez. 'S egykor — ah Clementine, — már a' gondolatra is kéj remeg keresztül — egykor Clementine, anya léssz — anya — ah Clementine — —. Héví csókjai, félbeszakaszták szavaim', de nem álmodom repültét. Gyengéden ölelve általa, szívére ringva, sejtések között reszketénk mind a' ketten.

Akkor egy szolga jöve be, halványan mint a' fal 's lélektelenül.

„Mi bajod?” kérdém.

„Uram” rebege „a' calvinisták kinn a' Karmelítakapunál; Etienne ur malmában tilos istentisztelet — —.”

Nagyon megijedék. El vala árulva.

„'S tovább?” kiáltám.

„A' malmot dragonyosok vették körül. Mindnyájan fogva vannak ott benn. Gondolja meg, uram, a' marsall személyesen ott van. A' prédikátor 's egyebek az eretnekek közül, az ablakon akarának kimenekedni; a' marsall intett, 's tüzet adának a' dragonyosok.

„Tüzet adának?” kiáltam „elesett valaki?”

„Négyen fekszenek halva” viszonzá a' szolga.

További kérdés nélkül botom 's kalapomért nyulék. Clementine könnyezék 's reszketete. Nem akara elbocsátani magától. Halavány vala. Nem szólhata 's néma szorongásban függe nyakamon.

De Sonnesné megjelenék. Elbeszélém neki a' szörnyü esetet 's megmondám szándékomat, hogy odasietek, enyhültre birni a' marsall keménységét. Dicséré szándékom'; maga kére, haladék nélkül repüljek, 's nyugasztalá Clementinét.

Menék, az ajtónál visszatekinték még egyszer Clementinére; halványan 's reszketni látám anyja ölében. Visszamenék, megcsókolám holt ajkát, 's elsieték.

29.

A' kapu elejébe jövék. Tolongva nyomulék a' nagy számmal tóduló nép között, melly égő ujjával, borzadva és orülve és várva szájonga, főfónél.

Hideg iszonnal látám a' sokaság felett kinyulni csillámló fegyvereit a' dragonyosoknak, kik hármassal állanak kedves nagybátyám malma körül. Fenneben mindeneknél, paripáján, körülvétetve néhány főuraktól, látám marsall Montrevault. Komolyan 's gondolatokba merültnek tetszék.

„Kegyelmes uram!” kiálték, midőn elérém.

Megfordula, rám néze 's mankóbotjával a' malomra mutatván, monda: „A' nyomoruk! most rajta értem!”

„Mit szándekozik cselekedni, kegyelmes uram?” kérdém.

„Azt fontolom” viszonzá, „már negyedórája.”

„Igaz, kegyelmes uram!” kiáltám, „ezen megvakított emberek álthágták a' törvényt; de valóban, méltóbbak a' megvetésre, mint Kegyelmed haragjára. Legyen nagylelkü Kegyelmed, 's az eltévedtek bánkodva borulnak lábaihoz, és soha — —

„Mi?” szóla közbe a' marsall, „ezen emberek meg nem téríthetők. Lázadók ők, dühös, vakmerész lázadók. Tenyésztessem e' az átkozott konkolyt, mig ismét Mihályéjt*) készítsen?”

*) Az 1587-ik évi Mihály utáni éj, mellyben a' reformatusok Nismesben nagy öldöklést vittének végbe. Mihályéjnek — Michelade — neveztetik.

Nem, kegyelmes uram!" mondám 's könyörgve ragadám meg a' marsall lefüggő kezét. „Kegyelled igazságosb, hogysem ama boldogtalanoknak szamitná azon irtoztató tettet, melly csak nem másfél század előtt történt.”

„Ideje, sanyaru példát adni,” mondá a' marsall, a' ki eddig eltökéletlenül állá. Visszahuzá kezét, néhány lépésnyit előlovagla, 's a' nélkül hogy figyelne reám, fenn hangon kiáltá: „Tüzet a' malomra!”

Félig merevedten tántorgék utána. Paripája fékébe ragaszkodám: 's kiáltam: „Az istenért! könyörület! könyörület!

„El innen” mondá, 's bösz tekintetet vete reám, felemelé botját, mintha ütni akarna rám. Elbocsátám a' lovat 's térdre esém a' jégshivü sátány előtt 's kiáltam: „Könyörület!”

Hallám a' lángok robogását szitegését, és sűrű füstborukat láték torolni a' malom héja felett és hallám a' bezártak jajongásait. Ismét felugram 's körülkulcsolám a' marsall térdeit. Isten tudja, mit kiálték neki, kérék őt szorongásomban. De ő nem hallgata, nem vala emberérzelme. A' jámbor tigris csak az égő malomra néze.

Szavám csak hamar elenyészék a' vad zaj, a' halálnak áldozottak panaszló kiáltása, a' fegyverek durogása közt. Mi a' lángokból kimenekedni törekvék, földre teríték a' dragonyosok golyóbisai.

Felkapám magam, 's a' malomnak rohanék. Azon pillantatban egy leányka veté le magát az ablakon. Felfogám. Antonia vala, nagybátyám legifjabbik leánya.

„Megmentettelek, Antonia!” mondám 's a' füstön egy fegyvertüzön keresztül vivém a' szegény teremtést, 's tudtom nélkül a' marsallhoz jövék.

„Ah kutya” kiáltá a' marsall, „mondám mindig, hogy azok egyike!” Nem tudám, hogy felőlem beszélt.

„Le vele!” orditá újra. Két dragonyos kiragadá karjaim közül a' holt leánykát, 's a' földön lábaimnál agyon lövék az ártatlan teremtést a' hóhérok.

„Igy az istenfeledt eretnekekkel!” mondá egész nyugalommal a' marsall megettem.

„Ah, undok szörnyeteg! Hogyan adsz számot ezen tettedről a' te 's mi királyunknak, a' te 's mi istenünknek?” kiáltám nekie tajtékozva.

Felém ugrata, főbe üte a' bottal 's letipra lovával. Azt hívém kábultomban, hogy parancsot ada, megölni engem is mint egyebeket. Felkapám magam, kiragadám egy dragonyos fégyverét, éltem védeni. Senki sem batorkodék ellenem, noha többször kiáltá megettem a' marsall: „Fogjátok el, fogjátok el!”

Midőn elvadulya nézék körül, megpillantám — ah szörnyü jelenés! — Antonia holtteste felett nagybátyámat véres fővel. Már csak alakja 's ruhájiról ismerék reá. Borzasztó kiáltása közben az égfelé lerogyék fégyverlövések között legkedvesb gyermekének holtteste felett.

Szólni akarék a' marsallhoz. De nyelvem megmerevült. Csak szemeimet emelém 's karom a' fégyverrel az ég felé. Ütve érzém magamat 's tompa érzetlenségbe süllyedék.

30.

Midőn ismét világosabban gondolkodhatám, 's világosban ismerém a' dolgokat körüllem, idegen kezek közt látám magamat, és sebes fejem be vala kötve. Érzém ugyan homályosan néha néha kábultságomban, hogy foglalatoskodnak vélem 's fájdalmakat szenvedek; de hirtelen ismét elalvék a' gondolat, mindig újra homályban süllyedék mint nehéz álomban.

„Bizonyomra, tartós az életed!” ezek valának az első szavak, mellyeket ismét hallék. Egy öreg, mocsos pórfi áll vala előttem, 's gyógyszerert nyujta.

Clementinét nem látám. Keskeny kamrában valék, kemény, durva ágyon.

„Hol vagyok?” kérdém

„Nálam vagy!” mondá a' pórfi. — Most juta ismét eszembe a' szerencsétlen eset, mellynek hihetőleg köszönhetém itt létemet.

„Fogoly vagyok e?”

Igen, és méltán! viszonzá ápolóm.

„Tudja de Sonnes asszony? küldött e' ide? Szólhatok vele?”

Vannak itt ismerősid? Hol lakik?

„A' Mártonutzában, Albertas házában.”

Bolond te, egész Marseilleben nincs Mártonutzsa. Még lázod van, úgy hiszem, avagy nem tudod Marseilleben létedet?

„Marseilleben? Hogyan, én Marseilleben. Elmentem Nismesből? Miolta vagyok itt?”

Három hete lehet, szegény vér! Elhiszem, hogy nem tudod. Tegnap éjjelig forró lázban fekvél. Jó természeted lehet. Ma eltakarítani véltünk.

„Minek vagyok itt Marseilleben?”

Ha fellábadtál, amá kámzsát veszed fel. Ismered?

„Gályakámzsa az. Hogyan? Mondsz, talán — nem — nem hihetem — elítéltek e’

Hihetőleg. A' mint mondják csak huszonkilencz évre az evezőpadra.

Igazat monda a' pórfi. Mihelyt fellábadtam, kimondták iszonyu ítéletemet. Fenyegetőzésem 's Montreval életének gyilkos megtámadtatása miatt, ide nem tudva, hogy titkos Protestans létem bebizonyult 's az irnokházban 's másutt, hová tisztelnél fogva befolytam, többször dölgozék az eretnekek javára, huszonhileczévi gályabüntetésre kárhoztatám vala el.

Felsohajték; de ártatlanságom édes érzetében fájdalom nélkül öltém fel a' rabkámzsát. Könnyeim csak Clementine sorsán hullának. Nehány sort igyekezém küldeni nekie. Kölcsönvett óntollal irám neki bucsumat egy rongyos papirosdarabra. Ah, szegény valék megvesztegetni ápolómat. Vevé levelem' elolvasá 's kaczagva szakasztá keresztül, mondván: Nincsen itt posta szerelemleveleknek.

Lánczba verének 's egyéb balsorsosimmal a' névhez, a' nekem rendelt gályára vezetének. Szép est vala. A' város kifejté pompáját a' hanyatló nap csilámában. A' hegyoldalak homályos zöldéből, mellyek a' minden nemzetbeli hajóktól nyüzsögő révet ölelik

lófejéren sugárzának számtalan fejr mezei házak, 's a' bastidek mandola-és olajfáji megül a' szivárvány szineiben lebegének ezernyi selyem árboczzászlók. Tul a' rév torkolatján elenyészék a' tekintet az mérhetetlen océan térén.

Ezen ragyogó jelenés elvevé szemem világát 's mély fájdalommal tölte meg. Honom partjai csak azért látszának mutatkozni egész diszekben, hogy annál élénkebben éreztessék, mit veszitek el. Körüllem örömet lehele minden, csak én valék végképen örömtelen, 's nyomoruságom határait csak a' messze sir szélén látám.

Álomtalanul mulék el az éj. Korán reggel indula a' gálya a' révből. Midőn a' meggyult hullámok felett emelkedék a' nap, Marseille eltűnt vala szemeim elől. Az evezőpadhoz valék lánczolva, mellyen még öt más rab üle.

Melly sors! Örökre elválva minden barátimtól, örökre ifjuságom játszótársaitól. Ah, Clementine! Clementine, és tőled! — A' gazdagság kebléből odahagyitva a' kemény evezőpadra. Elfeledve minden boldogaktól, most becstelen, gonosztévők közt. Clementine kéjadó beszélgetési helyett, most tolvajok, gyilkosok, csennevészek, utonállók szidalmi és szatyárságai. Könyv, tudósítás nélkül a' tudományok előmentéről, magára hagyva lelkem, reménytelenül! Lánczaim szörnyü csörgése a' muzsika bájáért, Clementine hárfajátékáért. Nem, a' halál nincs olly keserü, mint ezen borzasztó változás.

„S elviselem!” mondám akkor magamban: Van isten, 's lelkem tul él a' siron! Nem veszitem el önmagamat. Az erénynek hive maradok, 's bár a' világtól félreismerve, a' tengeren tul viszem magammal a' csendes tiszteletet, mellyel tiszta lelkék vannak magok iránt. Csak azt kelle elhagynom, a' mi nem volt soha tulajdonom, 's a' mit szenvedek, csak a' szükséghez eddig nem szokott testnek a' fájdalma.

Igy gyöze lelkem év és nap után. Így veszitem el élttem nagyobb felét magányosan és örömtelenül.

Megőszültem bal szerencse közt. Semmit sem tudék meg azokról, a' kik egykor szeretének. Nem vala többé vidám érzetem, csak ha nyugórában egyes lapokra jegyezhetém gondolatimat, 's könnyezve pillanthaték ifjuságom régen eltűnt édenére vissza. Gyakran, az evezők egyhangu zaja mellett, újra felkölté a' bu szép multom képeit. Gyakran ugy tetszék olyankor, mintha Clementine lebegne a' tenger hullámai felett, 's vigasztaló angyalkint mosolygna bátorságot áelkembe. 'S én nedves szemmel merengék a' kedves árnyalakra, 's felolvadni érzém szívemnek minden sebeit; de nem esém kétségbe, 's békén evezdégélék.

Ifju korom minden üdveit néha phantásiám munkálatinak tartottam volna; de a' szomorú bucsulevél, mellyet a' klastromból irt vala Bertollonné, történetből nálam maradt. Szent tisztelettel tartogattam. Utolsó, szent maradványa vala annak, a' mit hajdan bírék. Gyakran olvasám. Messze tengereken olvasám, 's Afrika hév tengerpartjain; és mindig névtelen vigasztalást vevék belőle, 's jó kedvel evezék tovább, mindig életem célja felé.

Igy mula el huszonkilencz év. Mik azok?

A' halál, gyakran forrón vágyott barátom, jó megszabadítani. Ah, 's Kegyed, uram, olly könnyörü volt hozzám, 's kedvesekké tette utolsó órájimat. Lelkeink rokonok 's egymást tán érintik ismét.

31.

Itt tevé le abbé Dillon füzetét, mellyből olvasott vala. „Ezek Alamontade történetei iszonyu szenvedésének kezdetéig,” mondá, „mellyeket lehető gonddal szedék öszve. Én csak rendbe hozám az egészt; Alamontade gondolati 's tulajdon szavai, mellyeket öszvesorozék. Rabságának történetét csak azon lapjaiból tudom, mellyeket különféle alkalmakkal íra a' magányban, 's a' mellyek egy zsákba takarva egy bádóg kalánnal és egy késsel együtt, egész vagyona voltak. Kapitány Delaubintól, ki sokáig kormányzá a' gályát, tudám meg, hogy Ala-

montadet becsülték, 's mondhatni, tisztelték rabtársai. Ő volt birájok peres dolgokban 's engedtek ítéletének. A' hajó tisztei is sokat tartának felőle. Nem csak több szabadságot nyere, mint a' többiek, de néha néha jobb falatok is esének számára. Amazt vagy ritkán, vagy soha sem használá, ezeket a' többi raboknak osztá fel, magának semmit hagyván. Ha szemére hányák ezen tettét, közönségesen ezt felelé: „Közöttünk nem lehet elsőség. Minden jó, mellyben egyedül részesülök, a' többiek baját neveli.” A' hajópap próbát tón néha őt megtéríteni. De makacsul megmarada eretneksége mellett. — Ritkán mosolyga. De ritkán láták szomorunak is. A' halált nem rettegé. A' legnagyobb viharban olly nyugodtan evezte mint esendes időben; 's ha golyobisok hullának a' csata közben, midón a' veszély legnagyobb vala, még csak meg sem hajolék. Azért némellyek bolondnak tarták mások azt hívék, hogy a' golyóbis ellen meg van bővölve. Közönségesen jó nemzetségből valónak tarták. Ha esmeretei el nem árulák is, a' rend és tisztaság durva raböltözetében elhité. Midón az utolsó, Corsarokkal volt csatában karja ellöveték, monda: „Miért nem felebb egy arasszal?” 'S levéteté karját, csak egy sohajtás nélkül is. Midón a' gályáról elvivék, a' rabok mindnyájan sajnálák, 's némellyek ezen durva pórfiak közül sirának, mint gyermekek.

„Ezeket tudhatám meg kapitány Delaubintól,” mondá Dillon, „Alamontadénk felől. Mindenütt nagy, erényes férfiui szenvedőnek mutatkozott, ki önlétü szelemmel 's az istent tekinté nyugodtan jára élte nek vészei között.

„De még egyet kell tudnunk” fogják mondani az olvasók. „Eljött e Clementine Marseillebe? 'S mi boldog lehetett Alamontade a' kedvelt teremtés láttára olly hosszú távollét után!”

„Midón”, folytató Dillon, „hogy Clementine, alig tudván meg hogy még él 's Marseilleben, azonnal eltökélé magát, őt meglátogatni, mélyen megilletődék. Sokáig hallgata. „Nem feledett el tehát,” mondá nagyon megindulva: „Csak addig ohajtok

élni, míg őt egyszer láthattam. Oh Clementine! talán csak csalódás; de tán tekintetbe veszi a' világ nagy ura nemesb érzelmeink'! Hisz olly kissé ismerjük a' mindenség természetét. 'S a' mint látjuk a' földön, hogy a' rokon részek öszvetalálkoznak 's vonzódnak egymáshoz, ugy tán a' rokon lelkek is egymásra találnak. Akkor testvérileg ölel ált lelkem idegen sphaerákban. A' halhatatlan szerelem vezérli a' halhatatlan lelket az örökléten keresztül. 'S isten lakik az örömkialtó öröklétben.

Clementine viszonzlása megengesztelni latszék a' szeretetre méltó szenvedőt minden kiállott bajáért. Vonzalommal várá eljöttét. De ő, ki annyi erénye mellett olly keves örömben részült, ezen boldogságot sem élé el.

Meghala. Egyszer korán reggel hozzá hivatám. Midőn belépém, már elhunyt vala. Halvány arcza felett még egy szelid mosoly lebege. Ugy látszék, Clementinére gondoltában szenderedett el 's ment által a' jobb világba. Sirva térdelék le ágyához, 's vigasztalatlan valék, mint a' gyermek kimult atyja halálán vigasztalatlan.

Egy nappal azután, hogy eltakorították, megjöve Clementine. Igen beteg vala 's orvosa kíséré kocsiján. Azonnal ismét le kelle feküdnie. Gyenge vala és leemésztett. De még most is szembetünének arczán hajdani szépségének jelei.

Midőn kedves rabja halálát megtudta, némán, vonzalmas tekintettel emelé kezeit az ég fele. Megmutatám nekie Alamontade képét. Megcsókolá 's lemásoltatá magának. Kénytelen valék odadni Alamontade hagyományából a' kést és a' bádog kalánt 's ebből szedé ennekutána a' gyógyszert 's keves ételét.

Ritkán szóla, de vidámnak látszék. Alamontade felől kelle nekie beszélmem. Szemei szüntelenül képen függének, míg a' halál örökre elhomályosítá. Világos parancsa szerint barátja mellé takarítottatott kinek hive maradt mind halálíglan, 's a' kit, álhirektől ámitva, már régen megholtak vélt.

Gróf Dessewffy Józsefhez.

Mint követ óhajtád kövel kisímitani Bajzát ;
Ah! neked ez nem megy,*) Bajza simíthatatlan.

B - r a.

Ollykor Midásként tágas füle, máskor azomban
Némelly véka gyanánt, nincs füle 's csapva keres.

Avagy francziaul.

Un envieux orgueilleux, sans relache en fureur ;
Parmi tous les sots, le sot le plus suffisant ;
Auteur compilateur, écrivain dégoutant ;
Tantôt très ennuyent, tantôt très sans talent :
C' est un petit procureur
Et un très grand impertinent. —

SZENTMIHALYI.

F o l d y r a.

(1822.)

Foldi! dicsérsz ; magam is hogy emellelek égig. Azonba
Mint Cátó, sanyarun mondom itéletemet.
„Vájt füleim' ropogó fás versid sértik : ezeknél
Kedvesb a' kákás tóbeli béka dala.”

Ponori THEWREWK JÓZSEF.

*) Bajzának saját germanismusa.

*Némelly észrevételek Dr. Schedel jelentésére
a' közhasznu esmeretek táráról.*

Első ki a' közhasznu esmeretek táráról néminémű itéletét hallatá; Dr. Schedel, az orvosi tár ez idei harmadik füzetében (271 l.). Nem lehet tagadni, hogy azon szenvedelmes, 's mint a' készülétekből gyanithatni, még messzebb is terjedendő per, mellyet ezen munka gerjeszte, a' publicum figyelmét nagy mértékben magára voná, 's a' munkának tulajdonnemű celebritást szerze; de nagyon csalatkozik Dr. Schedel ur, ha ezen pernek kelletinél többet tulajdonitván azt hiszi, hogy a' dolgozók, a' megtámadók előrevaló alaptalan itélgetéseik, jósolgatásaik és becsmerléseik által, nagyobb szorgalomra 's buzgóbb igyekezetre indítottak. A' szerényen, szellemmel 's hozzáértéssel elmondott észrevételek igen is sokat tehetnek a' dolgozók utasítására és serkentésére, 's mindentől, ki esmeri az emberi tudás hijányait örömmel fogadtatnak; de az olly kéméletlen 's goromba megtámadások, millyekkel, némellyek ezen nagyhasznu kezdemény irójit már előlegesen illetni jónak vélték, nem bátoritók 's szorgalomra buzditók, hanem elkedvetlenitők. Mit mondhat egy a' társalkodási miveltség magas fokán álló külföldi, ha látja mi szép hangon serkentjük mi iróinkat, 's mi több még minekelötte látnók dolgozásik! gyümölcsét? Bizonyosan nem fog annak itélete kedvező lenni, 's literaturánk setét oldalához fog az mindenha tartozni. Nem mondom mindazáltal, hogy ezen csúf fegyverrel vitt pennaharcznak is több hasznai nem lettek volna, de — mint én vélem — más tekintetben sokkal több, mint a' szóban forgó munkára nézve, mellynek lehető jó kidolgozásán, annak iróji, minden illy nemű serkentések nélkül is teljes tehetségek szerint igyekezni fognak. Most midőn a' nagy munka első darabja a' publicum előtt van, (au grand jour de l' impression), mindennek teljes szabadságában áll, a' munka felől való itéletét hallatni, 's észrevételeit — ha azokkal hasznot tehet — közleni. A' közhasznu esmeretek tárának iróji, minden bizonnal nem fogják azokat figyelem nélkül mellőzni el, mihelyt az észrevételek iróját, használni kívánás, tudomány, 's szerénység vezérlették; de a' köz jó

szeretetéből, azt sem kívánják elhallgatni, ha valaki a' publicum ítéletének, akár pártosságból, akár ön tévelygő nézeteiben való bizakodásból, ferde irányt igyekszik adni. Imé ez szolgáljon okául annak, hogy én a' Dr. Schedel rövid esmertetését szó nélkül nem hagyom.

Stylusomról való individuális ítéletéről Dr. Schedelnek hallgatok, noha szerettem volna tudni, mit ért a' tisztább nyelven, hogy abból tanulhattam volna. Mi illeti a' szerencsésebb műszókat, mellyeket várt volna tölem Schedel ur, azokra ezt jegyzem meg. A' közhasznu esmeretek tárának olly sokszor feszegetett, — mérgesen feszegetett plánuma az, hogy belőle minden miveltségre just tartó ember, a' közönséges társalkodási körben előforduló tudományos dolgokról, rövid de a' mennyire lehet kielégítő esmeretet merithessen. Ezen cél elérésére elmulthatatlan szükség, hogy az olly nyelven legyen készülve, mellyet mindenki azonnal érthessen, mert nincsen mindennek ideje, módja és készüllete arra, hogy a' neologus urak koholmányain studirozzon, azokat találgassa, 's néha — mert sokszor hijába minden igyekezet — reá menjen azok értelmének sejtésére. Egy illy munkát tehát, a' prof. Bugát szerencsétlen nyelvével előnteni megbocsáthatatlan véték volna. Mennyi munkámba került nekem, míg egy térimbel, egy tünfonat, egy husmind, 's több illy szavak értelmét kitanulhattam, 's mennyi bajokba kerülne az olvasóknak, ha ki akarnak találni, mi hat már a' verőczér és a' férjany. Micsoda jusson kívánhatjuk olvasóinktól, hogy ők is illy fejtöréssel találják ki valamely szó értelmét, 's vesztegessék drága idejüket, csak azért hogy áltlássák minő vakmerőséggel igyekeznek némelly neologusaink, tudomány és alap nélkül való szavaikat a' publicum nyakára tolni. Lehet e' tőlök rossz néven venni, ha akkor az ablakon kidobják a' magyar könyvet, 's németet vagy francziát olvasnak, minekutánna az anyai nyelvöken irtat nem értették? Azt mondja jelesen rólam Dr. Schedel: „A' verőczér (vena portarum) nála kapuvérér, a' genyedés nála genyetségesedés; nála az arsenicum tudományos nyelve is egerkő, nem férjany a' görög szerint, a' nyirkevény lymphás edény, az idült (chronicus) sinlődő, 's az arteria nem ütér hanem verőér 's a' t. bár más reszről a' látideggel, látdombbal, mellyek ugyan azon törvény szerint készültek (?) élni nem irtózik.” Ez az egész pont a' prof. Bugát szellemében van írva, 's néminémü dictátorság mázával bir, mert másként azt kellett vala Schedel urnak megmutatni, hogy az általa felhozott, 's általam fel nem vett szavak olly jók, olly minden kifogáson tul lévőek, hogy azokat nekem el nem fogadni megbocsáthatatlan véték; de

sajnálva kell látnom, hogy egy olly szép tehetségű ur is mint Dr. Schedel, gyakran az *αυτος εφω* vas pálczája, vagy a' neologia mágnesi ereje által elszédítve elfogad mindent a' nélkül, hogy megvizsgálná ön szemével, 's végére járna ha érdemel e hitelt auctoritása, 's szemére veti másoknak ha azt nem teszik a' mit ő, nem is kételkedvén benne, hogy igaza van. Mint mindennémű esmereteknél ugy még a' philologiai tárgyaknál is elmulthatatlanul szükséges a' szoros vizsgálat, 's ezt nem mulatja el egy gondolkozó ember sem, noha prof. Bugát azt állítja, hogy a' szó elfogadhatósága csak idővel történhetik, 's a' szokás önkényétől függ (!). Megesne ha minden esmereteinknek e volna sinórmértéke, egyenes ut volna az a' tudatlanság egyiptomi setétségébe. Nékem más cānonom van, az t. i. mellyet már máskor is említettem: „Mindent megvizsgáljatok, (és így még az új szót is) 's a' mi jó azt megtartsátok.” Lássuk már miként felelnek meg a' tudományos vizsgálatnak, a' Dr. Schedel által felhozott szavak.

Verőczer (vena portarum). Egy prof. Bugátnak rossz szavai közül. Hogy ez voltaképen kitűnjék, lassuk kicsoda rész ez a' testben? A' máj lapos oldalán két kiduczosodás (protuberantia) van, mellyeket a' régiek máj kapuinak, portas jecoris, (Igy Cicero de nat. Deor. 2.), neveztek, mivel azt hitték, hogy minden ételnedv (chylus) erre vitetik be a' májba. Hippocrates így írja ezt le Chirurgiájának *περι Ανατομης* czimű czikkelyében, hol a' májról szól: „*Υπερορούφωσιως ἔχον δύο, ἅς καλέσει πυλας, ἐν δεξιῶς τόποις κείμενας.*” „Két jobbra helyezett tetője (kiálló hegye) van, mellyeket kapuknak neveznek.” Ezen elnevezés az analogia törvénye szerint készült, mivel a' régiek a' hegyközi szoros bemeneteleket kapuknak neveztek. Innen a' thermopylae, portae caucasiae, caspiae 's egyéb nevezetek. Ezen oknál fogva a' vena portarum minden nyelvben így neveztetik: németül Pfortader; belgául: Poortader; francziául: la veine porte; angolul: the port vein; spanyolul: vena porta; portugallusul: veia porta; olaszul: vena porta. Bugát ur nem elégszik meg ezen elnevezéssel, 's különös gyönyörködése lévén a' szokatlan hangzatokban, a' vena portarumot verőczernek nevezi. Verőczernek a' magyarok néhol a' vesszőből, vagy fából öszvevert kis ajtót (kerten, pitvaron, ólon, 's egyébütt) nevezik, de annak közönséges szokásban lévő neve: rács. Jobb lett volna tehát már rácsérnek nevezni a' vena portarumot, ha csak ugyan azt akará Bugát ur. De kicsoda analogia igazolná ezt? Hová fogunk jutni, ha a' nyelv filozofiájában így gázolunk, 's a' szók értelmét szabad tetszés szerint csavarjuk? Lessz e' így valaha nyelvünkben meghatározottság

's pontosság? Egy e' a' esupor a' fazékkal? a' csikó a' lóval? a' borju a' tehénnel? Egyébiránt prof. Bugát a' szónak illynemű felcserélgetését igen szereti, mint a' visszaigazításra való feletnek visszaigazításából láthatni. Én részéről a' portát, verőczének soha sem fogom nevezni kapu helyett, melly eredeti 's jó magyar szó, hanemha meg mutatják Dr. Schedel és Bugát urak, hogy én tévelygek, 's hogy ők minden eddigleni anatomusok ellenére, verőczéhez vagy rácshoz hasonló részt fedeztek fel a' testben.

Hogy a' *geny* (Bugát ur szerint) jobb e mint a' *genyesség*, az olvasók ítéletére bízom.

Férjany, (arsenicum), prof. Schuster ur szava. Prof. Schuster ki egészen más szellemben dolgozta műszavait mint prof. Bugát, nem úgy ajánlotta ezt az olvasó publicumnak mint classikus műszót, hanem csak mint próbatételt. Miért nem fogadhatom én azt el, ime okaim. Az arsenicum görög neve Ἀρσενικός melly férfiasat tesz, 's általa a' Görögök ezen ércznek erős, hatalmas, férfias erejét akarták kijelenteni, de tulajdonképen csak a' sárga kénes arsenicumot (auripigmentumot) nevezték így, (Dioscoridis lib. V. cap. 121.), mellynek halálhozó erejét esmerték, mint Strabo feljegyzette. Származik az ἄρσενον vagy attice ἄρσεν szótól, melly hímnek tesz az állatoknál és embereknél, innét γένος ἄρσεν hím vagy férfi nem, 's használták melléknév gyanánt is (ὁ καὶ ὁ ἄρσενος) mind annak a' mi erős, férfias, kijelentésére, p. o. ἄρσενος βόη, erős lárma. Ha tehát csak ugyan le akarnók az arsenicumot fordítani a' férjany mustrája szerint, hímeknek kellenék azt, nevezni. De valljon kimeritené e az a' görög nevezetet, 's szabad e illy önkényes játékot üzni tudományos nyelvvel? Mennyivel tökéletlenebb pedig még ennél is a' férjany nevezet? Mert hogy a' férj (maritus, a' Görögöknél γαμῆρος vagy ἀνήρ) egészen más mint a' férfi, azt talán meg fogja engedni Schedel ur. A' férjannyal tehát legfeljebb is a' prof Winterl híres androniáját lehetne kiteni, de az arsenicumot fordítani így semmi esetben sem lehet, hanemha tudományos nyelvünket, egy alaptalan és érthetetlen chaóssá nem akarjuk tenni. Ezt a' szabad kinyilatkoztatást egy olly derék 's szerény férfiu mint prof. Schuster, kinek nagy érdemeit becsülöm, reményilem rossz néven nem fogja venni; annyival inkább, hogy ön maga is felszólított szavainak megvizsgálására; Dr. Schedel pedig ált fogja látni, miért nem akarom én illy tökéletlen szavakkal terhelni a' közhasznu esméretek tárának olvasóit. Egyébiránt én kételkedem benne, hogy mi valaha az arsenicumot kimerítőleg 's tökéletesen kitehetjük magyarul, 's más nemzetek is így vannak azzal, honnan azt tudományos mun-

kájikban megtartották, kivévén a' Muszkát és Csehet, mellyek közzül amaz müsckjak-nak (egérpornak), emez Vtreychnek nevezi azt. Én egérköre azért utasítottam az arsenicumot, mivel azt minden érti, de kidolgozva roznika név alatt lessz.

Nyirkedény. Így nevezte prof. Bugát a' vas lymphaticumot, a' leg önkényesb 's alaptalanabb elnevezéssel. A' lymphá a' physiologusoknál igen határozatlan műszó, mivel alatta hol a' vér savóját, hol a' savós hárttyák nedvvét, hol a' sejtes szövet savós nedvvét; hol még scrofulosus fekélyek 's más hideg kelések evét is értik. Leghelyesebben azonban csak azon folyósságot érthetni az alatt, melly az u. n. lymphás edényekben 's a' melytéjesatornában (ductus thoracicus) találtatik. Belőle készül a' vér. Imé ezt a' folyósságot nevezé prof. Bugát nyiroknak, holott a' nyirok azoknak kik a' magyar nyelvet értik, csak nedvességet tesz, mint „nyirkos pince, nyirkos fa, nyirkos föld” 's a' t. Lymphát semmi esetben sem jelenthet, hanemha az ember szemeit bezárni, agyvelejét önkényes tompaságba meríteni akarja, 's vakon hinni, hogy idővel a' szokás önkénye, prof. Bugát kedveért a' nyirkot lymphá értelmére fogja magasztalni.

Idült (chronicus). Prof. Bugát szava. Sem ez, sem a' sinlő vagy sinlődő, teljesen ki nem meríti a' chronicus nevezetet, de mind e' mellett is az utóbbi jobban közelit annak értelméhez. Az idült, annyi mint idősödött, veraltet, ágé. Kimeríti e' az a' chronicus szó' értelmét? Én ezt egynek tartom azon műszavak közzül, mellyeket tökéletesen ki tenni alig lehet. Innen a' Németek is inkább szeretnek élni a' chronisch, mint a' langwierig szóval.

Az *ütérről* (prof. Bugát szava), már másutt szóllottam.

Miként lehet ezek után azt mondani, hogy a' látideg és látidomb ugyan azon törvény szerint készültek, melly a' verőczének, férjanyak 's a' t. lételt adott, alig lehet megfogni, 's ez bővebben bebizonyítja azt, hogy Dr. Schedel ezen szavakról semmit sem gondolkozott, 's azokat minden nehézség nélkül vitte bé classikus műszavai tárába. A' látideg (látás idege) 's látidomb, (látás dombja) a' láthatár (látás határa) mustrája szerint készült, mellyekkel tehát épen úgy nem irtózhatik senki élni, mint a' hogy a' verőczétől és férjanytól irtózni fog.

Nagyon óhajtható volna, hogy merész szócsinálóink 's neologomániában nyavalygóink, mikor a' publicummal közlik teremtményeiket, egyszers' mind okát is adnák mind filosofiai, (a' nyelv szellemét illető) mind etymologiai (származtatási) tekintetben, mellynél fogva azokat felvételni kívánják, mert csak oda vetni az olvasóknak 's tanulóknak, a' sok idélen, alaptalan, rossz új szót, mint eddig

történt, minden további utasítás és felvilágosítás nélkül, nagy igazságtalanság, 's a' nyelvnek is nagy kárával történik, mert noha sokaknak a' józan ész, másoknak a' tudomány azonnal kijeleli, mi érdemel mi nem elfogadtatást, de sokkal többen vannak olyanok, kik az elejekbe terjesztett esmereteket 's új dolgokat (ha azok előítéleteikkel öszve nem ütköznek) minden kérdés nélkül elfogadják, kik azt hiszik, hogy már más ő érettök gondolkodott, 's nekik nincs egyéb tisztjék mint a' készet elfogadni, mint ezt a' Goethe Mephistophelese olly életből felfogva mondja:

„Gewöhnlich glaubt der Mensch, wenn er nur Worte hört,
Es müsse sich dabei doch auch das Denken lassen.“

Hogy ez így van, mutatják fiatal orvosi íróink, kik a' prof. Bugát rossz szavaival széltibe élnek, 's ha már egy olly okos ember is mint Dr. Schedel ezt teszi, sőt még másnak szemére is hányja, hogy azt nem teszi, mit lehet akkor várni másoktól, kivált azoktól, kik az iskolai korláton túl gondolkodni vagy nem tudnak, vagy nem mernek? Nem megbocsáthatatlan dolog e', holmi verőcze, szorlob, pangás, bugyogány, küteg 's egyéb e' féle rossz és idétlen szavak minden módon való terjesztése? Nem menthetetlen makacság e' hogy az orvosi tár kiadóji, minden tudományos megmutatások ellenére is, a' borek 's más rossz szavakkal széltibe élnek? Nem az *еврос йфар* 's credo quia absurdumok időkorába vissza vezetni kívánás e', mikor még számot sem adnak neologusaink új koholmányaikról a' publicumnak, 's hagyják azt kinlódni azok értelmén? Mennyi új műszó van mellyeknek minden esmereteim segedelműl hívása mellett sem tudtam én sem végökre járni? Vagy tám azok a' tanulni nem szeretők az orvosi tár kiadójinak értelmében, (vezérszó, XIII. lap.), kik még azt is merik az új szóknál tudakozni, cur, quomodo, quando? 's nem fogadják azokat a' Bugát ur kívánsága szerint mély halgatással? „Tanulni kell — így szólnak ők, — a' mostani generationak a' magyar orvosi nyelvet épen úgy kell újra tanulni mint tanulta egykor a' deák orvosi nyelvet.“ Igen is de nem a' Bugát uréit, hanem majd azokat mellyek olly classikus, olly minden kifogáson tullévő szavak lesznek, mint a' millyek más mivelt nemzetekéji. A' mi orvosi terminologiank még csak a' legalsó lépcsőkön járdal, csupa probatételekből áll, mellyekből csak lassanként, sokszori próbák, 's törekedések után fognak a' jók kiemelkedni. Azon kell hat igyekeznünk először, kölcsönös törekedéssel igyekeznünk, hogy mentől több jó műszavakat alkossunk, de nem azon hogy a' Bugát ur rossz szavait vakon 's minden módon ter-

jesszük, mint azt az orvosi tár teszi, 's hogy mindennemű idegen technikus szókat magyarra fordítsunk, hanemha azt akarjuk, hogy végre egymást magunk se értsük, más mivel nemzetektől pedig magunkat általánosan elrekesszük. Minden nyelvben, 's már a' közönséges életben is, vannak olly szavak, mellyeket más nemzet, nem tehet ált ön nyelvére a' nélkül, hogy azok értelmét egészen el ne rontsa. Mennyi szó van csak honni nyelvünkben is, mellyeket semmiféle nemzet ki nem tudna tenni ön nyelvéen? Nem de ki nevetnök a' Németeket ha a' huszárt zwanzig Preis-nak, a' vitézkötést tapferer Bundnak fordítanak? 's mennyi van illy lefordíthatatlan szó nyelvünkben! Épen illyen pedig mikor neologusaink p. o. — hogy ez uttal csak egy példát hozzak fel — a' Belladonnát szépnőnek fordítják. A' Németek épen ugy mondhatnak: schönes Weib. 's a' francziák: belle femme; de valljon belladonnát tenné e' az? Elég e' mindég a' szót csak szolgálai módon lefordítani? Ki a' szorosb tudományok létalapját méltólag felfogja, meg fogja engedni, hogy nagy számú műszavakat soha sem fogunk kitehetni magyarul, és sokakat ha szinte ki tudunk is tenni, a' tudományokban megkívántató praecisio és pontosság kedveért, szükséges megtartanunk. A' tulságok körében csapongó purismus nem előre hanem hátra vezet bennünket, most midőn mindennemű tudományok, nevezetesen pedig a' természetudományi esmeretek olly óriási lépésekkel mennek előre, 's olly szörnyű kiterjedést nyertek, hogy azoknak eggyes ágát is alig képes egy egész emberi élet egész kiterjedésben felfogni 's követni. Mi sok műszavat ki tudnak a' Németek jól tenni, 's még is mi ritkán élnek azok nagy részével tudományos dolgozásaikban, azon helyes okból, mivel a' deák-görög műszavak universalis értékűek, az egész világon ugyan azon egy dolgot 's praecise jelentik, a' helyett hogy a' csupa lefordítások, homályos, bizonytalan, 's kétséges értelműek. Még ma is az új ideák kitételére sokszor új görög-deák szavakat csinálnak a' Németek. Így *Weber*, legújabb munkájában, (*die Homoeobiotik*. Berlin. 1831), a' Selbstattraction helyett autepispase-t a' Selbstrepulsion helyett autapocruse-t ajánl, azon okból — így szól — hogy azokat más nyelvekbe is könnyen fel lehessen venni. Az angoly minden nyelvből felveszi a' szókat, sőt egész kitételeket elfogad, mihelyt azokkal ezt vagy amazt tökéletesebben 's kimerítőbben ki tudja tenni mint azt eddig tudta, 's nem jobb e' ez, mint holmi tökéletlen rossz szavak, mellyek által csak bizonytalanság 's hiányos megfogatok terjesztetnek, az előmenetel szükségesképen hátráltatik 's elnehezítettik. Az az argumentum, mellyel ezen neologiai kórság szülemé-

nyeit egy két dühös ujszóvédő nagy lármával elő-ád, hogy majd a' maradék ezen idétlen szavak alatt, bizonyosan nem fog egyebet érteni, hanem épen azt, mit szógyártó urak értettek, csak a' pártossági szenvedelem 's felébredt agylob mondatja, 's elfelejti az ilyen tulságok fija, hogy egy két ember, sőt egy egész társaság is olyan dologban mint a' nyelv, egy Nemzetnek regulát nem szabhat, 's holmi tökéletlenségeket és éretlen szókoholmányokat nyakába nem tolhat. — Ne felejtsük a' nyelvvelésben sem, a' Francziák okos juste milieu-jét, melly csak egyedül vezethet célhoz!

Egyébiránt ohajtanám azt is, hogy ne csak örökké a' külsőről szólnánk és perlekednénk, ne csak örökké a' grammatikai és orthographiai hibák kergetésén kapnánk, hanem in merito is szólnánk. Tudományos literaturánk még mind eddig csak a' formában dicsekedhetik néminémü előmenettel, de az most nem elég, mikor más nemzetek literaturájához képest a' miénk olly törpe és szegény, 's a' versenypálya mellyet Bajza ur jósol, az olasz és francia literaturával, még csak a' pium desideriumok közzé tartozik. Több jó stylistáinknak alig van egyéb érdemök, mint a' csinos nyelvre való igyekezet, holott a' csinos is fellengő nyelv alatt, sokszor igen sok hitványság, tudatlanság, 's tökéletlenség rejtezik, mint ezt literaturánk legujabb jeleneitől bőven be lehetne bizonyítani. Szükségünk van a' józan tudományos kritikára is, 's abban Bájza urral egy értelemben vagyok, hogy ehez szoktatnunk kell iróinkat. Vannak iróink közt sokan, kik a' mások itéletétől rettegnek, kik örökké csak dicsértetni akarnak, kik azért dicsérnek hogy dicsértessenek, kik minden serkedező elmét csapodársággal kívánnak magok részére vonni, csak hogy azokat dicsérorjok közzé avassák, kik azonban azt, kit ma az édig magasztaltak, 's a' nagy lelkek sorába emeltek, hólnap — ha hiúságoknak nem kedvező itéletüket hallani szerencsétlenek voltak — fénysugáraiktól megfosztva, a' faragatlanok seregéhez csapják. Nem mondhatnók e' el meltán Boileauval:

„C' est là de tous nos maux le fatal fondement,
Des jugemens d' autrui nous tremblons foiblement;
Et chacun l' un de l' autre adorant les caprices,
Nous cherchons hors de nous, nos vertus et nos vices.”

Ep. 3. v. 25.

Ezt a' rettegést a' józan, igazságos, részrehajlatlan kritika mérsékelheti, mert csak a' félszeg tudomány, 's hiúságok rabja hiheti azt magáról, hogy hibanélkülvaló 's a' mások jobbitó észrevételeire nincsen szüksége. Ki kell az igazat mondani, ha előmenni akarunk, bátran 's minden

személyvalogatás és kémélés nélkül, a' tudományos világban is; ki kell a' botlásokat mutatni, de nem a' műveltség, s' mások tehetségei és véleményei eránt való tisztelet regulájit felejtve, nem le sujtólva és dorongolva, mint azt némely újabb kritikusaink teszik 's javallják, mert a' kritika célja a' javítás és tökéletesítés, de nem az elmarás és lekapanyelezés. A' lélek műveiről itélni mindennek szabad 's szabad azt kimondani, csak okokkal legyen az támogatva, de csak odavetni egy rakás mocskot, minden megmutatás nélkül, nevelt emberhez illetlen, 's a' célznak átaljában meg nem felel. Semmivel sem árulja el az ítélgető, lelke gyengeségeit, 's szegénységét, mint az illynemű ítéletekkel, mert a' talentom nem szerzemény, 's kimivelése kivált nálunk, tenger nehézségekkel küszködik, mit minden tud és ért, ha öszvèhasonlítja más nemzetek schlendrián iskolai rendszerrel. Szerencsés ki fiatalkori esztendejét célirányosan töltötte el, de hanyan vannak, kik legszebb éveiket, haszonvéhetetlen, elmefárasztó és butító szajkólkodások közt kipótolhatatlanul 's örökre elvesztették. Itt van egyik fő forrása a' tudományos műveltség szegénységének Hazánkban. Ha ki nálunk túlhaladja kortársait esmereteinek gazdagságával, azt nagyrészt ön szerencsés talentomának, kedvező környülményeinek, 's fáradhatatlan szorgalmának köszönheti. A' kéméltetlen 's gorombaságokba sülyedő kritika e az, mely ezen helyzetben bennünket az olasz és franczia literaturához emel, az olvasók józan elítélésére bizom. Én részemről azt hiszem 's a' józan rész bizonyosan velem fog tartani, hogy kivéven a' Lessing által említett eseteket, a' szerény, igazságos, 's józan kritika az ítélőnek mindég több diszére valik, 's hamarább célhoz juttat. A' kritikus bár mennyi talentommal birjon, maga sincsen minden kritikan felül. Ide járul, hogy az mit ma ékesszóllásunk egész erejével oltalmaztunk, talán hólnap már ostobasággá sülyed le. „Die Geschichte des Menschen“ — így szóll az elnés Sturz — „ist oft dem Tageregister eines Bedlams ähnlich; sie erzählt die Visionen des Kranken. Was uns heut als Triumph des guten Gesckmacks vorkömmt, sinkt vielleicht Morgen zum Unsinn herab. Wir gähnen bei dem Witz unserer Väter, merkt's euch, ihr Lustigmacher des Haufens, die ihr von Ewigkeit träumt.“

A' kritikai lapok, a' többi kevélyen letiportak közt méltóztattak rólam is említést tenni. Az olly sok ostromok közt törekedő közhasznu esméretek tára lévén szóban, szabad legyen ezen tekintetből arra is egy két szót szólanom. Bajza ur azt mondja, hogy engem a' Dr. Bugát szelid (?!)

's a' legnagyobb kíméléssel (?!) elmondott észvevételei éretlen fellobbanásra ingerlettek. Imé mire nem ragadja az embert a' részrehajlás és pártosság tüze! mert azt hinnem, hogy a' Bugát ur kitételeiben valóban szelid lelket, 's kímélést találjon Bajza ur, — egy olly aesthetikus, olly kérlelhetetlen kritikus — fejembe nem fér. Ohajtanám hát, hogy Bajza ur tudatná a' publicummal mi indíthatá őt ezen szertelen állításra? 's bizonyítaná bé alapos okokkal, hogy az én feleletem éretlen fellobbanás volt, mutatná meg végre, hogy professor Bugátnak, mind a' mellett is hogy maga torkig ül a' hibákban, jussa volt engemet igazítgatni. Vagy valóban azt hinné Bajza ur, hogy a' professor Bugát rossz és idétlen koholmányai, 's általjában a' neologomaniacuskoknak minden alaptalan szavaik nyelvünk előmentét eszközlik? 's hogy azok ellen szólni vétek? Én számoltam a' publicumnak mindennemű állításaimról, 's számolni kész vagyok ezután is mind arról mit előtte mondok. — Azt mondja továbbá Bajza ur, hogy ő igen jól tudja, mi volt oka az én felszólalásomnak, az t. i. mivel engem az önszeretet vakít, 's mivel kevély vagyok. Honnan tudja azfBajza ur? vagy ezt is csak más után mondja, mint már egyebet is elmondott Bugát ur után? Mi kár Bajza urnak más beszédje után járni, 's nem ön tapasztalásán alapítani az ítéletet! Való hogy én senki kedveért 's auctoritásaért azt mi belső meggyőződésemmel ellenkezik el nem fogadom, hogy mindent mi az esmeretek mezején lelkemnek ajánlkozik, szoros vizsgálat és ítélet alá veszek, 's annál fogva lelki szabadságommal egész kiterjedésben élni akarok. Való az is, hogy én soha senki kedvezését csapodárkodással 's alacsony csuszkálással megnyerni sem nem igyekeztem, sem soha igyekezni nem fogom. De ki fogja ezt kevélységnek nevezni? Mivel bizonyítja bé Bajza ur, hogy engem az önhietség 's hibázhatatlanság bizodalma vakít? Mutassa meg Bajza ur, 's kielégítő okokkal, hol és mikor nem fogadtam én el a' jót, a' bebizonyított jót, 's ha tettem e' én azt valaha mit védencze Dr. Bugát, ki még akkor is él rossz szavaival, 's boszantja velök a' publicumot, midőn azoknak minden tekintetben rossz voltok tudományosan meg van mutatva! Ellenkező esetben nem egyéb az alaptalan hamis vádnál, mellyel Bajza ur bebizonyítja, hogy a' nemtelen fegyverekkel élést ő is tudja, mit másoknak olly vagdalkozások közt szemökre hány. Régólta ismérém az emberek' azon nemét, kik a' mások szemeiben igen éleslátással felfedezik a' szálkát, de nem veszik a' magokéban észre a' gerendát. Ki támadta meg íróinkat nagyobb kevélységgel 's önbizottsággal, ki halmozá reájok a' kritikai despotismus ostorait nagyobb kí-

méltatlansággal mint Bajza ur? ki hívta ki nagyobb elhittséggel egy irótársát a' versenyfutásra mint ő? Nem az e' kevély ki a' Conversations-Lexicon íróját újolag szegény és sinlődő elmével birni mondja, kik legfelebb is csak szánakozás tárgyai lehetnének, ki a' Lexicon védőjét pigmaeusoknak tekinti, kiknek vergődéseik neki legkisebb gondot sem okoznak, kiket mint földöncsúszó férgeket neki eltaposnia mibe sem kerülne? Ha Bajza ur volna a' magyar literatúra királya, ha voltairi elmesség 's goethei mélység bélyegzenék halhatatlan munkáit, 's mindeneket túl szárnyalna magas elméjével, akkor talám illenének tollába az illy kifejezések, de magas repkedéseit akkor sem irigylené senki, mert mások megvetésével 's lealacsonyításával akar ni túl emelkedni másokon, egy szerény gondolkozásu sem fogja kívánni. Mit mondjunk végre arról, ki a' publicummal mindenkép el akarja hitetni, hogy a' közhasznu esme-
reték tára rossz, hogy annak plánuma fonák, hogy az arra kiadott pénz a' nemzeti becsület gyalázatjára szolgál, ki legújabbán csupa csalfa okoskodásoknál fogva azt ismét a' legrosszabb hír gyanujába akarja keverni, 's a' publicumot mindenkép arra birni, hogy ezen nagyhasznu szándékot elő ne segítse? Fogja e' szerencse koronázni ezt a' szép és nemes igyekezetet, azt a' jövődő fogja megmutatni. Részemről, egy a' hazára nézve nagyobb hasznu tanácsot tudnék adni, — ha egyébkint csekély tanácsomnak néminémü foganatját reménylhetném, — azt t. i. hogy Bajza ur ugy is a' versenyre olly nagy kedve lévén, kezdene egy más magyar Conversations-Lexicon, mellyben mindnyájunkat tuhaladott elméjének halhatatlan műveit tenné le, mellyben az övéi mellett prof. Bugátnak ritka tudománnyal készült termékei ragyognának, 's a' mi olly sokszor, olly megvetve letipott 's legyalázott munkánk a' felejtés homályába dülne. Akkor minden jó hazafi felejtven Bajza ur eddigleni gáncsoskodását, a' hala meleg érzéseivel eltelve csudálná 's éldellené literatúránk nem várt fényre derült egét, 's minket kezdőket, azon szerény gondolat megvigasztalna, hogy a' nagy szüleménynek mi voltunk néminémü felébresztőji.

A. BALOGH PÁL.

